

วารสาร เศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์

THAMMASAT ECONOMIC JOURNAL

ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 กันยายน 2547
Volume 22 Number 3 September 2004

- กลยุทธ์การแข่งขันที่เหมาะสมในกรณีที่ผู้บริโภคไม่มีข้อมูลที่สมบูรณ์ เกี่ยวกับ
คุณภาพสินค้า : กรณีการแข่งขันระหว่างผู้ผลิตกระดาษอู่ชูและโตโยต้า
อารยะ ปรีชามตตา และอภิรดา สุทธิธรรม.....1
- CLS Bank กับการลดความเสี่ยงในการชำระดุลธุรกรรมการค้าขายเงินตราระหว่าง
ประเทศ : ทางเลือกใหม่ที่ทำหาย และนัยต่อนโยบายการชำระเงินของไทย
สายัณห์ ปรีวัตร และรังสรรค์ หทัยเสรี.....26
- การกระจายรายได้ : บทสำรวจความรู้
สมชัย จิตสุชน.....66
- นโยบายเศรษฐกิจมหภาคกับความยากจนในประเทศไทย : การสำรวจสถานะ
ความรู้
สมบูรณ์ ศิริประชัย นิธินันท์ วิศเวศวร และศุภชัย ศรีสุชาติ.....94

วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์

เจ้าของ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
กำหนดการวางตลาด มีนาคม มิถุนายน กันยายน และธันวาคม
การส่งบทความ ดูระเบียบฯ ปกหลังด้านใน

ความเห็นใด ๆ ที่ปรากฏในวารสารนี้ย่อมเป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน มิใช่ความเห็นของคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อัตราค่าสมัครสมาชิกวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์

ก. ภายในประเทศ

บุคคลทั่วไป ปีละ 400 บาท
ราคาขายปลีก ฉบับละ 100 บาท

ข. ต่างประเทศ

จุดปลายทาง	อัตราค่าสมาชิก (บาท) (ส่งทางเมลล์อากาศ)
อเมริกา	1,200
ยุโรป	1,200
ออสเตรเลีย	1,200
ญี่ปุ่น	1,000
อาเซียน	1,000

ส่งธนบัตรหรือตัวแลกเงิน สั่งจ่าย ผู้จัดการวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ ปณ.หน้าพระลาน
กรุงเทพฯ 10202

(ใบสมัครสมาชิกวารสารอยู่ท้ายเล่ม)

วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์มีนโยบายที่จะเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางด้านปรัชญาพื้นฐาน ระเบียบวิธีการศึกษา และอุดมการณ์ทางการเมือง

Thammasat Economic Journal publishes academic articles in economics and political economy. Differences in philosophical backgrounds, approaches, methodologies and political orientations are welcome and do not affect Editorial Board's decision.

Thammasat Economic Journal is published by the Faculty of Economics, Thammasat University. The Journal is published quarterly and issued in March, June, September and December.

บรรณาธิการ

พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์

คณะบรรณาธิการ

รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์

ธรรมวิทย์ เทอดอุดมธรรม

สมบูรณ์ ศิริประชัย

ปัทมาวดี โพนนกุล

อภิชาติ สถิตนิรามัย

ผู้จัดการ

ลำอานต์ นิลอนันต์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วารสาร

เศรษฐศาสตร์

ธรรมศาสตร์

ปีที่ 22 ฉบับที่ 3

กันยายน 2547

สารบัญ

หน้า

กลยุทธ์การแข่งขันที่เหมาะสมในกรณีที่มีผู้บริโภคไม่มี
ข้อมูลที่สามารถเกี่ยวกับคุณภาพสินค้า: กรณีการแข่งขัน
ระหว่างผู้ผลิตรถกระบะอีซูซุและโตโยต้า

อารยะ ปรีชาเมตตา และอภิรดา สุทธิธรรม.....1

CLS Bank กับการลดความเสี่ยงในการชำระดุลธุรกรรม
การซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศ: ทางเลือกใหม่ที่ท้าทาย
และนัยต่อนโยบายการชำระเงินของไทย

สายัณห์ ปรีวัตร และรังสรรค์ ทัยเสรี.....26

การกระจายรายได้ : บทสำรวจความรู้

สมชัย จิตสุชน.....66

นโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคกับความยากจนในประเทศไทย:
การสำรวจสถานะความรู้

สมบูรณ์ ศิริประชัย นิธินันท์ วิทเวศวร.....94

และศุภชัย ศรีสุชาติ

กลยุทธ์การแข่งขันที่เหมาะสมในกรณีที่ผู้บริโภคไม่มีข้อมูลที่สมบูรณ์ เกี่ยวกับคุณภาพสินค้า: กรณีการแข่งขันระหว่างผู้ผลิตรถกระบะอีซูซุและโตโยต้า

อารยะ ปรีชาเมตตา¹

อมิรดา สุทธิธรรม²

บทคัดย่อ

บทความนี้ได้ใช้กรอบการวิเคราะห์แบบเกมในเชิงพลวัตที่มีผู้เล่นจำนวนสองคน (A two-player dynamic game) ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าผู้บริโภคอาจมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับคุณภาพสินค้า เพื่อหากลยุทธ์การแข่งขันที่เหมาะสมที่จุดดุลยภาพแบบ Nash Equilibrium สำหรับผู้ผลิตรถกระบะอีซูซุและโตโยต้าในแต่ละจุดเวลา และการทดสอบทางสถิติยังพบว่า ผู้บริโภคมีความเชื่อที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าจริง

Abstract

This paper used the framework of a two-player dynamic game to find the Nash Equilibrium optimal strategies that Isuzu and Toyota could employ to compete with each other in the domestic pick-up truck market. The paper also found significant evidences to support the existence of consumer misperceptions regarding the quality of Toyota pick-up trucks.

¹ รองศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² เศรษฐศาสตร์มหานบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

1. บทนำ

ในการแข่งขันระหว่างผู้ผลิตรถยนต์กระบะ 1 คันที่มียอดขายสูงเป็นอันดับหนึ่งและสองของประเทศไทยนั้น³ ผู้ผลิตทั้งสองฝ่ายต่างก็ทราบดีว่า การมีกลยุทธ์ทางธุรกิจที่ดีและเหมาะสมกับจังหวะเวลาจะเป็นตัวชี้ขาดผลแพ้ชนะกันในระยะยาว โดยที่กลยุทธ์หลักทางธุรกิจสำหรับอุตสาหกรรมนี้ได้แก่กลยุทธ์ทางด้านคุณภาพ ราคา และการโฆษณาประชาสัมพันธ์ แต่การที่จะดำเนินกลยุทธ์เหล่านี้ให้ได้อย่างเหมาะสมนั้นเป็นปัญหาที่มีความสลับซับซ้อนมาก และต้องใช้เวลานานในการค่อยๆสร้างความเชื่อมั่นของผู้บริโภคที่มีต่อคุณภาพของรถกระบะแต่ละยี่ห้อ ความเชื่อมั่นนี้จะแปรเปลี่ยนไปตามประสบการณ์ในอดีตของผู้บริโภคเป็นสำคัญ สาเหตุก็เพราะว่าผู้บริโภคโดยทั่วไปไม่ได้มีข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพสินค้าที่ครบถ้วนสมบูรณ์เท่ากับตัวผู้ผลิต เพราะคุณภาพโดยรวมจะเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติและบริการอื่นอีกเป็นจำนวนมากที่พ่วงมากับตัวรถนั้นๆ ยกตัวอย่างเช่น ความคงทนถาวรของเครื่องยนต์และประสิทธิภาพในการเผาผลาญเชื้อเพลิง ความปลอดภัยของรถแต่ละคันในระหว่างการใช้งาน จำนวนทางเลือกที่หลากหลายของอุปกรณ์เสริม จำนวนทางเลือกในการแก้ไขตัดแปลงรถเพื่อการใช้งานที่แตกต่างกัน ตลอดจนถึงบริการและคุณภาพของการซ่อมบำรุงตามอายุการใช้งาน เป็นต้น ส่งผลให้ผู้บริโภคบางส่วนต้องตัดสินใจเลือกซื้อรถกระบะโดยยึดถือยึดถือที่รถที่เป็นที่ยอมรับกันในตลาดเป็นสำคัญ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (ก) นำเสนอแบบจำลองเชิงพลวัตที่สามารถอธิบายพฤติกรรมการแข่งขันระหว่างผู้ผลิตรายใหญ่อันดับหนึ่งและสองของอุตสาหกรรมนี้ภายใต้เงื่อนไขว่าผู้ผลิตแต่ละรายตัดสินใจโดยคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดจากการตัดสินใจของคู่แข่งด้วย แบบจำลองดังกล่าวนี้จะต้องสามารถให้คำอธิบายที่น่าพอใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆที่มักจะพบเห็นกัน (*Stylized facts*) ของอุตสาหกรรมนี้ เช่น ความรุนแรงของการแข่งขันในเรื่องการโฆษณาและการปรับรูปโฉมใหม่ของตัวสินค้าจะมีมากกว่าการแข่งขันในเรื่องราคา เป็นต้น และ (ข) รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสุ่มตัวอย่างความคิดเห็นของผู้บริโภคเพื่อศึกษาดูว่ามีความเชื่อถือที่คลาดเคลื่อนของผู้บริโภคในเรื่องคุณภาพของรถกระบะจริงหรือไม่

ลำดับของการนำเสนอเรื่องต่างๆในบทความนี้จะเป็นอย่างนี้ หัวข้อต่อไปจะกล่าวถึงความเป็นมาโดยย่อของอุตสาหกรรมรถกระบะในประเทศไทย รวมทั้งข้อเท็จจริงบางประการที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมนี้และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง หลังจากนั้น ก็จะมีการนำเสนอสมมติฐานของการศึกษา แบบจำลอง และการทดสอบสมมติฐาน และท้ายที่สุดก็จะเป็นบทสรุปของการศึกษานี้

³ ผู้ผลิตสองรายที่ผลิตกันเป็นอันดับหนึ่งและสองในเรื่องของยอดขายในระหว่างปี พ.ศ.2533 ถึง 2545 ได้แก่ บริษัทอู่ชูและโตโยต้า

2. อุตสาหกรรมรถกระบะในประเทศไทย

หากมองย้อนหลังไปในอดีตเมื่อตอนเริ่มต้นอุตสาหกรรมรถกระบะในเมืองไทย จะพบว่ารถบรรทุกที่นำเข้ามาจากประเทศญี่ปุ่นในยุคแรกๆ นั้นยังไม่เป็นที่นิยมเมื่อเทียบกับรถที่มาจากประเทศตะวันตกเนื่องจากปัญหาในเรื่องของคุณภาพ ต่อมาเมื่อประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายให้การส่งเสริมการลงทุนที่มาจากต่างประเทศ ก็ทำให้บริษัทโตโยต้าในประเทศญี่ปุ่นตัดสินใจเข้ามาก่อตั้งสาขาต่างประเทศในไทยเป็นสาขาแรกในปี พ.ศ. 2509 โดยมีผู้ถือหุ้นทั้งหมดเป็นชาวญี่ปุ่น พอมาถึงปี พ.ศ.2514 ประเทศไทยได้มีการประกาศใช้นโยบายใช้ชิ้นส่วนที่ผลิตในประเทศ บริษัทรถญี่ปุ่นในประเทศไทยได้เชิญผู้ผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ในประเทศญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนในประเทศไทย เช่น กรณีของการตั้งบริษัทนิปปอนเดนโซไทยแลนด์ ในปีพ.ศ.2515 เป็นต้น ประเทศไทยได้ดำเนินนโยบายให้การคุ้มครองผู้ผลิตรถยนต์และการบังคับใช้ชิ้นส่วนในประเทศมากขึ้นตามลำดับโดยเฉพาะในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2521 ถึง 2533 นโยบายบังคับใช้ชิ้นส่วนภายในประเทศมีผลทำให้มีการผลิตชิ้นส่วนที่เกินความต้องการของตลาด กลายเป็นแรงกดดันให้ต้องพยายามส่งออก โดยบริษัทผลิตชิ้นส่วนของญี่ปุ่นมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้มีนโยบายสนับสนุนการส่งออกชิ้นส่วนในปี พ.ศ. 2528 ภายใต้อาตราการให้ความคุ้มครองกับผู้ผลิตชิ้นส่วนในประเทศในขณะนั้น ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2533 ถึง 2537 บริษัทผู้ผลิตรถบรรทุกเล็กในประเทศยังต้องใช้ชิ้นส่วนที่ผลิตภายในประเทศตามตารางการใช้ชิ้นส่วนที่รัฐบาลกำหนด ทำให้สัดส่วนมูลค่าการใช้ชิ้นส่วนที่ผลิตในประเทศของรถยนต์บรรทุกเล็กสูงเกินกว่าร้อยละ 60 ของมูลค่าชิ้นส่วนทั้งหมดที่ใช้ ต่อมากระทรวงอุตสาหกรรมก็ได้ประกาศยกเลิกการบังคับใช้ชิ้นส่วนยานยนต์ที่ผลิตในประเทศเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2543 ตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์การค้าโลก

ผลจากมาตรการคุ้มครองผู้ผลิตรถยนต์ในประเทศดังที่กล่าวไปแล้ว ทำให้ผู้ผลิตรถกระบะในประเทศไม่ต้องแข่งขันกันมากในช่วงแรกๆ แต่เมื่อกระแสการค้าเสรีได้แผ่ขยายไปทั่วโลกมากขึ้น และกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่กดดันให้ประเทศไทยต้องค่อยๆ ผ่อนคลายและยกเลิกนโยบายการคุ้มครองอุตสาหกรรมรถยนต์ในประเทศตามที่กล่าวไปแล้ว ประกอบกับที่ประเทศไทยได้มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูงติดต่อกันหลายปีก่อนที่จะเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2540 จึงทำให้ตลาดรถยนต์ภายในประเทศของไทยสามารถขยายตัวเป็นตลาดขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของเอเชีย เพราะฉะนั้น ผลของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องนโยบายการคุ้มครองอุตสาหกรรมรถยนต์ในประเทศและการมีตลาดรถยนต์ในประเทศที่มีขนาดใหญ่ ได้กลายเป็นทั้งแรงผลักดันและแรงจูงใจที่ทำให้ผู้ผลิตรถยนต์ภายในประเทศจำเป็นต้องแข่งขันกันเองอย่างรุนแรงมากขึ้นในระยะหลัง

ในปัจจุบัน บริษัทผู้ผลิตรถกระบะในประเทศไทยประกอบด้วย อีซูซุ โตโยต้า นิสสัน พอร์ต มิตซูบิชิ และ มาสด้า โดยที่บริษัทอีซูซุและโตโยต้าต่างมีส่วนแบ่งตลาดที่ใหญ่กว่าบริษัทอื่นๆที่เหลือน้อยเห็นได้ชัด (ดูตารางที่ 1) ในปี พ.ศ. 2533 นั้น รถกระบะของค่ายโตโยต้ามียอดขายสูงสุดมาเป็นอันดับหนึ่งในขณะที่อีซูซุตามมาเป็นอันดับสอง แต่หลังจากนั้น รถกระบะของค่ายอีซูซุก็สามารถแย่งตำแหน่งค่ายรถที่มียอดขายรถกระบะมากเป็นอันดับหนึ่งมาจากค่ายโตโยต้าได้สำเร็จ โดยที่ช่วงห่างของยอดขายระหว่างค่ายอีซูซุและโตโยต้าก็มีแนวโน้มจะขยายมากขึ้นด้วย และในขณะเดียวกันทั้งรถกระบะอีซูซุและโตโยต้าต่างก็สามารถแย่งส่วนแบ่งตลาดมาจากรถกระบะยี่ห้ออื่นๆที่เหลือในตลาดได้มากขึ้นด้วย เพราะฉะนั้น จึงน่าสนใจที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับกลยุทธ์การแข่งขันของผู้ผลิตรถกระบะทั้งสองค่ายนี้คืออีซูซุและค่ายโตโยต้า ซึ่งต่างก็เป็นผู้ผลิตรายใหญ่ที่มีฐานะเป็นผู้นำตลาดรถกระบะในประเทศไทย ในขณะที่ผู้ผลิตรถกระบะรายเล็กกว่าที่เหลือมักจะรับบทบาทเป็นผู้ตามในตลาดนี้มากกว่า

3. ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับอุตสาหกรรมนี้และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

ปรากฏการณ์ที่พบเห็น (*Stylized facts*) ได้จากกรณีของการแข่งขันระหว่างรถกระบะค่ายอีซูซุและโตโยต้าได้แก่

ราคาขายโดยเฉลี่ยของรถกระบะอีซูซุจะสูงกว่ารถกระบะโตโยต้าในรุ่นที่ใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม ช่วงห่างของส่วนต่างด้านราคานี้มีแนวโน้มลดลงเมื่อเวลาผ่านไป (ดูตารางที่ 2) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการแข่งขันในเรื่องของราคาระหว่างทั้งสองค่ายนี้มีแนวโน้มที่จะปรับตัวเข้าสู่ราคาดุลยภาพที่ใกล้เคียงกันมากขึ้นในระยะยาว เพราะฉะนั้น ตัวแปรเรื่องราคาจึงไม่น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ส่วนแบ่งของรถกระบะอีซูซุสามารถขยายตัวได้เร็วกว่าของรถกระบะโตโยต้าตามที่ได้กล่าวไปแล้ว

และเมื่อพิจารณาถึงรายละเอียดในด้านเทคนิคเกี่ยวกับประสิทธิภาพของรถกระบะทั้งสองยี่ห้อดังกล่าวแล้ว ก็ปรากฏว่าทั้งสองยี่ห้อสมรรถภาพในเรื่องเครื่องยนต์ที่ใกล้เคียงกัน (ดูตารางที่ 3) เพราะฉะนั้น ตัวแปรเรื่องสมรรถภาพทางเครื่องยนต์จึงไม่น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ส่วนแบ่งตลาดของรถกระบะอีซูซุสามารถขยายตัวได้เร็วกว่าของรถกระบะโตโยต้า

ปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้อีกประการหนึ่งก็คือว่า ผู้ใช้รถกระบะส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะนิยมและเชื่อถือรถกระบะที่ผลิตโดยค่ายอีซูซุมากกว่าโตโยต้าหรือยี่ห้ออื่นๆ ทำให้รถกระบะอีซูซุสามารถครองส่วนแบ่งตลาดมาเป็นหนึ่งของประเทศได้ ทั้งๆที่มีราคาและสมรรถนะของเครื่องยนต์ที่ใกล้เคียงกับโตโยต้าตามที่กล่าวไปแล้ว ซึ่งค่านิยมดังกล่าวนี้เกิดจากการลงทุนสะสมของค่ายอีซูซุในเรื่องของการโฆษณาชื่อเสียงยี่ห้อของ

ตนให้เป็นที่รู้จักมาเป็นเวลานานและเกิดจากการที่ผู้ใช้รถกระบะให้การยอมรับในเรื่องคุณภาพและบริการที่น่าพอใจอย่างสม่ำเสมอติดต่อกันมาเป็นเวลานานนั่นเอง

เพราะฉะนั้น การรับรู้ของผู้ใช้รถกระบะเกี่ยวกับคุณภาพของสินค้าและความเชื่อมั่นในชื่อเสียงของผู้ผลิตแต่ละยี่ห้อจึงเป็นตัวแปรสำคัญสำหรับการแข่งขันของอุตสาหกรรมรถกระบะในประเทศไทย

งานวิชาการที่กล่าวถึงปัญหาของผู้บริโภคที่ไม่มีข้อมูลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับสินค้า และประเด็นที่เกี่ยวข้องมีอาทิเช่น

Akerlof (1970) ได้วิเคราะห์ว่าสำหรับในกรณีที่ผู้บริโภคไม่มีข้อมูลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับตัวสินค้า และต้องหันไปใช้ข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพของสินค้าโดยเฉลี่ยในตลาดเป็นตัวชี้วัดคุณภาพสินค้าแล้ว ก็จะมีผลทำให้ผู้ผลิตไม่มีแรงจูงใจที่จะนำเสนอสินค้าที่มีคุณภาพสูงในตลาดดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่นในกรณีของตลาดรถยนต์มือสอง เป็นต้น *Heal (1976)* ได้โต้แย้งข้อสรุปของ *Akerlof (1970)* ที่ว่าหากผู้บริโภคไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับคุณภาพของสินค้าที่เพียงพอแล้ว ก็ทำให้สินค้าที่มีคุณภาพเลวสามารถขับไล่สินค้าคุณภาพดีออกจากตลาดได้นั้น โดยแย้งว่าผลการวิเคราะห์ของ *Akerlof (1970)* เกิดจากการที่สมมติให้ผู้ผลิตแข่งขันโต้ตอบกันเพียงครั้งเดียวเท่านั้น แต่ถ้ามองปัญหาในลักษณะเชิงพลวัตที่มีการแข่งขันกันอย่างต่อเนื่องแล้ว ปัญหาดังกล่าวนี้ก็จะกลายเป็นปัญหาในลักษณะของ *Supergames* ได้ และจะเป็นช่องทางในการหลีกเลี่ยงปัญหาความล้มเหลวของตลาดตามที่ *Akerlof (1970)* กล่าวไว้ได้ ต่อมา *Akerlof (1976)* ได้ตอบข้อโต้แย้งบางส่วนของ *Heal (1976)* ว่าเขาเห็นด้วยว่าจะต้องพิจารณาปัญหาในลักษณะที่เป็นพลวัต แต่การแก้ปัญหาคความล้มเหลวของตลาดสำหรับปัญหาที่เขาเคยนำเสนอ นั้น จำเป็นต้องมีสถาบันที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงผลในอดีตเข้ากับปัจจุบันและอนาคตด้วย ซึ่งบทบาทดังกล่าวนี้อาจจะออกมาในรูปของชื่อยี่ห้อสินค้า เป็นต้น *Spence (1977)* ได้วิเคราะห์ปัญหาในกรณีที่ผู้บริโภคอาจมีการรับรู้ในเรื่องคุณภาพสินค้าที่ตลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริงสำหรับสินค้าที่มีผู้ผลิตเป็นผู้ผูกขาดในตลาดแต่เพียงผู้เดียว ยกตัวอย่างเช่น ในกรณีที่ผู้บริโภคมีความเข้าใจเกี่ยวกับโอกาสความล้มเหลวของสินค้าหนึ่งๆต่ำกว่าความเป็นจริง ก็จะมีผลให้อุปสงค์ต่อสินค้านั้นๆมีมากเกินกว่าระดับที่เหมาะสมได้ *Spence* เสนอว่าการแก้ปัญหานี้ก็คือการบังคับให้ผู้ผลิตซึ่งเป็นผู้ผูกขาดนี้ต้องรับผิดชอบต่อความล้มเหลวของสินค้าในระดับที่มากกว่าความสมัครใจของผู้ผลิตสินค้านั้นๆ *Stiglitz (1987)* ได้ระบุว่าสำหรับสินค้าและบริการบางประเภท ระดับราคาที่เราเสนอโดยผู้ซื้อหรือผู้ขายนั้นอาจจะเป็นสัญญาณที่สามารถใช้จำแนก (Screening) ประเภทของผู้ซื้อหรือประเภทสินค้าได้ เช่น ในกรณีของบริการประกันภัย ผู้ซื้อประกันที่ยินยอมจ่ายเบี้ยประกันสูงๆนั้นอาจสะท้อนให้เห็นได้ว่าเป็นผู้ที่มีความเสี่ยงสูงกว่าคนธรรมดาทั่วๆไปได้ เป็นต้น หรือระดับของคุณภาพของผู้กู้เงินจากธนาคารจะขึ้นอยู่กับอัตราดอกเบี้ยที่ผู้กู้ยินดีจะจ่ายให้กับธนาคาร เป็นต้น

เพราะฉะนั้น ปัจจัยที่กำหนดการรับรู้ของผู้ใช้รถกระบะเกี่ยวกับคุณภาพของสินค้า และความเชื่อมั่นในชื่อเสียงของผู้ผลิตแต่ละยี่ห้อจึงเป็นตัวแปรสำคัญในการศึกษาเรื่องของการแข่งขันระหว่างรถกระบะอีซูซุและโตโยต้า ซึ่งการผสมผสานสาระสำคัญของแนวคิดต่างๆข้างต้นเข้าด้วยกันกับลักษณะเฉพาะในเรื่องความเชื่อมั่นในชื่อเสียงของผู้ผลิตรถกระบะรายใหญ่ทั้งสองยี่ห้อในประเทศไทยจะสามารถนำไปสู่การตั้งสมมติฐานที่สำคัญสำหรับการศึกษานี้ได้

เมื่อดูจากลักษณะการแข่งขันของรถกระบะรายใหญ่ทั้งสองยี่ห้อดังกล่าวที่ผ่านมาแล้ว สามารถกล่าวได้ว่าผู้บริโภคในประเทศสามารถแยกแยะความแตกต่างของคุณภาพของรถทั้งสองยี่ห้อได้ในระดับหนึ่งแม้ว่าจะไม่สมบูรณ์ก็ตาม ซึ่งโดยรวมๆแล้ว พบว่าผู้บริโภคส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าคุณภาพของรถกระบะอีซูซุนั้นดีกว่ารถกระบะโตโยต้าเล็กน้อย ซึ่งความเชื่อนี้เกิดจากการสะสมชื่อเสียงของแต่ละยี่ห้อโดยการโฆษณา และจากประสบการณ์ของผู้บริโภคที่มีโอกาสใช้รถเหล่านี้ในอดีต ความเชื่อของผู้บริโภคที่ว่ารถกระบะอีซูซุมีคุณภาพดีกว่ารถกระบะโตโยต้านั้นแม้ว่าจะมีความเป็นไปได้ว่าอาจเป็นความเชื่อที่ไม่ถูกต้องนักก็ตาม (เนื่องจากดูจะขัดแย้งกับข้อเท็จจริงที่ได้จากการเปรียบเทียบสมรรถภาพเครื่องยนต์ตามที่ได้เสนอในตารางที่ 3) แต่ก็อาจจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รถกระบะของค่ายอีซูซุสามารถขยายส่วนแบ่งตลาดของตนได้เร็วกว่าของรถกระบะโตโยต้าตามที่ได้กล่าวไปแล้ว

เพราะฉะนั้น ในแบบจำลองที่จะพัฒนาต่อไปนี้ จึงจะได้ให้ความสำคัญกับตัวแปรในเรื่องความเชื่อถือของผู้บริโภคในเรื่องคุณภาพที่แตกต่างกันของรถกระบะอีซูซุและโตโยต้าไว้ด้วย โดยให้ x_t เป็นตัวแปรที่แสดงถึงระดับของคุณภาพรถกระบะอีซูซุที่สูงกว่าของโตโยต้าตามความเชื่อของผู้บริโภค เพราะฉะนั้น ตัวแปร $x_t \geq 0$ นี้เปรียบเสมือนกับเป็น *State variable* ในแบบจำลองประเภท *Dynamic Programming* นั้นเอง และเป็นตัวแปรที่อยู่นอกเหนือการควบคุมใดๆของผู้ผลิตด้วย สำหรับตัวแปรอื่นๆในแบบจำลองนี้จะได้นำเสนอต่อไปหลังจากหัวข้อเรื่องสมมติฐานของการศึกษานี้

4. สมมติฐานของการศึกษานี้

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของบทความนี้ในเรื่องของการศึกษาผลของความเชื่อถือที่คลาดเคลื่อนของผู้บริโภคในเรื่องคุณภาพของรถกระบะแต่ละยี่ห้อที่จะมีต่อรูปแบบการแข่งขันในระยะยาวของอุตสาหกรรมนี้ จึงจะได้ใช้ประโยชน์จากข้อเท็จจริงในเรื่องที่ผู้บริโภคมีความเชื่อว่ารถกระบะอีซูซุมีคุณภาพดีกว่ารถกระบะโตโยต้า เพื่อนำไปสู่การตั้งและทดสอบสมมติฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

สมมติฐานข้อที่หนึ่ง

เนื่องจากตลาดได้รับทราบข้อมูลในเรื่องที่ผู้บริโภครส่วนใหญ่เชื่อกันว่ารถกระบะอีซูซุมีคุณภาพดีกว่ารถกระบะโตโยต้าไปแล้ว เพราะฉะนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนในตลาดต่างก็รับทราบค่าของตัวแปร $x_i \geq 0$ แล้ว ทำให้ความเชื่อดังกล่าวกลายเป็นข้อมูลที่ตลาดสามารถใช้เพื่อการแยกแยะรถกระบะที่มีคุณภาพคือออกจากรถกระบะที่มีคุณภาพพร่องลงไปได้ การที่ตลาดมีความเชื่อเช่นนี้ จะส่งผลให้ผู้บริโภคซึ่งไม่มีข้อมูลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ยังมีโอกาสที่จะเกิดความเชื่อที่คลาดเคลื่อนแตกต่างกันเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าได้มากกว่าในกรณีของรถกระบะอีซูซุ แม้ว่าผู้ผลิตทั้งสองรายมีค่าใช้จ่ายในเรื่องการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่ใกล้เคียงกัน

ซึ่งกรณีเช่นนี้คล้ายกับปัญหาที่เรียกว่า “The market for ‘lemons’” ของ Akerlof (1970) นั่นเอง กล่าวคือ ผู้บริโภคทั่วไปในตลาดยังคงใช้เกณฑ์ระดับคุณภาพเฉลี่ยในอดีตของรถกระบะโตโยต้า เป็นตัวตัดสินคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าในปัจจุบัน แม้ว่ารถกระบะโตโยต้าในปัจจุบันจะได้มีการพัฒนาคุณภาพให้ดีขึ้นกว่าเดิมแล้วก็ตาม

สมมติฐานข้อที่สอง

การโฆษณาประชาสัมพันธ์สามารถช่วยลดปัญหาเรื่องความคลาดเคลื่อนในเรื่องของความเชื่อถือของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะแต่ละยี่ห้อ

การทดสอบสมมติฐานทั้งสองข้อนี้ จะทำโดยการสร้างตัวแปรที่เกี่ยวข้องเข้าไปในแบบจำลองการตัดสินใจของผู้ผลิตรถกระบะทั้งสองยี่ห้อ แล้วจึงประมาณค่าของตัวแปรเหล่านั้นจากข้อมูลความคิดเห็นของผู้บริโภคในตลาดที่เก็บมาจากการสุ่มตัวอย่างในภาคสนาม หลังจากนั้น จึงจะได้ทำการทดสอบตามกระบวนการทางสถิติต่อไป

5. แบบจำลอง

ผลจากการผสมผสานแนวคิดที่หลากหลายข้างต้นเข้าด้วยกัน ทำให้ได้คุณลักษณะที่สำคัญของแบบจำลองที่จะพัฒนาต่อไปดังนี้

(ก) เป็นแบบจำลองที่สามารถพิจารณาถึงกระบวนการตัดสินใจในเชิงพลวัตของผู้ผลิตและบทบาทของชื่อเสียงยี่ห้อสินค้าตามแนวคิดที่เสนอโดย Heal (1976) และ Akerlof (1976) โดยที่ผู้ผลิตแต่ละรายจะวางกลยุทธ์การแข่งขันของตน (อาทิเช่น การนำเสนอรูปลักษณ์สินค้า สมรรถภาพเครื่องยนต์ การโฆษณาประชาสัมพันธ์)

สัมพันธ์ และการตั้งราคา) โดยคำนึงถึงกลยุทธ์ของคู่แข่งด้วยเสมอ ทั้งนี้ กระบวนการแข่งขันระหว่างผู้ผลิตทั้งสองจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานหลายปี

(ข) เป็นแบบจำลองที่สามารถนำไปสู่การทดสอบได้ว่า ผู้ที่ใช้ (และไม่ได้ใช้) รถกระบะยี่ห้อโตโยต้า หรืออีซูซุ นั้น มีการรับรู้ในเรื่องของคุณภาพรถที่แตกต่างกันหรือไม่

(ค) แม้ว่ายี่ห้อสินค้าจะสามารถใช้เป็นเครื่องชี้วัดระดับของคุณภาพสินค้าได้ตามที่กล่าวถึงในข้อ (ก) ข้างต้น แต่ก็ทำได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะฉะนั้น แบบจำลองใหม่นี้จึงควรสามารถสะท้อนความพยายามของผู้บริโภคในการแยกแยะ (Screening) คุณภาพของสินค้าโดยผ่านกลไกราคาตามแนวคิดของ Stiglitz (1987) ด้วย ในแบบจำลองนี้จึงกำหนดให้ ตัวสินค้าคือรถกระบะของแต่ละยี่ห้อที่มีความแตกต่างกันในรายละเอียด และผู้บริโภคพยายามใช้ระดับราคาที่ตนเองยินดีจ่ายเป็นเครื่องมือในการแยกแยะคุณภาพของสินค้าแต่ละยี่ห้อ โดยยินดีที่จะจ่ายในราคาที่สูงขึ้นสำหรับยี่ห้อที่มีชื่อเสียงดี ทำให้ผู้ผลิตมีแรงจูงใจในการพัฒนาคุณภาพของรถกระบะให้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับราคาของรถกระบะนั้นๆ แต่ถ้าหากว่าราคาที่ยินยอมจ่ายและความต้องการในรถกระบะยี่ห้อใดๆ เพิ่มสูงขึ้นมากจนถึงระดับหนึ่งแล้ว ก็อาจทำให้ผู้ผลิตรถกระบะยี่ห้ออื่นๆ พยายามเพิ่มจำนวนการผลิตมากจนเกินขีดจำกัดของตน ทำให้คุณภาพของรถกระบะยี่ห้ออื่นๆ อาจลดลงได้ในขณะเดียวกับที่ราคาของรถกระบะนั้นๆ กำลังปรับตัวสูงขึ้น การที่ผู้บริโภคตระหนักถึงความจริงข้อนี้เองที่ทำให้ช่วงห่างระหว่างราคาของรถกระบะอีซูซุและโตโยต้าไม่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยไร้ขีดจำกัด นั่นเอง

(ง) เนื่องจากเป็นแบบจำลองในเชิงพลวัตที่พยายามสะท้อนพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้ผลิตในภาคเอกชน จึงกำหนดว่าเป้าหมายของผู้ผลิตรถกระบะทั้งสองรายได้แก่การหากำไรสูงสุดในระยะยาว

ด้วยเหตุนี้เอง จึงสามารถเขียนวัตถุประสงค์ของผู้ผลิตรถกระบะอีซูซุและผู้ผลิตรถกระบะโตโยต้าได้ดังนี้

$$\text{Max}_{\{p_{it}, A_{it}, k_{it}\}_{t=0}^T} E_0 \sum_{t=0}^T \beta^t u_i(\pi_{it}) + \beta^{T+1} V_{0i}(x_{T+1}), \quad 0 < \beta < 1, \quad i = 1, 2. \quad (1)$$

สมการที่ (1) ระบุว่าผู้ผลิตรถกระบะอีซูซุ ($i=1$) และโตโยต้า ($i=2$) ต่างก็มีเป้าหมายในการหาค่าสูงสุดของมูลค่าปัจจุบันของผลบวกของระดับความพอใจที่คาดหวังได้ตั้งแต่ปัจจุบัน ($t=0$) ไปจนถึงเวลา T ในอนาคต บวกด้วยมูลค่าปัจจุบันที่คาดหวังได้จากซากของโรงงานผลิตของแต่ละรายหลังจากที่สิ้นสุดอายุโครงการแล้ว ($\beta^{T+1} V_{0i}(x_{T+1})$) โดยมีอัตราคิดลดเท่ากับ β ความพอใจของผู้ผลิตแต่ละรายที่เวลา t ใดๆ นั้น จะแสดงโดยอรรถประโยชน์ที่เป็นฟังก์ชันของกำไรของผู้ผลิตแต่ละรายหรือ $u_i(\pi_{it})$ นั่นเอง ส่วน x_{T+1} เป็นตัวแปรที่แสดงถึงระดับของคุณภาพรถกระบะอีซูซุที่สูงกว่าคุณภาพของโตโยต้าตามความเชื่อของผู้บริโภคที่เวลา $T+1$ ตามที่กล่าวไปแล้ว และกำไรของผู้ผลิตแต่ละราย (π_{it}) จะเขียนได้เป็น

$$\pi_{ii} = p_{ii} \cdot d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i}) - c_{ii} (d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i}), k_{ii}, A_{ii}), i = 1, 2. \quad (2)$$

สมการที่ (2) ระบุว่ากำไร⁴ จะมีค่าเท่ากับส่วนต่างระหว่างรายรับ ซึ่งก็คือผลคูณของราคาถูกรายรับของผู้ผลิตรายนั้น (p_{ii}) กับอุปสงค์ต่อถูกรายนั้น ($d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i})$) ลบด้วยต้นทุนการผลิต ($c_{ii} (d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i}), k_{ii}, A_{ii})$) นั้นเอง โดยที่ $i \neq -i$

อุปสงค์ต่อถูกรายของผู้ผลิตแต่ละราย i นั้น ($d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i})$) จะถูกกำหนดให้เป็นฟังก์ชันของตัวแปรต่างๆต่อไปนี้คือ ตัวแปร p_{ii} หรือราคาของตัวมันเองซึ่งจะแปรผกผันกับปริมาณอุปสงค์ต่อสินค้านี้ ส่วนตัวแปร b_i หรือความเชื่อของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของถูกรายของผู้ผลิตรายที่ i นั้นจะแปรผันตามปริมาณอุปสงค์ต่อสินค้านี้ และตัวแปร x_t หรือระดับของคุณภาพถูกรายที่สูงกว่าคุณภาพของโตโยต้าตามความเชื่อของผู้บริโภคที่เวลา t จะแปรผกผันกับปริมาณอุปสงค์ต่อสินค้านี้ โดยความสัมพันธ์เหล่านี้จะอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าตัวแปรต่างๆต่อไปนี้จะถูกกำหนดให้คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งได้แก่ ตัวแปร \bar{A}_{-ii} หรือระดับค่าใช้จ่ายในการโฆษณาของผู้ผลิตที่เป็นคู่แข่งที่เวลา t ใดๆ ตัวแปร \bar{p}_{-ii} หรือราคาของถูกรายที่เป็นคู่แข่ง และตัวแปร \bar{b}_{-i} หรือความเชื่อของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของถูกรายที่เป็นคู่แข่ง (โดยที่ $i \neq -i$)

ส่วนต้นทุนการผลิต หรือ $c_{ii} (d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i}), k_{ii}, A_{ii})$ นั้น ถูกกำหนดให้แปรผันโดยตรงกับตัวแปรอิสระทั้งหมดที่มีอยู่ ซึ่งได้แก่ ระดับของอุปสงค์ต่อสินค้านั้น (แทนด้วยตัวแปร $d_{ii} (p_{ii}, b_i, x_t | \bar{A}_{-ii}, \bar{p}_{-ii}, \bar{b}_{-i})$) ปริมาณของปัจจัยทุน (ซึ่งได้แก่ เครื่องจักร ศูนย์บริการและจำหน่าย และการวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยี เป็นต้น) ที่ผู้ผลิตนั้นมีอยู่ (แทนด้วยตัวแปร k_{ii}) และ มูลค่าของค่าใช้จ่ายเพื่อการโฆษณาสินค้านั้นๆ (แทนด้วยตัวแปร A_{ii})

ตัวแปร x_t หรือระดับของคุณภาพถูกรายที่สูงกว่าคุณภาพของโตโยต้าตามความเชื่อของผู้บริโภคที่เวลา t นั้น สามารถเขียนในรูปของสมการได้ดังนี้

$$x_t \equiv b_1 (A_{1,t-1}, p_{1,t-1}, k_{1,t-1}, x_{t-1}, \varepsilon_t) - b_2 (A_{2,t-1}, p_{2,t-1}, k_{2,t-1}, x_{t-1}, \varepsilon_t) \geq 0 \quad (3)$$

⁴ หากพิจารณาตามข้อเท็จจริงแล้ว อาจยังมีตัวแปรอื่นอีกมากที่มีความเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมนี้ ซึ่งก็จะสามารถใส่เพิ่มเติมตัวแปรเหล่านี้เข้าไปในแบบจำลองได้อีกในภายหลังโดยไม่มีผลกระทบต่อโครงสร้างหลักของแบบจำลองเดิม เพราะฉะนั้น เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ บทความนี้จะขอยกเว้นการวิเคราะห์โดยเฉพาะในกลุ่มของตัวแปรสำคัญหลักๆที่ได้นำเสนอเท่านั้น

ซึ่งตัวแปร $b_i(A_{it-1}, p_{it-1}, k_{it-1}, x_{t-1}, \mathcal{E}_t)$ โดยที่ $i=1,2$ นั้น แสดงถึงความเชื่อของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะอีซูซุในกรณีที่ $i=1$ และคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าในกรณีที่ $i=2$ ตัวแปรเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องคุณภาพของรถกระบะยี่ห้อหนึ่งๆนี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับตัวแปรอิสระต่างๆในลักษณะดังนี้ (ก) แปรผันโดยตรงกับ A_{it-1} หรือมูลค่าของค่าใช้จ่ายสำหรับโฆษณาของรถกระบะยี่ห้อนั้นๆในปีก่อนหน้านั้น (ข) แปรผันโดยตรงกับ p_{it-1} หรือราคาของรถกระบะในปีก่อนหน้านั้นจนถึงราคาค่าๆหนึ่ง แล้วก็จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ไปเป็นการแปรผกผันกับราคาของรถกระบะนั้นแทน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Stiglitz (1987) ตามที่กล่าวไปแล้ว และ (ค) แปรผันโดยตรงกับปริมาณปัจจัยทุนของผู้ผลิตนั้นๆเมื่อปีที่แล้ว นอกจากนี้ ยังมี \mathcal{E}_t เป็นตัวแปรสุ่มที่มีฟังก์ชันของความน่าจะเป็นสะสม (Cumulative probability distribution function) เขียนได้เป็น $\text{prob}(\mathcal{E}_t \leq e) = F(e)$ สำหรับทุกๆเวลา t

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร $b_i(A_{it-1}, p_{it-1}, k_{it-1}, x_{t-1}, \mathcal{E}_t)$ กับตัวแปร x_{t-1} นั้นขึ้นอยู่กับว่าเป็นความเชื่อเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะอีซูซุ ($i=1$) หรือของรถกระบะโตโยต้า ($i=2$) ถ้าเป็นตัวแปร $b_1(A_{it-1}, p_{it-1}, k_{it-1}, x_{t-1}, \mathcal{E}_t)$ แล้ว (ซึ่งก็คือความเชื่อของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะอีซูซุนั่นเอง) ก็จะแปรผันโดยตรงกับตัวแปร x_{t-1} แต่หากเป็น $b_2(A_{it-1}, p_{it-1}, k_{it-1}, x_{t-1}, \mathcal{E}_t)$ แล้ว (ซึ่งก็คือความเชื่อของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้า) ก็จะแปรผกผันกับตัวแปร x_{t-1} ซึ่งความแตกต่างกันนี้เป็นไปตามสมมติฐานข้อที่หนึ่งที่กำลังกล่าวไปแล้วข้างต้นนั่นเอง

และเพื่อเป็นการลดความยุ่งยากของแบบจำลองลงโดยไม่มีผลกระทบต่อเนื้อหาสาระที่สำคัญที่จะนำเสนอต่อไป จึงขอสมมติเพิ่มเติมว่าตัวแปร $b_i(A_{it-1}, p_{it-1}, k_{it-1}, x_{t-1}, \mathcal{E}_t)$ นี้สามารถเขียนอยู่ในรูปแบบดังต่อไปนี้

$$b_i(A_{it-1}, p_{it-1}, k_{it-1}, x_{t-1}, \mathcal{E}_t) \equiv \alpha_i(y_{it-1}(A_{it-1}), x_{t-1}) \cdot q_i(p_{it-1}, k_{it-1}, \mathcal{E}_t), \quad i=1,2. \quad (4)$$

สมการที่ (4) ระบุว่า ความเชื่อเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะยี่ห้อ i ที่จุดเวลา t ใดๆจะเท่ากับ ผลคูณระหว่างตัวแปร $\alpha_i(y_{it-1}(A_{it-1}), x_{t-1})$ ซึ่งเป็นตัวแปรที่ใช้สะท้อนความเชื่อถือของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะยี่ห้อ i นั้นๆ โดยที่ $0 \leq \alpha_i(y_{it-1}(A_{it-1}), x_{t-1}) \leq 1$ กับตัวแปร $q_i(p_{it-1}, k_{it-1}, \mathcal{E}_t)$ ซึ่งก็คือระดับคุณภาพที่แท้จริงของรถกระบะยี่ห้อ i นั้นๆนั่นเอง

⁵ สมมติว่า \mathcal{E}_t มีคุณสมบัติแบบ iid. (ย่อมาจาก *Independently and identically distributed*)

ตัวแปร $\alpha_i(y_{it-1}, (A_{it-1}), x_{t-1})$ ที่ใช้สะท้อนความคลาดเคลื่อนของความเชื่อของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะยี่ห้อ i นั้นๆ ที่เวลา t ใดๆ จะถูกกำหนดให้แปรผันตามระดับของค่าใช้จ่ายด้านการโฆษณา (A_{it-1}) ของรถกระบะยี่ห้อ i ที่เวลา $t-1$ โดยผ่านทางตัวแปรที่แสดงจำนวนครั้งของการโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ หรือ y_{it-1} (A_{it-1}) โดยที่มี $(\partial y_{it-1} / \partial A_{it-1}) \geq 0$ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร $\alpha_i(y_{it-1}, (A_{it-1}), x_{t-1})$ กับตัวแปร x_{t-1} นั้นจะขึ้นอยู่กับว่าเป็นตัวแปรที่สะท้อนความเชื่อถึงเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะอีซูซุ ($i=1$) หรือของรถกระบะโตโยต้า ($i=2$) เพราะถ้าเป็นตัวแปร $\alpha_1(y_{it-1}, (A_{it-1}), x_{t-1})$ แล้ว (ซึ่งสะท้อนระดับความเชื่อถึงของผู้บริโภคในคุณภาพของรถกระบะอีซูซุ) ก็จะแปรผันตามตัวแปร x_{t-1} แต่ถ้าหากเป็นตัวแปร $\alpha_2(y_{it-1}, (A_{it-1}), x_{t-1})$ แล้ว (ซึ่งสะท้อนระดับความเชื่อถึงของผู้บริโภคในคุณภาพของรถกระบะโตโยต้า) ก็จะแปรผันผกผันกับตัวแปร x_{t-1} ซึ่งความแตกต่างกันนี้เป็นการสะท้อนเนื้อหาของสาระสำคัญของสมมติฐานข้อที่หนึ่งที่กำลังกล่าวไปแล้วนั่นเอง

ส่วนตัวแปร $q_i(p_{it-1}, k_{it-1}, \mathcal{E}_i)$ ซึ่งแสดงถึงระดับคุณภาพที่แท้จริงของรถกระบะยี่ห้อ i ที่เวลา t นั้นก็จะ (ก) แปรผันโดยตรงกับ p_{it-1} หรือราคาของรถกระบะนั้นในเวลา $t-1$ จนถึงระดับของราคาใดๆหนึ่ง แล้วก็จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ไปเป็นการแปรผันผกผันกับราคาของรถกระบะนั้นแทน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของ Stiglitz (1987) ตามที่กล่าวไปแล้ว และ (ข) แปรผันตาม k_{it-1} หรือปริมาณปัจจัยทุนที่เวลา $t-1$ ของผู้ผลิตนั้นๆ และนอกจากนี้ ก็ยังมี \mathcal{E}_i เป็นตัวแปรสุ่มอีกด้วย

จะสังเกตเห็นว่า สมการที่ (3) ข้างต้นเป็นสมการประเภท Transition equation ที่มีรูปของฟังก์ชันที่ไม่ขึ้นกับเวลา (Time-invariant function) สมการที่ (3) จึงสามารถเขียนใหม่ในรูปของฟังก์ชันโดยทั่วไปได้เป็น

$$x_{t+1} = g(A_{1t}, A_{2t}, p_{1t}, p_{2t}, k_{1t}, k_{2t}, x_t, \mathcal{E}_{t+1}) \quad (5)$$

โดยที่ $g(\cdot)$ นั้นเป็นฟังก์ชันในรูปทั่วไปที่ไม่ขึ้นกับเวลา (Time-invariant function) นั่นเอง

เพราะฉะนั้น แบบจำลองของปัญหาการแข่งขันในระยะยาวระหว่างผู้ผลิตรถกระบะอีซูซุและโตโยต้า สำหรับการศึกษา ก็คือระบบสมการที่ประกอบด้วยสมการที่ (1) ถึงสมการที่ (4) นั่นเอง โดยที่ผู้ผลิตรายที่ i จะต้องทำการตัดสินใจเลือกตัวแปรการตัดสินใจ (Decision variables) ของตนตั้งแต่วเวลา $t=0$ จนถึง $t=T$ อย่างเหมาะสม (ซึ่งก็คือ $\{p_{it}, A_{it}, k_{it}\}$ โดยที่ $t=0, 1, \dots, T$ และ $i=1, 2$ และภายใต้เงื่อนไขที่ว่าคู่แข่งกันได้ตัดสินใจ

⁶ คือถ้า $\alpha_i(y_{it-1}, (A_{it-1}), x_{t-1})$ ยังมีค่าเข้าใกล้ 1 มากเท่าไร ก็ยังมีระดับความเชื่อถึงมากขึ้นเท่านั้น

ใจเลือกตัวแปรการตัดสินใจแต่ละตัวของเขาอย่างเหมาะสมแล้วเช่นกัน) ทั้งนี้เพื่อให้สมการที่ (1) มีค่าสูงสุดนั่นเอง ซึ่งปัญหาของระบบสมการในลักษณะนี้เป็นโครงสร้างของเกมในเชิงพลวัตที่มีผู้เล่นจำนวนสองคน (*A two-player dynamic game*) และแบบจำลองนี้จะหาคำตอบที่ดุลยภาพของผู้ผลิตรายที่ i ได้ในแบบของ *Nash equilibrium* ซึ่งทำได้โดยใช้ระบบสมการ *Euler equations* และ *Transition equation* ของปัญหานั้นๆ และเงื่อนไขต่างๆดังต่อไปนี้คือ (ก) ทราบค่าของตัวแปรการตัดสินใจทั้งหมดของคู่แข่งซึ่งเขียนได้เป็น $\{p_{-i}, A_{-i}, k_{-i}\}$, $t = 0, 1, \dots, T$. (ข) ค่าของ x_0 นั้นจะถูกกำหนดมาให้ และ (ค) สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เรียกว่า *Terminal condition* ของปัญหานั้นๆ⁷

คำตอบที่ดุลยภาพที่แสดงถึงกลยุทธ์ที่เหมาะสมของผู้ผลิตแต่ละราย i ในแต่ละเวลา t ใดๆนั้น จะเป็นฟังก์ชันของตัวแปร x_t หรือ *State variable* ในเวลานั้นๆ ซึ่งจะเขียนสมการการตัดสินใจในเรื่องของการตั้งราคาที่เหมาะสม การใช้จ่ายเพื่อการโฆษณาที่เหมาะสม และ ระดับของปัจจัยทุนที่เหมาะสม ได้ดังต่อไปนี้

$$p_{it}^* = h_i(x_t), \quad i = 1, 2., \quad t = 0, 1, 2, \dots, T. \quad (6)$$

$$A_{it}^* = l_i(x_t), \quad i = 1, 2., \quad t = 0, 1, 2, \dots, T. \quad (7)$$

$$k_{it}^* = f_i(x_t), \quad i = 1, 2., \quad t = 0, 1, 2, \dots, T. \quad (8)$$

จะสังเกตเห็นได้ว่า รูปแบบฟังก์ชันของสมการที่ (6) ถึง (8) นั้นมีคุณสมบัติแบบ *Time-invariant decision rules* ทั้งหมด และกฎในการตัดสินใจอย่างเหมาะสมที่ได้มาทั้งหมดนี้เป็นผลมาจากการคาดคะเนอย่างมีเหตุมีผล (*Rational expectation*) ของผู้ผลิตแต่ละรายด้วย

คำตอบจากสมการที่ (6) ถึง (8) จะสามารถใช้หาค่าที่จุดดุลยภาพของตัวแปรที่สำคัญอื่นๆทั้งหมดในแบบจำลองได้ดังนี้

(ก) ระดับดุลยภาพของความเชื่อถือของผู้บริโภคต่อคุณภาพของรถกระบะที่ผลิตโดยผู้ผลิตรายที่ i ในเวลา t ใดๆนั้น จะเท่ากับค่าของ

$$\alpha_i(y_{i-1}(A_{i-1}^*), x_{i-1}), \quad i = 1, 2.$$

⁷ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน *Sargent (1987)* หน้า 41-44

ซึ่งมีความหมายว่า ระดับคุณภาพของความเชื่อถือของผู้บริโภคต่อคุณภาพของรถกระบะที่ผลิตโดยผู้ผลิตรายที่ i ในเวลา t ใดๆนั้น จะอยู่นอกเหนือการควบคุมของผู้ผลิตนั้นๆในเวลา t แต่จะขึ้นอยู่กับ การกระทำในอดีตของผู้ผลิตรายนั้นๆในการเลือก A_{i-1}^* และ ปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้ก็คือ x_{t-1}

(ข) ระดับคุณภาพของคุณภาพที่แท้จริงของรถกระบะที่ผลิตโดยผู้ผลิตรายที่ i ในเวลา t ใดๆนั้น จะเท่ากับค่าของ

$$q_i(p_{i-1}^*, k_{i-1}^*, \varepsilon_t), \quad i=1,2., \quad i \neq -i.$$

ซึ่งมีความหมายว่า ระดับคุณภาพของคุณภาพที่แท้จริงของรถกระบะที่ผลิตโดยผู้ผลิตรายที่ i ในเวลา t ใดๆนั้น จะอยู่นอกเหนือการควบคุมของผู้ผลิตนั้นๆในเวลา t แต่จะขึ้นอยู่กับ การกระทำในอดีตของผู้ผลิตรายนั้นๆในการเลือก p_{i-1}^* และ k_{i-1}^* นั้นเอง และนอกจากนี้ ยังมี ε_t เป็นตัวแปรสุ่มอีกด้วย

(ค) ระดับคุณภาพของอุปสงค์ต่อรถกระบะของผู้ผลิตรายที่ i ในเวลา t นั้น (ซึ่งก็คือยอดขายของผู้ผลิตรายที่ i ด้วย) จะเท่ากับค่าของ

$$d_{ii}(p_{ii}^*, b_i^*, x_t | A_{-ii}^*, p_{-ii}^*, b_{-i}^*), \quad i=1,2., \quad i \neq -i$$

โดยที่

$$b_i^* = \alpha_i(y_{ii-1}(A_{ii-1}^*), x_{t-1}) \cdot q_i(p_{ii-1}^*, k_{ii-1}^*, \varepsilon_t)$$

ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ผลิตรถกระบะรายที่ i สามารถกำหนดยอดขายของตนที่ระดับคุณภาพที่จุดเวลา t ใดๆ โดยผ่านทาง การดำเนินกลยุทธ์ที่เหมาะสมในเรื่องของการตั้งราคา (หรือ p_{ii}^*) และมีปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ในเวลา t คือ เรื่องของการดำเนินกลยุทธ์ที่เหมาะสมของคู่แข่ง ซึ่งได้แก่ตัวแปร p_{-ii}^* และ A_{-ii}^* เรื่องของปัจจัยทางด้านความเชื่อถือของผู้บริโภคในเรื่องของคุณภาพสินค้าของตนคือ x_t และ $b_i^* = \alpha_i(y_{ii-1}(A_{ii-1}^*), x_{t-1}) \cdot q_i(p_{ii-1}^*, k_{ii-1}^*, \varepsilon_t)$ และเรื่องของปัจจัยทางด้านความเชื่อถือของผู้บริโภคในเรื่องของคุณภาพสินค้าของคู่แข่งคือ b_{-i}^* นั้นเอง

และ (ง) ระดับคุณภาพของต้นทุนการผลิตของผู้ผลิตรายที่ i ในเวลา t จะเท่ากับค่าของ

$$c_{ii}(d_{ii}(p_{ii}^*, b_i^*, x_t | A_{-ii}^*, p_{-ii}^*, b_{-i}^*), k_{ii}^*, A_{ii}^*), \quad i=1,2., \quad i \neq -i.$$

ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ผลิตรถกระบะรายที่ i สามารถกำหนดต้นทุนการผลิตของตนที่ระดับคุณภาพที่จุดเวลา t ใดๆ โดยผ่านทาง การดำเนินกลยุทธ์ที่เหมาะสมในเรื่องของการตั้งราคาที่เหมาะสม (หรือ p_{ii}^*) การมี

ระดับของปัจจัยทุน จำนวนศูนย์บริการ และการวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสม (หรือ k_u^*) และการใช้จ่ายเพื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสม (หรือ A_u^*) และมีปัจจัยที่ไม่สามารถควบคุมได้ในเวลา t คือ เรื่องของการดำเนินกลยุทธ์ที่เหมาะสมของกลุ่ม ซึ่งได้แก่ตัวแปร p_{u-1}^* และ A_{u-1}^* เรื่องของปัจจัยทางด้านความเชื่อถือของผู้บริโภคในเรื่องของคุณภาพสินค้าของตนคือ x_t และ

$$b_i^* = \alpha_i \left(y_{u-1} \left(A_{u-1}^* \right), x_{t-1} \right) \cdot q_i \left(p_{u-1}^*, k_{u-1}^*, \varepsilon_t \right)$$

และเรื่องของปัจจัยทางด้านความเชื่อถือของผู้บริโภคในเรื่องของคุณภาพสินค้าของกลุ่มคือ b_{-i}^* นั่นเอง

ในทางปฏิบัติ หากตัวแปรต่างๆที่อยู่ในรูปของฟังก์ชันในสมการที่ (1) ถึง (4) ที่กล่าวไปแล้วนั้นมีรูปแบบของฟังก์ชันที่เฉพาะเจาะจงในบางรูปแบบแล้ว เราก็อาจสามารถหาลักษณะความสัมพันธ์ที่ชัดเจน (*Explicit rules*) ของสมการที่ (6) ถึง (8) ได้ แต่โดยทั่วไปแล้ว คำตอบของปัญหาในลักษณะนี้จะหาได้ด้วยวิธี *Numerical method* เป็นส่วนใหญ่

6. การทดสอบสมมติฐาน

การทดสอบข้อสมมติฐานข้อที่หนึ่งที่กำลังกล่าวไปแล้วในหัวข้อที่ 4 ซึ่งมีเนื้อหาสาระว่า “ผู้บริโภคมีโอกาสที่จะเกิดความเชื่อที่คลาดเคลื่อนแตกต่างกันเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าได้มากกว่าในกรณีของรถกระบะฮิซุซุ แม้ว่าผู้ผลิตทั้งสองรายมีค่าใช้จ่ายในเรื่องการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่ใกล้เคียงกัน” และ สมมติฐานข้อที่สองที่ระบุว่า “การโฆษณาประชาสัมพันธ์สามารถช่วยลดปัญหาเรื่องความคลาดเคลื่อนในเรื่องของความเชื่อถือของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะแต่ละยี่ห้อ” นั้น จะดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

6.1 การทดสอบสมมติฐานข้อที่หนึ่ง

การทดสอบสมมติฐานข้อที่หนึ่งจะมีขั้นตอนดังนี้

6.1.1 เปรียบเทียบงบประมาณค่าโฆษณาประชาสัมพันธ์ของผู้ผลิตทั้งสองราย

ข้อสมมติฐานข้อที่หนึ่งนั้นตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่ว่าผู้ผลิตรถกระบะทั้งสองรายที่กล่าวถึง มีการใช้จ่ายด้านโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะฉะนั้น เราจึงต้องตรวจสอบข้อมูลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ก่อนว่ามีข้อเท็จจริงเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งพบว่าค่าใช้จ่ายในการโฆษณาประชาสัมพันธ์โดยผ่านสื่อต่างๆของรถกระบะโตโยต้าในระหว่างปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2546 นั้นคิดเป็นมูลค่ารวมทั้งสิ้น 200 ล้านบาท และ 271

ล้านบาทตามลำดับ ในขณะที่ การโฆษณาประชาสัมพันธ์โดยผ่านสื่อต่างๆของรถกระบะอีซูซุในระหว่างปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2546 นั้นคิดเป็นมูลค่ารวมทั้งสิ้น 210 ล้านบาท และ 254 ล้านบาทตามลำดับ จากข้อมูลนี้ จึงทำให้พอสรุปได้ว่า งบประมาณประชาสัมพันธ์ในแต่ละปีของรถกระบะของผู้ผลิตทั้งสองรายนี้ไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก

6.1.2 วิธีทดสอบว่าผู้บริโภคมีความคลาดเคลื่อนในเรื่องเชื่อถือในเรื่องคุณภาพรถกระบะโตโยต้า มากกว่าในกรณีของรถกระบะอีซูซุ

การดำเนินการในส่วนนี้จะแบ่งเป็นขั้นตอนต่างๆดังนี้คือ

ขั้นตอนที่หนึ่ง

ทำการสุ่มตัวอย่างจากภาคสนาม เพื่อสำรวจความคิดเห็นของผู้บริโภคในตลาดเกี่ยวกับสมรรถภาพ เครื่องยนต์ของรถกระบะโตโยต้า และอีซูซุ ซึ่งจากการสำรวจ ปรากฏว่ามีผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมดจำนวน 177 คน โดยผู้ตอบแบบสอบถามแต่ละคนจะให้คะแนน⁹กับคุณสมบัติต่างๆทางด้านสมรรถภาพเครื่องยนต์ เช่น ขนาดเครื่องยนต์ การประหยัดน้ำมัน อัตราเร่ง ความทนทาน เป็นต้น¹⁰ แล้วนำผลการสำรวจของแต่ละ คนที่ทำแบบสอบถามมาหาคะแนนเฉลี่ยที่สะท้อนถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับสมรรถภาพโดยรวมของเครื่องยนต์ ของรถกระบะโตโยต้า และรถกระบะอีซูซุ

ขั้นตอนที่สอง

หาความแตกต่างของการรับรู้ของผู้บริโภคเกี่ยวกับรถกระบะโตโยต้า ระหว่างกลุ่มผู้ใช้รถกระบะโตโยต้า ซึ่งมีจำนวน 60 ราย และกลุ่มผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้าซึ่งมีจำนวน 117 คน เพื่อทำการทดสอบความแตกต่างของความคิดเห็นของผู้บริโภคที่ใช้รถกระบะโตโยต้าและผู้บริโภคที่ไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้าในเรื่องต่างๆ ด้วยวิธีการทดสอบแบบไคสแควร์ (χ^2 - test) ยกตัวอย่างเช่น ทดสอบว่าการกระจายตัวของจำนวนผู้ให้ คะแนนทั้งห้าช่วงคะแนนในเรื่องขนาดของเครื่องยนต์โตโยต้าของกลุ่มผู้ใช้รถกระบะโตโยต้าจะแตกต่างจากของกลุ่มผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้าอย่างมีนัยสำคัญหรือไม่ เป็นต้น¹⁰ ซึ่งการทดสอบแบบนี้ จะได้มีการทดสอบเกี่ยวกับคุณสมบัติต่างๆทั้งหมด 9 ประเภทซึ่งได้แก่ขนาดของเครื่องยนต์ การประหยัดน้ำมัน กำลังเครื่องยนต์ อัตราเร่ง ความทนทาน การบำรุงรักษาและอะไหล่ เทคโนโลยีเครื่องยนต์ที่ทันสมัย การสิ้น สະเหือนของเครื่องยนต์ และความไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม

⁹ โดยแบ่งช่วงของคะแนนออกเป็นห้าช่วงด้วยกัน และเรียงลำดับจากคะแนนสูงไปหาคะแนนต่ำ โดยที่คะแนนที่สูงกว่าจะหมายถึงคุณภาพที่สูงกว่าด้วย

⁹ รายละเอียดของแบบสอบถาม และ ส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูลในรายละเอียดสามารถดูได้จาก อภิรดา สุทธิธรรม (พ.ศ.2547)

¹⁰ ดูตัวอย่างการทดสอบไคสแควร์ (χ^2 - test) ได้ในภาคผนวก

ผลการทดสอบทางสถิติที่ได้แสดงในตารางที่ 4 ซึ่งปรากฏว่า มีความเห็นที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในเรื่องของการประหยัดน้ำมัน กำลังเครื่องยนต์ การสิ้นสละเทือนของเครื่องยนต์ และการไม่พิชต่อสิ่งแวดลอมในระหว่างผู้ที่ใช้รถกระบะโตโยต้าและไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้า ซึ่งความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้ามีความเชื่อในเรื่องคุณภาพรถกระบะโตโยต้าที่คลาดเคลื่อนแตกต่างจากกลุ่มผู้ที่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้านั่นเอง

ขั้นตอนที่สาม

หาความแตกต่างของการรับรู้ของผู้บริโภคเกี่ยวกับรถกระบะอีซูซุ ระหว่างกลุ่มผู้ใช้รถกระบะอีซูซุซึ่งมีจำนวน 51 ราย และกลุ่มผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะอีซูซุซึ่งมีจำนวน 126 คน เพื่อทำการทดสอบความแตกต่างของความคิดเห็นของผู้บริโภคที่ใช้รถกระบะอีซูซุและผู้บริโภคที่ไม่ได้ใช้รถกระบะอีซูซุในเรื่องต่างๆด้วยวิธีการทดสอบแบบไคสแควร์ (χ^2 - test) แล้วดำเนินการในลักษณะเดียวกับที่กล่าวไปแล้วในขั้นตอนที่สอง ซึ่งได้ผลการทดสอบตามที่แสดงในตารางที่ 5

ผลการทดสอบทางสถิติในตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่า ไม่มีความเห็นที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในเรื่องสมรรถภาพเครื่องยนต์แม้แต่รายการเดียวระหว่างผู้ใช้รถกระบะอีซูซุและผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะอีซูซุ

ขั้นตอนที่สี่

ผลที่ได้จากขั้นตอนที่สองและขั้นตอนที่สามนั้น ทำให้สรุปได้ว่าข้อสมมติฐานข้อที่หนึ่งที่ระบุว่า “ผู้บริโภคมีโอกาสที่จะเกิดความเชื่อที่คลาดเคลื่อนแตกต่างกันเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าได้มากกว่าในกรณีของรถกระบะอีซูซุ แม้ว่าผู้ผลิตทั้งสองรายมีค่าใช้จ่ายในเรื่องการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่ใกล้เคียงกัน” นั้น มีความเป็นจริงตามผลที่ได้จากการทดสอบที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

6.2 การทดสอบสมมติฐานข้อที่สอง

การทดสอบสมมติฐานข้อที่สอง จะขอแสดงตัวอย่างเฉพาะกรณีของรถกระบะโตโยต้าเท่านั้น (ในกรณีของรถกระบะอีซูซุนั้น ผู้สนใจสามารถดำเนินการตามขั้นตอนเดียวกับกรณีของโตโยต้าที่จะนำเสนอต่อไปนี้)

ขั้นตอนที่หนึ่ง

แสดงให้เห็นว่า
$$\frac{\partial \alpha_2 (y_{2t-1} (A_{2t-1}^*), x_{t-1})}{\partial A_{2t-1}^*}$$
 มีเครื่องหมายเป็นบวก ซึ่งจะมีความหมายว่าการ

โฆษณาประชาสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้นสามารถช่วยลดปัญหาเรื่องความคลาดเคลื่อนในเรื่องของความเชื่อถือของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้านั่นเอง และเนื่องจากว่า

$$\frac{\partial \alpha_2(y_{2t-1}(A_{2t-1}^*), x_{t-1})}{\partial A_{2t-1}^*} = \frac{\partial \alpha_2(y_{2t-1}(A_{2t-1}^*), x_{t-1})}{\partial y_{2t-1}(A_{2t-1}^*)} \frac{\partial y_{2t-1}(A_{2t-1}^*)}{\partial A_{2t-1}^*} \quad (9)$$

โดยที่ $y_{2t-1}(A_{2t-1}^*)$ คือจำนวนครั้งในการโฆษณาการกระโดดโดยดำเนินการสื่อสารโฆษณาต่างๆ และจากข้อเท็จจริงที่ว่า

$$\frac{\partial y_{2t-1}(A_{2t-1}^*)}{\partial A_{2t-1}^*} \geq 0 \quad (10)$$

เพราะฉะนั้น จากสมการที่ (9) และสมการที่ (10) รวมกันจะสรุปได้ว่า เครื่องหมายของ $\frac{\partial \alpha_2(y_{2t-1}(A_{2t-1}^*), x_{t-1})}{\partial A_{2t-1}^*}$ จะเป็นไปตามเครื่องหมายของ $\frac{\partial \alpha_2(y_{2t-1}(A_{2t-1}^*), x_{t-1})}{\partial y_{2t-1}(A_{2t-1}^*)}$ เสมอ

ขั้นตอนที่สอง

หาความสัมพันธ์ระหว่าง การรับรู้ของผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระโดดโยต้าเกี่ยวกับคุณภาพเครื่องยนต์ของรถกระโดดโยต้า (กำหนดให้เป็น $Var1$) กับความถี่ของโฆษณาที่ผู้บริโภคได้รับผ่านสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ (กำหนดให้เป็น $Var2$) โดยสมมติจะเขียนเป็นสมการถดถอยเชิงเส้นตรงได้ดังนี้

$$Var1 = \beta_0 + \beta_1 Var2 + \omega \quad (11)$$

โดยที่

$Var1$ นั่นคือ ดัชนีคะแนนที่ผู้ที่ไม่ใช้รถกระโดดโยต้าแต่ละรายให้กับรถกระโดดโยต้าในเรื่องของการประหยัดน้ำมัน กำลังเครื่องยนต์ การสิ้นเปลืองของเครื่องยนต์และการไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อมรวมกัน

$Var2$ คือ ความถี่เฉลี่ยถ่วงน้ำหนักของโฆษณาที่ผู้บริโภคได้รับผ่านสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ในแต่ละเดือน (โดยใช้สัดส่วนร้อยละของเงินโฆษณาระหว่างสื่อโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ของรถกระโดดโยต้าเป็นตัวถ่วงน้ำหนัก)

และ ω คือ ค่าที่ผิดพลาดหรือ (*Error term*)

ตารางที่ 6 แสดงผลการประมาณค่าสมการที่ 11 ข้างต้นด้วยวิธีทางเศรษฐมิติที่เรียกว่า OLS ซึ่งได้ผลว่า ค่าที่ประมาณการได้ของ β_1 นั้นมีค่าเท่ากับ 0.038 ซึ่งค่าของ β_1 นี้ก็คือค่าของ

$$\frac{\partial \alpha_2 (y_{2t-1} (A_{2t-1}^*), x_{t-1})}{\partial y_{2t-1} (A_{2t-1}^*)} \text{ ที่กล่าวไปแล้วนั่นเอง}$$

ขั้นตอนที่สาม

ผลที่ได้จากขั้นตอนที่สองทำให้สรุปได้ว่า ข้อสมมติฐานข้อที่สองที่ระบุว่า “การโฆษณาประชาสัมพันธ์สามารถช่วยลดปัญหาเรื่องความคลาดเคลื่อนในเรื่องของความเชื่อถือของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้า” นั้น มีความเป็นจริงตามผลที่ได้จากการทดสอบที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

7. บทสรุป

ผลการทดสอบทางสถิติยอมรับสมมติฐานทั้งสองข้อที่ว่า “ผู้บริโภคมีโอกาสที่จะเกิดความเชื่อที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าได้มากกว่าในกรณีของรถกระบะอิตูซุ” และ “การโฆษณาประชาสัมพันธ์สามารถช่วยลดปัญหาเรื่องความคลาดเคลื่อนของความเชื่อถือของผู้บริโภคเกี่ยวกับคุณภาพของรถกระบะโตโยต้าได้” ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่อธิบายว่าทำไมผู้ผลิตรถกระบะโตโยต้าและยี่ห้ออื่นจึงต้องแข่งขันกันโฆษณาประชาสัมพันธ์กันอย่างหนัก แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังไม่ควรด่วนสรุปว่า ผู้ผลิตรถกระบะโตโยต้า นั้นไม่มีทางออกอื่นอีกแล้วนอกเหนือจากการเพิ่มบค่าโฆษณาเพื่อทำให้แข่งขันได้มากขึ้น เพราะต้องไม่ลืมว่าผู้ผลิตแต่ละรายยังมีกลยุทธ์อื่นๆอีก เช่น การตั้งราคาที่เหมาะสม หรือการลงทุนในเรื่องของปัจจัยทุน ศูนย์บริการ และการศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านเทคโนโลยีอย่างเหมาะสมในแต่ละจุดเวลา t เป็นต้น โดยกลยุทธ์เหล่านี้จะต้องสอดคล้องกับกฎการตัดสินใจตามที่แสดงในสมการที่ (6) ถึง (8) ด้วย จึงจะทำให้ผู้ผลิตแต่ละรายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่แสดงในสมการที่ (1) ได้ และขณะเดียวกันก็แน่ใจได้ว่า ในเกมเชิงพลวัตที่มีผู้เล่นจำนวนสองฝ่าย (A two-player dynamic game) ที่การศึกษานี้ใช้เป็นแบบจำลองการแข่งขันของอุตสาหกรรมนี้ จะมีดุลยภาพตามแบบฉบับของ Nash Equilibrium อีกด้วย

บรรณานุกรม

- Akerlof, G., 1970. The market for "Lemons": quality uncertainty and the market mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 84, pp. 488-500.
- Akerlof, G., 1976. Reply to Professor Heal. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 90, p. 503.
- Heal, G., 1976. Do bad products drive out good? *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 90, pp. 499-502.
- Sargent, T., 1987. *Dynamic Macroeconomic Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Spence, M., 1977. Consumer misperceptions, product failure and producer liability. *Review of Economic Studies*, Vol. 44, pp. 561-72.
- Stiglitz, J., 1987. The causes and consequences of the dependence of quality on price. *Journal of Economic Literature*, Vol. XXV, pp. 1-48.
- อภिरดา สุทธิธรรม, 2547. ความสามารถในการแข่งขันของโตโยต้าและฮิซุซึในตลาดรถยนต์เพื่อการพาณิชย์ (รถกระบะ 1 ตัน). งานวิจัยเฉพาะเรื่อง หลักสูตรเศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตารางที่ 1

จำนวนยอดขายและส่วนแบ่งตลาดรถกระบะจำแนกตามยี่ห้อ

ระหว่าง พ.ศ.2533, 2536, 2540, 2543 และ 2546

หน่วย: คัน และค่าร้อยละในวงเล็บ

ยี่ห้อรถกระบะ	2533	2536	2540	2543	2546
อีซูซุ	47,987 (28.6)	71,346 (31.8)	71,824 (38.1)	53,335 (35.2)	123,789 (40.0)
โตโยต้า	50,299 (30.0)	66,715 (29.7)	51,932 (27.6)	38,616 (25.5)	99,901 (32.3)
นิสสัน	39,286 (23.4)	46,350 (20.7)	27,224 (14.5)	13,967 (9.2)	31,449 (10.2)
ฟอร์ด	768 (0.5)	284 (0.1)	2,106 (1.1)	15,609 (10.3)	19,659 (6.4)
มิตซูบิชิ	23,230 (13.9)	30,783 (13.7)	23,000 (12.2)	24,418 (16.1)	26,007 (8.4)
มาสด้า	581 (0.3)	8,894 (4.0)	10,237 (5.4)	5,757 (3.8)	8,309 (2.7)
อื่นๆ	5,462 (3.3)	16 (0.0)	2,001 (1.1)	1 (0.0)	0 (0.0)
รวม	167,613 (100.0)	224,388 (100.0)	188,324 (100.0)	151,703 (100.0)	309,114 (100.0)

ที่มา: บริษัทโตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด

ตารางที่ 2

เปรียบเทียบราคาขายเฉลี่ยของรถกระบะอีซูซุและโตโยต้า ระหว่างปี พ.ศ. 2542-2546

หน่วย: พันบาทต่อคัน

ราคาเฉลี่ย	2542	2543	2544	2545	2546
อีซูซุ	407.1	431.1	452.1	498.1	520.3
โตโยต้า	395.4	421.9	441.2	501.3	519.4
ส่วนต่าง	11.7	9.4	10.9	-3.3	0.9

ที่มา: สมาคมอุตสาหกรรมรถยนต์แห่งประเทศไทย

ตารางที่ 3

เปรียบเทียบข้อมูลทางเทคนิคระหว่างเครื่องยนต์ของรถกระบะโตโยต้าและอีซูซุ

หัวข้อ	โตโยต้า	อีซูซุ
1. ประเภทเครื่องยนต์	- DOHC Turbo 4 สูบ 16 วาล์ว ข้อดี : เครื่องเดินเรียบกว่า เพียง 49.6 เดซิเบล	- OHV Turbo 4 สูบ 8 วาล์ว ข้อดี : กินน้ำมันเชื้อเพลิงน้อยกว่า แต่เครื่องเดิน 56 เดซิเบล
2. ปริมาตรกระบอกสูบ	2,494 cc.	2,499 cc.
3. ระบบจ่ายน้ำมันเชื้อเพลิง	- Direct Injection Commonrail 1. ประหยัดน้ำมันมากกว่า ทำให้ปล่อยละอองละออง (180 Kg/cm ²) 2. ความเร็วน้ำมันเชื้อเพลิงที่ฉีดออกไป 1,400 กม./ชม. 3. การเผาไหม้ที่สะอาดเหมือนเครื่องเบนซิน ผ่านยูโร 3 4. เปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่องทุก 10,000 กม.	- Direct Injection 1. ปล่อยละอองละอองน้อยกว่า 10 เท่าของคอมมอนเรล 2. ความเร็วน้ำมันเชื้อเพลิงที่ฉีดออกไป 1,000 กม./ชม. 3. การเผาไหม้มี HC CO และ NOX ปนออกมามาก 4. เปลี่ยนถ่ายน้ำมันเครื่องทุก 5,000 กม.
4. แรงม้าสูงสุด	75 กิโลวัตต์ / 3,800 รอบต่อนาที	58 กิโลวัตต์ / 3,900 รอบต่อนาที
5. แรงบิดสูงสุด	200 นิวตัน-เมตร / 1,400-3,200 รอบต่อนาที	176 นิวตัน-เมตร / 1,800 รอบต่อนาที
6. อัตราเร่งขณะออกตัว (0-100 กม.ต่อชม.)	15.2 วินาที	23.7 วินาที
7. อัตราเร่งแซง (100-120 กม.ต่อชม.)	7.8 วินาที	20.0 วินาที
8. ความเร็วสูงสุด	155 กม./ชม.	145 กม./ชม.
9. การประหยัดน้ำมัน	ความเร็ว 60 กม./ชม. - 22.0 กม./ลิตร ความเร็วเฉลี่ย - 16.1 กม./ลิตร	ความเร็ว 60 กม./ชม. - 21.3 กม./ลิตร ความเร็วเฉลี่ย - 15.3 กม./ลิตร

ที่มา : วารสารข่าวข้อมูลเทคนิค โตโยต้า ฉบับที่ 2 ประจำปี 2545

หมายเหตุ ประเภทเครื่องยนต์ของโตโยต้า D-4D เป็นเครื่องยนต์ Commonrail และเครื่องยนต์ของอีซูซุ D-Max เป็น Direct Injection Turbo

ตารางที่ 4

แสดงผลการทดสอบความแตกต่างของการกระจายตัวของช่วงคะแนนที่ให้ในด้านเครื่องยন্ত্রรถกระบะโตโยต้าโดยผู้ที่ใช้รถกระบะโตโยต้าเปรียบเทียบกับของผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้า (ณ ระดับความมีนัยสำคัญ 0.05)

เครื่องยন্ত্র	d.f.	$\chi^2_{.05}$	χ^2 คำนวณ	ผลที่ได้
1 ขนาดเครื่องยন্ত্র	4	9.488	5.035	ยอมรับ H_0
2 การประหยัดน้ำมัน	3	7.815	8.905	ปฏิเสธ H_0
3 กำลังเครื่องยন্ত্র (แรงม้า)	3	7.815	8.756	ปฏิเสธ H_0
4 อัตราเร่ง	4	9.488	7.153	ยอมรับ H_0
5 ความทนทาน	3	7.815	2.143	ยอมรับ H_0
6 การบำรุงรักษา และอะไหล่	4	9.488	6.389	ยอมรับ H_0
7 เทคโนโลยีเครื่องยন্ত্রที่ทันสมัย	4	9.488	2.390	ยอมรับ H_0
8 การสิ้นเปลืองของเครื่องยন্ত্র	4	9.488	9.857	ปฏิเสธ H_0
9 ไม่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม	3	7.815	9.032	ปฏิเสธ H_0

ที่มา: ใช้ข้อมูลจากแบบสอบถาม

หมายเหตุ : H_0 เป็นข้อสมมติฐานที่ว่า การกระจายตัวของช่วงคะแนนที่ให้ในแต่ละด้านของเครื่องยন্ত্রรถกระบะโตโยต้าโดยผู้ที่ใช้รถกระบะโตโยต่านั้นไม่แตกต่างจากของผู้ที่ไม่ได้ใช้รถกระบะโตโยต้า

ตารางที่ 5

แสดงผลการทดสอบความแตกต่างของการกระจายตัวของช่วงคะแนนที่ให้ในด้านเครื่องยন্ত্রการกระษะอืชูชู่โดยผู้ที่ใช้รถ
การกระษะอืชูชู่เปรียบเทียบกับของผู้ที่ไม่ได้ใช้รถการกระษะอืชูชู่ (ณ ระดับความมีนัยล่ำค้ำญ 0.05)

เครื่องยন্ত্র	d.f.	$\chi^2_{.05}$	χ^2 ค้ำนวน	ผลที่ได้
1 ขนาดเครื่องยন্ত্র	4	9.488	2.689	ยอมรับ H_0
2 การประหัยด้น้ำมัน	3	7.815	5.261	ยอมรับ H_0
3 ก้ำลิ่งเครื่องยন্ত্র (แรงม้ำ)	4	9.488	2.934	ยอมรับ H_0
4 อ้ตราเร่ง	4	9.488	3.046	ยอมรับ H_0
5 ความทนทาน	3	7.815	6.75	ยอมรับ H_0
6 การบ้ำรุงรักษา และอะไหล่	3	7.815	5.531	ยอมรับ H_0
7 เทคโนโลยีเครื่องยন্ত্রที่ทันสมัย	4	9.488	6.153	ยอมรับ H_0
8 การสันเส้เหือนของเครื่องยন্ত্র	4	9.488	4.581	ยอมรับ H_0
9 ไม่เป็นพิษต่อลิ่งเวดล้อม	4	9.488	2.149	ยอมรับ H_0

ที่มา: ใช้ข้อมูลจากแบบสอบถาม

หมายเหตุ : H_0 เป็นข้อสมมติฐานที่ว่า การกระจายตัวของช่วงคะแนนที่ให้ในแต่ละด้านของเครื่องยন্ত্রการกระษะอืชูชู่โดยผู้ที่ใช้รถการกระษะอืชูชู่ นั้นไม่แตกต่างจากของผู้ที่ไม่ได้ใช้รถการกระษะอืชูชู่

ตารางที่ 6
ผลการประมาณค่าทางเศรษฐมิติด้วยวิธี OLS

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0.905423102
R Square	0.819790994
Adjusted R Square	0.818223959
Standard Error	0.041653224
Observations	117

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	1	0.907656937	0.907656937	523.1479073	1.31866E-44
Residual	115	0.199523971	0.001734991		
Total	116	1.107180908			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95.0%</i>	<i>Upper 95.0%</i>
Intercept	0.528589387	0.009777244	54.06323112	1.32307E-83	0.509222557	0.54795622	0.50922256	0.54795622
Var2	0.038228864	0.001671395	22.87242679	1.31866E-44	0.034918154	0.04153958	0.03491815	0.04153958

ที่มา: จากการประมาณการ

ภาคผนวก

ตัวอย่างตารางจำแนกสองทางเพื่อการทดสอบแบบ χ^2 -test

ตารางจำแนก 2 ทางของระดับความคิดเห็นของผู้บริโภคที่ซื้อโทรทัศน์ และไม่ใช่โทรทัศน์

ผู้ใช้รถกระบะ ยี่ห้อ	ระดับความคิดเห็น					ผลรวม
	s_1 (ดีมากที่สุด)	s_2 (ดีมาก)	s_3 (ปานกลาง)	s_4 (ควรปรับปรุง)	s_5 (ควรปรับปรุงมาก)	
ผู้ใช้โทรทัศน์ (A)	O_{A1}	O_{A2}	O_{A3}	O_{A4}	O_{A5}	r_A
ผู้ใช้ไม่ใช่โทรทัศน์ (B)	O_{B1}	O_{B2}	O_{B3}	O_{B4}	O_{B5}	r_B
ผลรวม	c_1	c_2	c_3	c_4	c_5	n

โดยที่ O_{ij} = จำนวนความคิดเห็นของผู้ที่ใช้รถกระบะยี่ห้อที่ i และระดับความคิดเห็นที่ j ; $i=A,B$; $j = 1, 2, 3, 4, 5$

$$r_i = \sum_{j=1}^5 O_{ij} = \text{จำนวนความคิดเห็นทุกระดับของผู้ใช้รถยี่ห้อที่ } i$$

$$c_j = \sum_{i=A}^B O_{ij} = \text{จำนวนความคิดเห็นระดับนั้น ๆ ที่มีขนาดที่ } j$$

n = จำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดที่ใช้ในการสอบถาม

สมมติฐานเพื่อการทดสอบ

H_0 : ความคิดเห็นของผู้ที่ซื้อโทรทัศน์ และผู้ที่ไม่ซื้อโทรทัศน์ไม่มีความแตกต่างกันในด้านขนาดเครื่องยนต์

H_1 : ความคิดเห็นของผู้ที่ซื้อโทรทัศน์ และผู้ที่ไม่ซื้อโทรทัศน์มีความแตกต่างกันในด้านขนาดเครื่องยนต์

CLS Bank กับการลดความเสี่ยงในการชำระดุลธุรกรรม
การซื้อขายเงินตราต่างประเทศ: ทางเลือกใหม่ที่ท้าทาย และนัยต่อ
นโยบายการชำระเงินของไทย*

สายัณห์ ปริวัตร **

รังสรรค์ ทัยเสรี

บทคัดย่อ

บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความเสี่ยงด้าน Foreign exchange settlement risk ที่เกิดขึ้นจากธุรกรรม การซื้อขายเงินตราต่างประเทศ ซึ่งปัจจุบันมีมูลค่าโดยเฉลี่ยต่อวันสูงกว่า 1,500 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ และ บทบาทของกลไกการชำระเงินแบบใหม่ภายใต้ระบบ CLS (Continuous Linked Settlement) system ที่ ดำเนินการโดย CLS Bank ซึ่งเป็นกลไกที่พัฒนาขึ้นมาโดยความร่วมมือของธนาคารกลางและสถาบันการเงิน ของกลุ่มประเทศ G20 โดยใช้หลักการ Payment-versus-Payment และสามารถลดความเสี่ยงในการส่ง มอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงทางด้าน Credit risk และ Principal risk ("Herstatt risk") ซึ่งในกรณีของไทยนั้นพบว่า "Size of foreign exchange settlement exposure" มีขนาดเฉลี่ยต่อวันราว 3,000-3,500 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในขณะที่ "Duration of foreign exchange settlement exposure" มีช่วงระยะเวลาความเสี่ยงอยู่ในช่วงประมาณ 2 ถึง 32 ชั่วโมง ในกรณีที่เป็นการซื้อขายเงินตราต่างประเทศเทียบกับสกุลเงินบาท และประมาณ 20 ถึง 30 ชั่วโมง ในกรณีที่ เป็นการซื้อขายเงินตราต่างประเทศเทียบกับสกุลเงินอื่นๆ

* เป็น Background paper สำหรับประกอบการสัมมนาของธนาคารแห่งประเทศไทย เรื่อง "บทบาทและผลกระทบของ CLS Bank ต่อทิศทางและพัฒนาการของระบบการชำระเงินของไทยในอนาคต" ในช่วงปลายปี 2004

** ธนาคารแห่งประเทศไทย

บทความนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นว่า กลไกการชำระเงินแบบใหม่ภายใต้ระบบ CLS system เป็นกลไกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากยิ่งขึ้น แม้ว่าได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ในช่วงระยะอันสั้นเพียง 1 ปีเศษดังสะท้อนได้จากการที่มีสกุลเงินของกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วเข้าร่วมเป็นสมาชิกหนึ่งในสกุลเงินของ CLS currencies เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ โดยมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มเป็น 14 ประเทศภายในสิ้นปี 2004 รวมทั้งการที่ยอดการชำระดุลธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่ดำเนินการผ่านกลไก CLS system มีอัตราการเติบโตอย่างรวดเร็วมากในช่วงระยะเวลาอันสั้น โดยที่มูลค่าธุรกรรมได้เพิ่มขึ้นถึงราว 28 เท่า จากราว 50 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในช่วงเปิดใช้ครั้งแรกเมื่อเดือนกันยายน 2002 เป็นประมาณเกือบ 1,400 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในเดือนมีนาคม 2004

ผลการศึกษาเบื้องต้นพบว่า การเข้าร่วมในรูปแบบ *Third-party solution* แม้ว่ามีจุดอ่อนอยู่บ้างแต่น่าจะเป็นทางเลือกที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากที่สุดในการของไทย เมื่อเทียบกับทางเลือกรูปแบบอื่นๆ หากจำเป็นต้องเข้าร่วมกับ *CLS Bank* ในอนาคต โดยได้สะท้อนให้เห็นถึง “เงื่อนไข” และ “ประเด็นความพร้อม” ที่ทางเลือกนี้มีมากกว่าทางเลือกอื่นๆ โดยเปรียบเทียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง (1) ทางเลือกนี้ไม่มีข้อกำหนดที่ให้ธนาคารพาณิชย์ไทยต้องเป็น *Settlement bank* ซึ่งทำให้สามารถใช้ประโยชน์จาก CLS system ได้ โดยที่ยังไม่ต้องเร่งรีบดำเนินการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยเฉพาะกฎหมาย *Finality* และกฎหมาย *Netting* (2) ทางเลือกนี้ไม่มีข้อกำหนดที่ให้เงินบาทเป็น *Eligible currencies* ใน CLS system ซึ่งทำให้ทางเลือกนี้มีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้นในทางปฏิบัติ จากการที่สามารถใช้ประโยชน์จาก CLS system ได้ โดยที่ยังไม่จำเป็นต้องมีธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมเป็น *Settlement bank* ในการทำหน้าที่เป็น *Liquidity providers* ตามเงื่อนไขของ *CLS Bank*

การศึกษานี้ยังได้สะท้อนถึง *Critical factors* ในการเลือก *Third-party service providers* ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง สปท. และธนาคารพาณิชย์ไทยจำเป็นต้องร่วมกันศึกษาติดตามอย่างใกล้ชิดต่อไปในอนาคต เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์สำหรับประกอบการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกเพื่อประเมินภาพ *Cost-Benefit* ของการเข้าร่วมกับ *CLS Bank* โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับ (1) แนวโน้มธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (2) ทิศทางความเสี่ยงด้าน *Foreign exchange settlement risk* ที่สถาบันการเงินของไทยเผชิญอยู่ในขณะนี้ (3) ระดับความคล่องตัวของสถาบันการเงินไทยในการเลือกใช้เครื่องมืออื่นๆ เพื่อลดความเสี่ยงด้าน *Foreign exchange settlement risk* (4) แรงผลักดัน (*Market force*) จากกลุ่มประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมแล้ว โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการ *discriminate* ในรูปของราคาของ *Bid-Ask Spread* ในตลาดซื้อขายเงินตราต่างประเทศ รวมทั้ง (5) ค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมในระบบ *CLS Bank* ในระยะต่อไป

Abstract

With the daily average turnover of over US\$1,500 billion, the foreign exchange market is a major potential source of settlement risk and, more significantly, systemic risk. Foreign exchange settlement risk arises due to time lag between the execution of a foreign exchange transaction and its confirmed settlement, and consists of both credit and liquidity risks. Foreign exchange settlement exposure can from time to time be as great as or even exceed the capital of many commercial banks actively taking part in foreign exchange transactions. This would potentially cause the institution in great peril in the event of the failure of its counter-party.

This paper describes the use of the new settlement system--CLS (Continuous Linked Settlement) system-- as part of a solution towards the reduction of foreign exchange settlement risk. It first looks at the principles underlying the new settlement system and its contribution to controlling settlement risk and then analyzes the likely solution for emerging countries like Thailand in the move towards an increasing involvement with the CLS system in the future.

The analysis shows that while participating in the CLS system tends to help improve risk management in the foreign exchange market in many industrialized countries with relatively large foreign exchange settlement exposure, the net benefits arising from the actual participation in the CLS system still remains unclear in the case of emerging countries like Thailand. The analysis also suggests that the *“Third-party solution”*, while still remains some weaknesses, seems to be the most suitable model for Thailand in case there is a pressing need for the country to take part in the CLS system in the future. The paper also points out a set of “critical factors” that need to be taken into account when conducting the cost-benefit analysis aiming at discerning an appropriate “Third-party service provider” in case Thailand plans to join the CLS system in the future.

1. ความเป็นมาและประเด็นปัญหา

ระบบการเงินและการชำระเงินระหว่างประเทศได้เผชิญกับความท้าทายอันเกิดจากความเสี่ยงในการชำระดุลและส่งมอบ (Settlement risk) ธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (หรือที่มักเรียกว่า Herstatt risk) มาอย่างต่อเนื่องหลายทศวรรษ นับตั้งแต่กรณีการล้มปิดสถาบันการเงินของเยอรมันที่ชื่อ “Bankhaus Herstatt” เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 1974 ซึ่งเป็นผลทำให้ปริมาณการชำระเงินที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศมีมูลค่าลดลงกว่า 60% ในช่วงระยะเวลาเพียง 3 วัน จนมาถึงกรณีของการล่มสลายของกลุ่ม Baring Brothers เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 1995 ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดปัญหามากต่อระบบการชำระเงินในกลุ่มประเทศ European Currencies Union (ECU) รวมทั้งทำให้เจ้าหน้าที่ทางการเงินของกลุ่มประเทศดังกล่าวต้องออกมาตรการรองรับเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อเสถียรภาพของระบบการเงิน (Financial Stability) สำหรับกลุ่มประเทศที่เกี่ยวข้อง

ผลพวงจากวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในระบบการชำระเงินดังกล่าว ครอบคลุมข้อเท็จจริงที่ได้จากการสำรวจของ BIS (2002) ที่ว่า ปริมาณธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศโดยเฉลี่ยต่อวันมีมูลค่าสูงมากถึงกว่า 1.2 ล้านล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ซึ่งนับเป็นธุรกรรมที่มีปริมาณสูงสุดเมื่อเทียบกับธุรกรรมที่เกิดขึ้นในตลาดการเงิน (Financial markets) อื่นๆ รวมทั้งหลักฐานเชิงประจักษ์ของ Allsopp และคณะ (1996) ที่ว่า ระดับความเสี่ยงด้านการชำระดุลและส่งมอบสำหรับธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (Foreign exchange settlement risk) ที่ธนาคารพาณิชย์หลายแห่งเผชิญอยู่มีสัดส่วนสูงกว่าเมื่อเทียบกับเงินกองทุนของธนาคารพาณิชย์เหล่านั้นในบางช่วง ได้ส่งผลทำให้ธนาคารกลางและสถาบันการเงินของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ (G20) รวมทั้งองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะ BIS (Bank for International Settlement) ต่างเล็งเห็นถึงความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่ต้องพัฒนาและจัดให้มีเครื่องมือและ/หรือกลไกการชำระดุลสำหรับธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่มีประสิทธิภาพเพียงพอในการขจัดและ/หรือลดความเสี่ยงด้าน Foreign exchange (FX) settlement risk

ระบบการชำระเงินแบบใหม่ที่เรียกว่า “Continuous Linked Settlement” (CLS) system นับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของธนาคารกลางของกลุ่มประเทศ G20 ที่ต้องการลดความเสี่ยงด้านการชำระเงินและการส่งมอบ (Settlement risk) ธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศ โดยเฉพาะความเสี่ยงด้าน credit risk, liquidity risk และ operational risk การชำระเงินภายใต้ระบบ CLS นั้น ได้เปิดช่องให้การดำเนินธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศสามารถชำระเงินโดยผ่านธนาคาร CLS Bank International (CLS Bank) ซึ่งเป็นธนาคารพาณิชย์เอกชนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศ กลไกการชำระเงินภายใต้ระบบ CLS นั้นได้มีการนำมาใช้เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 9

กันยายน 2002 โดยในขั้นแรก CLS Bank ได้จัดให้มีการชำระเงินโดยผ่านสกุลเงิน 7 สกุลหลัก ได้แก่ (1) ดอลลาร์ สหรัฐฯ หรือ USD (2) ยูโร หรือ EUR (3) เยน หรือ JPY (4) ปอนด์สเตอร์ลิง หรือ GBP (5) ฟรังก์สวิส หรือ CHF (6) ดอลลาร์ แคนาดา หรือ CAD และ (7) ดอลลาร์ ออสเตรเลีย หรือ AUD และต่อมาได้ขยาย Settlement currencies เป็น 11 สกุล ในช่วงปลายปี 2003 โดยได้เพิ่มสกุลเงินของประเทศนอร์เวย์ (NOK) เดนมาร์ก (DAK) สวีเดน (SEK) และสิงคโปร์ (SGD) รวมทั้งได้เปิดช่องให้มีสมาชิกสมทบในรูปแบบของ Third-party members ได้ตั้งแต่ช่วงเดือนพฤศจิกายน 2002 ที่ผ่านมา

หลักฐานเชิงประจักษ์ที่ว่า การชำระเงินโดยผ่านกลไกของ CLS Bank สามารถทำให้การชำระดูแลด้านธุรกรรมการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศมีความเสี่ยงลดลงมากกว่าร้อยละ 90 กรอบกับข้อเท็จจริงในปัจจุบันที่ว่า ปริมาณธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศโดยเฉลี่ยต่อวันมีมูลค่าสูงมากถึงกว่า 1.5 ล้านล้านดอลลาร์สหรัฐฯ¹ ทำให้ธนาคารกลางหลายประเทศที่ระบบการเงินมีความเกี่ยวข้องกับค่อนข้างมากกับธุรกรรมซื้อขายเงินตราต่างประเทศต่างหันมาให้ความสำคัญมากยิ่งขึ้นกับการให้สกุลเงินของประเทศตนเข้าร่วมอยู่ในสกุลเงินที่อยู่ในบัญชีของ CLS Bank ดังเช่นกรณีของธนาคารกลางในกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย (นอร์เวย์ เดนมาร์ก สวีเดน) รวมทั้งธนาคารกลางสิงคโปร์ ที่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องจนทำให้สกุลเงินของประเทศเหล่านั้นสามารถเข้าร่วมอยู่ในสกุลเงินที่อยู่ในบัญชีของ CLS Bank ได้ในช่วงเดือนกันยายนปี 2003

แม้ว่าในปัจจุบันธนาคารกลางของกลุ่มประเทศอาเซียนส่วนใหญ่ยังไม่ได้แสดงท่าทีอย่างชัดเจนที่จะดำเนินการให้สกุลเงินของตนเข้าร่วมอยู่ในสกุลเงินที่อยู่ในบัญชีของ CLS Bank แต่ธนาคารกลางของกลุ่มประเทศอาเซียนบางประเทศที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมซื้อขายเงินตราต่างประเทศในสัดส่วนที่ค่อนข้างสูง และต้องการลด "Herstatt risk" เช่นกรณีของธนาคารกลางสิงคโปร์นั้น ได้เข้าร่วมอยู่ใน CLS Currencies แล้ว ในขณะที่ ธนาคารกลางของฮ่องกง นิวซีแลนด์ และเกาหลีใต้ มีแผนที่จะให้สกุลเงินของตน (HKD, NZD, KRW) เข้าร่วมอยู่ในบัญชีของ CLS Bank อย่างเป็นทางการภายในปี 2004 การเติบโตของธุรกรรมที่ผ่านในบัญชีของ CLS Bank ที่โน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วจากประมาณ 50 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ณ กันยายน 2002 เป็นเกือบ 1,400 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ณ มีนาคม 2004 นับว่ามีผลกระทบค่อนข้างมากต่อทิศทางและแนวนโยบายด้านการเงินและการชำระเงินของประเทศ รวมทั้งกรอบกลยุทธ์และสถานะภาพของธนาคารกลางของกลุ่มประเทศอาเซียนอื่นๆ เช่น ไทยและมาเลเซียในอนาคตอันใกล้ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า

¹ จากผลการสำรวจของ BIS (2002) สะท้อนว่า ปริมาณธุรกรรมซื้อขายเงินตราต่างประเทศโดยเฉลี่ยต่อวันมีมูลค่าสูงมากถึงกว่า 1.2 ล้านล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาการณของผู้เชี่ยวชาญในตลาดเงินตราต่างประเทศ ส่วนใหญ่เห็นว่า ตัวเลขดังกล่าวน่าจะปรับตัวเพิ่มขึ้นเป็นกว่า 1.5 ล้านล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในช่วงปี 2004 ในปัจจุบัน และหากคำนึงถึงธุรกรรมที่เป็นรายการ SWAP ด้วยแล้ว น่าจะมีมูลค่าสูงขึ้นไปเป็นประมาณ 2-3 ล้านล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ (Trundle, 2003)

ธนาคารกลางและตลาดเงินของกลุ่มประเทศเหล่านี้ที่ยังมิได้เป็นสมาชิกใน CLS Bank จะได้รับผลกระทบในเชิงลบมากน้อยเพียงไรและอย่างไร จากประเทศที่เข้าร่วมอยู่ในกลุ่ม CLS Bank (อาทิ การถูก discriminate ในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะด้าน Price quotation)

ในกรณีของไทยนั้น ธนาคารแห่งประเทศไทย (ธปท.) ได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงความจำเป็นในการลดความเสี่ยงด้านระบบการชำระเงิน ตลอดจนการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบการชำระเงินโดยได้มีการพัฒนาและปรับปรุงระบบการชำระเงินอย่างต่อเนื่อง โดยมีการนำระบบบาทเน็ต หรือ BAHTNET (Bank of Thailand Automated High-value Transfer Network) ซึ่งเป็นระบบการชำระเงินสำหรับการโอนเงินรายใหญ่ที่มีมูลค่าสูงที่มีการชำระรูปแบบ RTGS (Real Time Gross Settlement) มาใช้เพื่อช่วยลดความเสี่ยงทางด้าน Settlement risk เป็นเวลาเกือบทศวรรษ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการนำระบบบาทเน็ตมาใช้ได้มีส่วนช่วยให้สามารถลดความเสี่ยงในการชำระดุลเกี่ยวกับธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะด้าน Baht leg แต่จากผลการศึกษาของ สายัณห์ ปรีวัตร และรังสรรค์ หทัยเสรี (2545) พบว่าระบบการชำระเงินภายใต้กลไกบาทเน็ตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังไม่สามารถที่จะรองรับและ/หรือบรรเทาความเสี่ยงด้าน FX settlement risk สำหรับสกุลเงินตราต่างประเทศอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากนัก ที่สำคัญคือ จากผลการสำรวจที่ปรากฏใน BOT (2001) พบว่า “Duration of FX Settlement exposure” ในกรณีที่เป็นการซื้อขายเงินตราต่างประเทศเทียบกับสกุลเงินอื่นๆ นั้น มักมีช่วงระยะเวลาความเสี่ยงอยู่ในช่วงประมาณ 20 ถึง 30 ชั่วโมง รวมทั้งพบว่า “Size of FX Settlement exposure” มีระดับเฉลี่ยต่อวันประมาณ 3,000 - 3,500 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในช่วงปี 2000

การเข้าร่วมกับ CLS Bank ในรูปแบบใด/รูปแบบหนึ่งในอนาคตจึงนับเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถช่วยเสริมระบบ BAHTNET ทั้งนี้ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงด้าน FX settlement risk อันเกิดจากการชำระเงินที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ หรือที่มักเรียกว่า “Herstatt risk” อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าในช่วงที่ผ่านมาได้มีการศึกษาจำนวนไม่น้อยเกี่ยวกับ “บทบาทของระบบ BAHTNET ในการลดความเสี่ยงในระบบการชำระเงินของไทย” อาทิ สายัณห์ ปรีวัตร และรังสรรค์ หทัยเสรี (2545), สายัณห์ ปรีวัตร และ รังสรรค์ หทัยเสรี (2547a), Pariwat and Hataiseree (2002, 2004) แต่ยังคงมีนักวิชาการที่ค่อนข้างมากเกี่ยวกับ “บทบาทและผลกระทบของ CLS Bank ต่อระบบการชำระเงินของไทยในภาพรวม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์ถึงผลดี (Pros) และผลเสีย (Cons) เกี่ยวกับแนวทางและ/หรือรูปแบบ (Model) ที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จาก CLS Bank โดยเฉพาะแนวทางที่เรียกว่า “Third-party

solution” ทั้งในกรณีของการที่ธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมเป็น Third-party โดยตรง หรือเป็นการเข้าร่วมในลักษณะที่ให้ธนาคารแห่งประเทศไทยเข้าร่วมเป็น Third-party โดยตรงก่อน²

เพื่อให้หน่วยงานและสถาบันการเงินไทยที่เกี่ยวข้องมีแนวทางและมุมมองที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในการพิจารณาใช้ประโยชน์จากกลไกของ CLS Bank (หรือ CLS system) โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับกลไกในการลดความเสี่ยงด้าน FX settlement risk และต้นทุนที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเพื่อให้สามารถใช้เป็นฐานข้อมูลสำคัญประกอบการกำหนดกรอบกลยุทธ์ด้านนโยบายการชำระเงินของไทย โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับช่องทางและทางเลือกในการใช้ประโยชน์จาก CLS system ในอนาคต บทความนี้ศึกษาและวิเคราะห์ว่า กลไกการชำระเงินโดยผ่าน CLS Bank ได้มีส่วนช่วยให้การชำระดุลที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมการค้าขายเงินตราระหว่างประเทศมีความเสี่ยงลดลงอย่างไร และในลักษณะใด นอกจากนี้ยังพยายามวิเคราะห์ว่า ทางเลือกที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติในกรณีของไทยมีลักษณะอย่างไร รวมทั้งสะท้อนว่าธนาคารพาณิชย์ไทยและทางการไทยควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบ CLS Bank ในสถานะใดในอนาคต เนื่องจากมีนัยของผลกระทบต่อตลาดการเงินด้วยอย่างมาก ไม่ใช่เฉพาะผลกระทบที่มีต่อระบบการชำระเงินเท่านั้น โดยพยายามเชื่อมโยงการวิเคราะห์เข้ากับข้อมูลการสำรวจสถานะภาพและความเสี่ยงด้าน FX settlement risk ในกรณีของระบบธนาคารพาณิชย์ไทยดังที่ปรากฏใน BOT (2001) รวมทั้งประสพการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในกรณีของประเทศกลุ่ม G-10 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศที่มีสกุลเงินของตนเข้าร่วมอยู่ในสกุลเงินที่อยู่ในบัญชีของ CLS Bank (หรือเป็นหนึ่งใน CLS currencies) ประกอบด้วย

ส่วนที่ 2 ของบทความนี้วิเคราะห์ถึงลักษณะความเสี่ยงในการชำระเงินและการส่งมอบธุรกรรมการค้าขายเงินตราระหว่างประเทศ (FX settlement risk) โดยเฉพาะความเสี่ยงด้าน Principal risk, Credit risk, Liquidity risk และ Operational risk ซึ่งเป็นความเสี่ยงที่มักเกิดขึ้นอยู่เสมอในการชำระเงินและการส่งมอบธุรกรรมการค้าขายเงินตราระหว่างประเทศที่มีได้อิงกับกลไก CLS Bank นอกจากนี้ ยังวิเคราะห์ถึงวิวัฒนาการที่สำคัญๆ ที่เกี่ยวข้องกับความพยายามขององค์กรการเงินระหว่างประเทศโดยเฉพาะ BIS และ CPSS (Committee on Payment and Settlement Systems) ในการพัฒนาและจัดสร้างกลไกและกฎระเบียบต่างๆ เพื่อช่วยบรรเทาและลดความเสี่ยงในการชำระเงินและการส่งมอบธุรกรรมการค้าขายเงินตรา

² มีข้อสังเกตว่า ในทางปฏิบัติการเข้าร่วมกับ CLS Bank ในลักษณะที่ให้ธนาคารกลางทำหน้าที่เป็น Third party โดยตรงก่อนนั้น จำเป็นต้องดำเนินการผ่าน BIS ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการรั่วไหลของข้อมูล อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะขณะนี้ BIS ได้ตอบปฏิเสธในการเข้าร่วมเป็น Settlement member ของ CLS Bank แล้ว แต่ในมุมมองเชิงทฤษฎีถือว่า ทางเลือกนี้ยังเป็น Option หนึ่งที่สามารถทำได้

ส่วนที่ 3 วิเคราะห์ถึงทิศทางการชำระดุลธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศภายใต้กลไก CLS system ที่ได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่เปิดใช้ครั้งแรกเมื่อเดือนกันยายน 2002 และมีแนวโน้มว่าจะเติบโตอย่างรวดเร็วต่อไปในอนาคต จากการที่มีสมาชิกและสกุลใหม่ๆ เข้าร่วมกับ CLS Bank อย่างต่อเนื่อง ทั้งในลักษณะของ Settlement members, User members, Third-party members รวมทั้งวิเคราะห์ถึงลักษณะเด่นเฉพาะของสมาชิกแต่ละประเภทและประโยชน์ในการเข้าร่วม CLS Bank

ส่วนที่ 4 วิเคราะห์ถึงสถานะปัจจุบันและกลไกการลดความเสี่ยงด้าน FX settlement risk ของไทย รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงช่องทางและทางเลือกต่างๆ ในการเข้าร่วม CLS Bank โดยพยายามสะท้อนถึง “ความเป็นไปได้” และ “เงื่อนไขที่จำเป็น” หากทางการไทยมีแนวโน้มนโยบายที่จะเปิดช่องให้ธนาคารพาณิชย์ไทย เข้าร่วมกับ CLS Bank และ/หรือใช้ประโยชน์จาก CLS Bank ในรูปแบบใด/รูปแบบหนึ่งในอนาคต โดยวิเคราะห์ถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ (Potential benefits) จาก CLS Bank รวมทั้งต้นทุนที่สมาชิกใหม่ ต้องแบกรับเพิ่มเติม (Potential costs) โดยเชื่อมโยงการวิเคราะห์กับประสบการณ์ของประเทศสมาชิกบางประเทศประกอบด้วย

ส่วนที่ 5 เป็นบทสรุปและนัยต่อนโยบายการชำระเงินของไทยในอนาคต โดยพยายามสะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและประเด็นด้านความพร้อมของแต่ละทางเลือกที่จำเป็นต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นก่อน รวมทั้งประเด็นเพิ่มเติมที่ทางการไทยจำเป็นต้องศึกษาติดตามต่อไปอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า “มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงไรต่อธนาคารกลางและตลาดเงินของประเทศที่ไม่ได้เข้าร่วมกับ CLS Bank ที่จะถูก discriminate ในรูปของราคาของ Bid-Ask Spread ในตลาดซื้อขายเงินตราต่างประเทศ” รวมทั้งในประเด็นที่ว่า “มีแนวโน้มมากน้อยเพียงไรและภายใต้เงื่อนไขใดที่ผลประโยชน์สุทธิจากการเข้าร่วม CLS Bank จะเป็นบวกในกรณีของไทย”

2. CLS Bank กับการลดความเสี่ยงในการชำระดุลธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ

2.1 ความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk และวิวัฒนาการเพื่อลด FX Settlement risk

ความเสี่ยงในการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (หรือความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk) เป็นความเสี่ยงที่เกิดขึ้น เนื่องจากคู่สัญญาที่เป็นฝ่ายขายได้ดำเนินการจัดส่งเงินตราต่างประเทศ (Sold currency) ให้แก่ผู้ซื้ออย่างสมบูรณ์แล้ว ก่อนที่จะได้รับการยืนยันจากอีกฝ่ายหนึ่งว่า สามารถส่งมอบเงินตราต่างประเทศที่ได้สั่งซื้อ (Purchased currency) ตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกันไว้ก่อนหน้านี้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk เป็นความเสี่ยงที่เกิดขึ้น เนื่องจากการส่งมอบธุรกรรม การซื้อขายเงินตราต่างประเทศของเงิน 2 สกุล เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ไม่พร้อมกัน ทำให้คู่สัญญาที่เป็นฝ่ายขาย ต้องตกอยู่ภายใต้ความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk เนื่องจากได้ดำเนินการส่งมอบเงินตราต่างประเทศให้แก่ผู้ซื้อไปแล้ว ในขณะที่ยังคงต้องรอคอยคำสั่งยืนยันจากอีกฝ่ายหนึ่งเกี่ยวกับเงินตราต่างประเทศที่ได้สั่งซื้อ³ ความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ดังกล่าวมักเรียกกันในอีกชื่อหนึ่งว่า “Herstatt risk” โดยที่ที่มีการนำชื่อดังกล่าวมาใช้หลังจากการล่มสลายของธนาคาร Bankhaus Herstatt ในปี 2527 ซึ่งเป็นธนาคารเล็กๆ แห่งหนึ่งในประเทศเยอรมันนี้

จากการสำรวจของ BIS (2002) พบว่าปริมาณธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศโดยเฉลี่ยต่อวันมีมูลค่าสูงมากกว่า 1,500 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ซึ่งนับเป็นธุรกรรมที่มีปริมาณสูงสุดเมื่อเทียบกับปริมาณธุรกรรมที่เกิดขึ้นในตลาดการเงิน (Financial markets) อื่นๆ โดยเฉพาะหากเทียบกับปริมาณธุรกรรม การซื้อขายในตลาดตัวเงินคลังสหรัฐฯ และปริมาณธุรกรรมการซื้อขายในตลาดหุ้นสหรัฐฯ ซึ่งมีมูลค่าเฉลี่ยวันละ 227 และ 29 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ตามลำดับ ที่สำคัญคือ การส่งมอบธุรกรรมที่เกิดขึ้นจากการซื้อขายเงินตราต่างประเทศดังกล่าวมักเกิดขึ้นบนพื้นฐานของความแตกต่างทางด้าน “กรอบกฎหมายของแต่ละประเทศ” “การส่งมอบเงินต่างสกุลต่างเวลา” (Time zone) “ระบบการชำระเงินของแต่ละประเทศ” ด้วยเหตุต่างๆ คู่ค้าที่ทำธุรกรรมด้วยกัน (Counterparty) จึงมักเผชิญกับความเสี่ยงในหลายรูปแบบในช่วงระหว่างการส่งมอบธุรกรรมที่เกิดขึ้นจากการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ โดยเฉพาะความเสี่ยงทางด้าน Credit risk, Liquidity risk, Operational risk ดังรายละเอียดที่ปรากฏใน Box 1

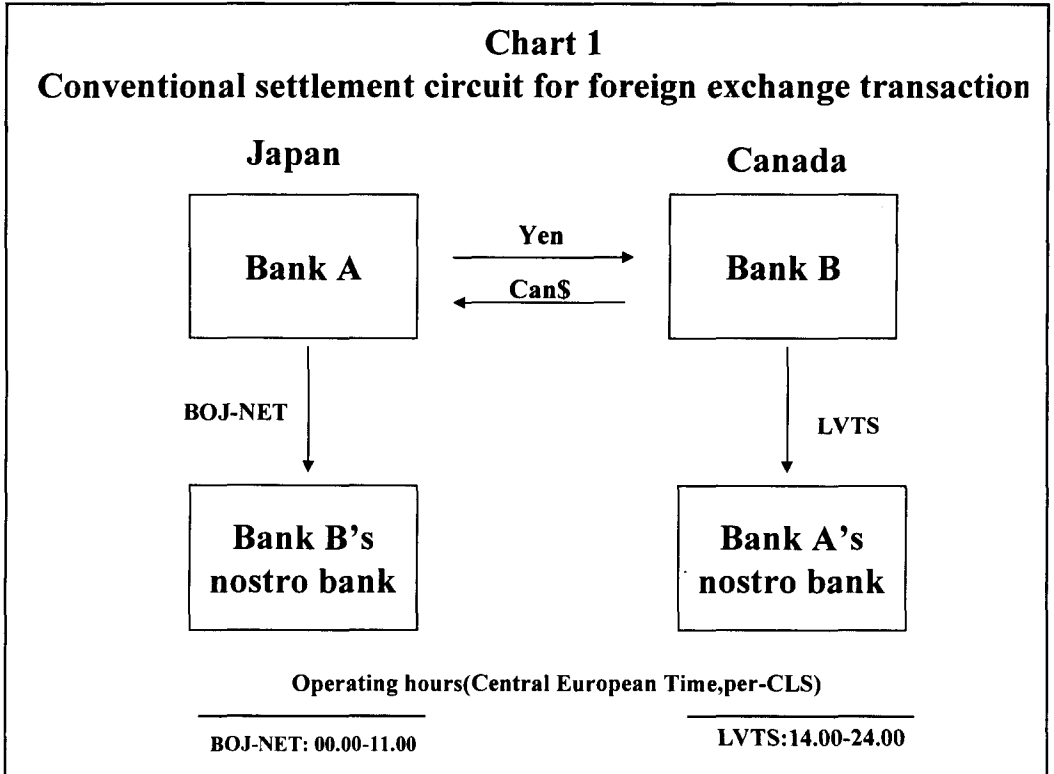
³ สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับนิยาม สามารถดูเพิ่มเติมได้จากรายงานผลการศึกษาก่อนหน้าของ BIS (1996) ซึ่งเป็นรายงานผลการศึกษามาก่อนหน้านี้ เรียกกันในอีกชื่อหนึ่งว่า Allsopp Report ทั้งนี้ เพื่อเป็นเกียรติต่อก่อนหน้า Allsopp ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะทำงานฯ ชุดที่ศึกษาเรื่อง “Settlement Risk in Foreign Exchange Operations”

Box 1

Definitions of Types of Risk in FX Transactions

<p><i>Credit risk</i> เป็นความเสี่ยงที่คู่ค้าฝ่ายหนึ่งไม่สามารถดำเนินการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้เต็มจำนวนตามภาวะผูกพันที่มีอยู่ไม่ว่าจะเมื่อถึงเวลาที่ครบกำหนดชำระ หรือช่วงเวลาหลังจากนั้น</p>	<p><i>Principal (Herstatt) risk</i> นับเป็นความเสี่ยงรูปแบบหนึ่งของ <i>Credit risk</i> ความเสี่ยงนี้เกิดจากการที่คู่ค้าด้านหนึ่งของธุรกรรมที่เป็น 2 ขาสามารถดำเนินการชำระดุลและส่งมอบเงินตราต่างประเทศที่ได้ขายไป (Sold currencies) ได้เต็มจำนวนโดยที่ยังไม่ได้รับการชำระดุลและส่งมอบเงินตราต่างประเทศที่ได้ซื้อไว้ (Bought currencies) จากอีกฝ่ายหนึ่ง</p>
<p><i>Liquidity risk</i> เป็นความเสี่ยงที่คู่ค้าฝ่ายหนึ่งไม่สามารถดำเนินการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้เต็มจำนวนตามภาวะผูกพันที่มีอยู่ เมื่อถึงเวลาที่ครบกำหนดชำระ แต่จะดำเนินการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในช่วงเวลาที่ยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนหลังจากนั้น</p>	<p><i>Replacement risk</i> เป็นความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการที่คู่ค้าฝ่ายหนึ่งไม่สามารถดำเนินการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้ เมื่อถึงวันที่ครบกำหนดชำระ ความล้มเหลวดังกล่าวอาจเป็นผลทำให้คู่ค้าของตนไม่สามารถดำเนินการปิดความเสี่ยงหรือปกป้องความเสี่ยงอันเกิดจากการที่ยังมีฐานะการถือครองเงินตราต่างประเทศที่เปิดอยู่ (Unhedged or open market position) และเป็นผลทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม (ณ ราคาตลาด) ในการดำเนินการเพื่อทดแทนหรือปิดความเสี่ยงที่เปิดอยู่ดังกล่าว</p>
<p><i>Operational risk</i> เป็นความเสี่ยงที่เกิดจากความบกพร่องในระบบข้อมูลและสารสนเทศ หรือการควบคุมภายใน รวมทั้งความบกพร่องที่เชื่อมโยงกับข้อผิดพลาดของมนุษย์ หรือการบริหารงานที่ผิดพลาด โดยที่ข้อบกพร่องต่างๆ ดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความเสี่ยงทางด้าน <i>Credit risk</i> และ <i>Liquidity risk</i></p>	<p><i>Systemic risk</i> เป็นความเสี่ยงที่คู่ค้าฝ่ายหนึ่งในระบบการเงินที่ล้มละลายไปจากการที่ไม่สามารถดำเนินการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้เต็มจำนวนตามภาวะผูกพันที่มีอยู่ ซึ่งทำให้สถาบันการเงินอื่นๆ ในระบบการเงินไม่สามารถดำเนินการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้เต็มจำนวนตามภาวะผูกพันที่มีอยู่เมื่อครบกำหนดเวลาชำระ</p>

รูปภาพที่ 1 สะท้อนให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับกลไกการส่งมอบการส่งมอบธุรกรรมที่เกิดขึ้นจากการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศระหว่างธนาคารพาณิชย์ที่เป็นคู่ค้า มีข้อสังเกตว่า กลไกการส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศที่ปรากฏในรูปที่ 1 นั้น เป็นกลไกการส่งมอบธุรกรรมด้าน FX ในกรณีปกติทั่วไประหว่างธนาคารพาณิชย์ โดยที่ยังมีใช้กรณีของการส่งมอบธุรกรรมด้าน FX ที่มีกลไกของ CLS Bank เข้ามาเกี่ยวข้อง

จากรูปที่ 1 เป็นการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศระหว่างธนาคารพาณิชย์ A ในญี่ปุ่น (ซึ่งเป็นสมาชิกหนึ่งในระบบ BOJ-NET) กับธนาคารพาณิชย์ B ในแคนาดา (ซึ่งเป็นสมาชิกหนึ่งในระบบ LVTS) โดยที่ธนาคารพาณิชย์ A เป็นฝ่ายขายเงินเยนโดยแลกกับดอลลาร์ แคนาดาให้กับธนาคารพาณิชย์ B มีข้อสังเกตว่า ระบบ BOJ-NET และระบบ LVTS (Large-value funds transfer system) ต่างเป็นระบบการชำระเงินมูลค่าสูงในกรณีของญี่ปุ่นและแคนาดา ตามลำดับ

ในการชำระดุลการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศดังกล่าว ธนาคารพาณิชย์ A จะชำระเงินเยนให้กับธนาคารพาณิชย์ B โดยผ่านระบบ BOJ-NET ในกรณีที่ธนาคารพาณิชย์ B มิได้เป็นสมาชิกหนึ่งในระบบ BOJ-NET ธนาคารพาณิชย์ B จำเป็นต้องอาศัยธนาคารพาณิชย์อื่นที่เป็น Participating bank เพื่อรับชำระเงินเยนแทนธนาคารพาณิชย์ B โดยที่ Participating bank ถือเป็น Correspondent bank หรือ Nostro bank ของธนาคารพาณิชย์ B ในทางกลับกัน ธนาคารพาณิชย์ B จะชำระเงินดอลลาร์ แคนาดาให้กับธนาคารพาณิชย์ A โดยผ่านระบบ LVTS เพื่อเข้าบัญชีของธนาคารพาณิชย์ที่เป็น Nostro bank ของธนาคารพาณิชย์ A ดังนั้น คู่ค้าแต่ละรายจะจ่ายเงินในสกุลหนึ่งเพื่อแลกกับเงินอีกสกุลหนึ่ง

ภายใต้กลไกการแลกเปลี่ยนดังกล่าว คู่ค้าที่เป็น Counter party มักเผชิญกับความเสี่ยงในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะความเสี่ยงที่วาระการชำระเงินมีการดำเนินธุรกรรมที่แตกต่างกันตาม Time zone จากตัวอย่างดังที่ปรากฏในรูปภาพที่ 1 เห็นว่าธนาคารพาณิชย์ A ได้ชำระเงินเยนให้กับธนาคารพาณิชย์ B โดยผ่านระบบ BOJ-NET เสร็จสมบูรณ์แล้ว ก่อนหน้าที่ระบบการชำระเงินในประเทศแคนาดาจะเริ่มเปิดการให้บริการ ในกรณีนี้ หากในช่วงระหว่างนั้นธนาคารพาณิชย์ B เกิดปัญหาการล้มละลาย (Default) ก็เท่ากับว่าธนาคารพาณิชย์ A ได้ชำระเงินเยน โดยที่จะไม่ได้รับการชำระเงินดอลลาร์ แคนาดา จากธนาคารพาณิชย์ B ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นดังกล่าวมักเรียกว่า “Principal risk” หรือ “Herstatt risk” ซึ่งเป็นความเสี่ยงรูปแบบหนึ่งของ Credit risk

ความเสี่ยง “Herstatt risk” ดังกล่าวจึงเป็นความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับการชำระดุลและการส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศ และนำไปสู่ความเสี่ยงทางด้าน Systemic risk ต่อระบบการชำระเงินของประเทศอื่นๆ ที่มีธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับระบบการชำระเงินของประเทศที่มีปัญหาแรกเริ่ม ดังสะท้อนได้จากผลพวงที่เกิดขึ้นจากการล่มสลายของธนาคาร Bankhaus Herstatt ในประเทศเยอรมันในปี 2527 ซึ่งส่งผลทำให้องค์กรการเงินระหว่างประเทศและธนาคารกลางชั้นนำที่มีธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในตลาดเงินในประเทศตระหนักและเล็งเห็นถึงความจำเป็นอย่างรีบด่วนในการดำเนินการให้มีกลไกใหม่ๆ เพื่อช่วยลด หรือขจัดความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับการชำระดุลและการส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความเสี่ยงในการส่งมอบธุรกรรมการค้าเงินตราต่างประเทศเกิดจากการส่งมอบเงินต่างสกุลต่างเวลา โดยมีเวลาส่งมอบที่ซ้อนกันอย่างจำกัดมากกว่าระหว่าง Payment and Settlement systems ของแต่ละประเทศเจ้าของสกุลเงินสำคัญ นอกจากนั้น การส่งมอบเงินในแต่ละวันจะเกิดขึ้น ณ ลีวันทำการ ดังนั้นจึงไม่มีการส่งมอบเงินแต่ละสกุลได้พร้อมๆ กัน ความเสี่ยงจากการที่คู่ค้าข้างหนึ่งข้างใดอาจไม่ได้รับเงินดังกล่าว คือ foreign exchange settlement หรือ temporal หรือ “Herstatt” risk ซึ่งความ

เสี่ยงดังกล่าวแม้อาจเกิดขึ้นในระยะเวลาสั้นๆ แต่จำนวนเงินที่ “at risk” อาจเป็นจำนวนสูงมากเป็นหลายๆ เท่าของเงินกองทุนของธนาคารผู้ทำธุรกรรม ความเสี่ยงดังกล่าวก่อให้เกิดความร่วมมือของธนาคารใหญ่ๆ ในตลาดเงิน เพื่อลดความเสี่ยงด้าน foreign exchange settlement ดังจะได้กล่าวถึงโดยสังเขปในลำดับถัดไป

วิวัฒนาการเพื่อลด settlement risk ในระยะที่ผ่านมา ธนาคารกลางของกลุ่มประเทศ G-10 และองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง อาทิ BIS และ CPSS ต่างตระหนักถึงความเสี่ยงในการชำระเงินและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่มีแนวโน้มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องตามปริมาณธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่โน้มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยได้ดำเนินการในหลากหลายรูปแบบเพื่อพัฒนาแนวทางและกลยุทธ์ใหม่ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อลดความเสี่ยงในการชำระเงินและส่งมอบเงินของธุรกรรม FX อย่างต่อเนื่อง พัฒนาการหนึ่งที่สำคัญที่เกิดขึ้นในปี 1996 ก็คือ การที่ธนาคารกลางของกลุ่มประเทศ G-10 ได้กำหนดกรอบกลยุทธ์ 3 ประการ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงทางด้าน Systemic risk ที่เชื่อมโยงกับการชำระเงินและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ โดยที่กรอบกลยุทธ์แรกมุ่งเน้น “การดำเนินการในส่วน of ธนาคารพาณิชย์แต่ละแห่ง” ในการควบคุมระดับความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับการชำระเงินและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (FX settlement exposure)

สำหรับกรอบกลยุทธ์ที่สองมุ่งเน้น “การดำเนินการในส่วน of อุตสาหกรรมธนาคารพาณิชย์” ในการบริหารจัดการให้มีระบบหรือการบริการที่สามารถรองรับความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับการชำระเงินและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศสกุลเงินต่างๆ ส่วนกรอบกลยุทธ์ที่สามมุ่งเน้น “การดำเนินการในส่วน of ธนาคารกลาง” ในการกระตุ้นและส่งเสริมให้เกิดความคืบหน้ามากขึ้นในส่วน of ภาคเอกชนในการพัฒนาให้มีระบบรองรับความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับการชำระเงินและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ

หลังจากนั้นไม่นานนัก ได้มีการพัฒนาแนวทางใหม่ๆ เพิ่มเติม 2 ประการ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงที่เชื่อมโยงกับการชำระเงินและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ โดยที่แนวทางแรกมุ่งเน้นการลด duration ของ settlement exposure โดยการปรับปรุงการคำนวณ การบริหาร exposure ของแต่ละธนาคาร และการปรับปรุงให้มี alignment ของ settlement timing ให้ใกล้เคียงกันมากขึ้นระหว่างระบบการชำระเงิน รวมทั้งการใช้ intraday final settlement โดยการใช้ระบบ Real-time Gross Settlement (RTGS) ซึ่งได้มีการยืดเวลาส่งมอบเพื่อให้มีระยะเวลาทำการที่ซ้อนกันระหว่าง time zone ต่างๆ มากขึ้น ในขณะที่แนวทางที่สองมุ่งเน้นการลดการลด settlement flows ระหว่างคู่ค้าที่ทำธุรกรรมด้วยกัน (original trades) โดยการพัฒนา bilateral และ multilateral arrangements สำหรับการนำ netting ธุรกรรม FX ซึ่งรวมถึงการปรับปรุงกฎหมายให้ยอมรับระบบ netting มีข้อสังเกตว่า พัฒนาการด้าน netting ได้ช่วยลด Settlement flow ได้ประมาณร้อยละ 50 ตามผลการศึกษาของคณะกรรมการ CPSS ในปี 1998 ตามที่ปรากฏในรายงาน BIS (1998)

2.2 กลไกการลดความเสี่ยงของ CLS Bank และลักษณะเด่นเฉพาะบางประการ

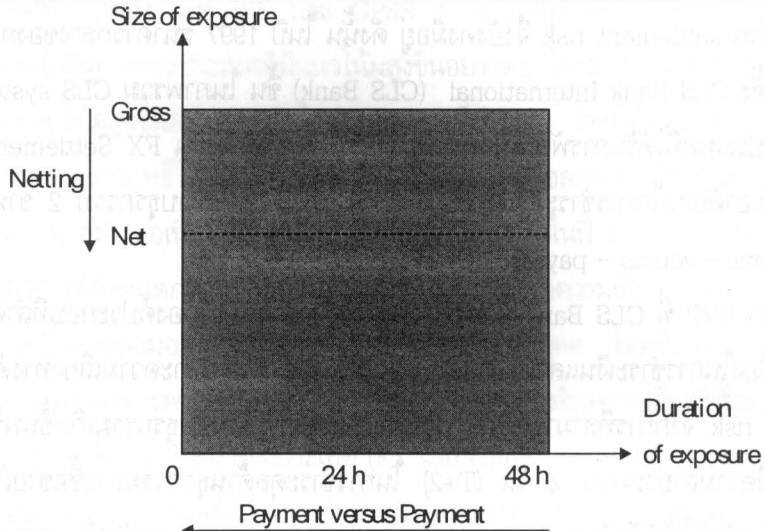
แม้ว่าได้มีความพยายามในระดับสากลในการพัฒนาโลกและเครื่องมือต่างๆ เพื่อช่วยลดขนาด (Size) และระยะเวลา (Duration) ของ settlement exposure แต่นับว่าเป็นเครื่องมือที่ยังมีประสิทธิภาพไม่เพียงพอในการช่วยลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement เนื่องจากยังไม่สามารถดำเนินการส่งมอบเงินได้พร้อมกัน ความเสี่ยงด้าน settlement risk จึงยังคงมีอยู่ ดังนั้น ในปี 1997 ธนาคารกลางของกลุ่มประเทศ G 20 จึงได้ร่วมกันจัดตั้ง CLS Bank International (CLS Bank) ขึ้น ในภาพรวม CLS system เป็นระบบการชำระเงินระหว่างประเทศที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่อช่วยลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement สำหรับสกุลเงินสำคัญต่างๆ โดยอาศัยกลไกการชำระเงินแบบใหม่ที่เปิดช่องให้มีการส่งมอบธุรกรรม 2 ขาพร้อมๆ กันโดยใช้หลักการ payment - versus - payment (PVP)

หลักการ PVP ที่ CLS Bank นำมาประยุกต์ใช้ดังกล่าวนับเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้สามารถช่วยขจัดความเสี่ยงในการชำระเงินและการส่งมอบธุรกรรม FX โดยเฉพาะความเสี่ยงทางด้าน Credit risk และ Liquidity risk จากการที่สามารถทำให้การชำระเงินและการส่งมอบธุรกรรมเกิดขึ้นพร้อมๆ ซึ่งแตกต่างจากระบบเดิมที่มีความล่าช้าประมาณ 2 วัน (T+2) ในการชำระดุลด้านธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ผู้ค้าเงินตราต่างประเทศ (โดยเฉพาะธนาคารพาณิชย์) ตกอยู่ภายใต้ความเสี่ยงในการชำระดุล (Settlement exposure) จากการที่คู่ค้าอีกฝ่ายหนึ่งอาจประสบปัญหาใด/ปัญหาหนึ่งขึ้นในช่วงระยะเวลาดังกล่าว⁴ หลักการ PVP ที่ CLS Bank นำมาใช้ดังกล่าวจึงนับเป็นกลไกสำคัญประการหนึ่งที่ช่วยลด “Size of FX Settlement exposure” ตลอดจน “Duration of FX Settlement exposure” ในการชำระดุลและส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้ดังรายละเอียดที่ปรากฏในรูปภาพที่ 2

⁴ สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับการคำนวณวัดความเสี่ยงด้าน FX Settlement exposure นั้น สามารถดูเพิ่มเติมได้จาก BIS (1996) มีข้อสังเกตว่า การคำนวณความล่า (Time lag) ด้านการชำระดุลนั้น มักมีความแตกต่างกันในแต่ละสกุลเงินตราต่างประเทศที่ซื้อขายกัน โดยที่ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลงที่ธนาคารพาณิชย์นั้นๆ มีอยู่กับธนาคารพาณิชย์ที่เป็น Correspondent bank และอีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความแตกต่างทางด้าน Time zone ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า สกุลเงินตราต่างประเทศที่ซื้อขายกันแต่ละคู่ นั้น ย่อมมีช่วงระยะเวลาที่เผชิญกับความเสี่ยง (Exposure time) ที่แตกต่างกันออกไป ดังรายละเอียดที่ปรากฏใน BIS (1998)

Chart 2

The likely impact of PVP on the size and duration of
FX settlement exposure

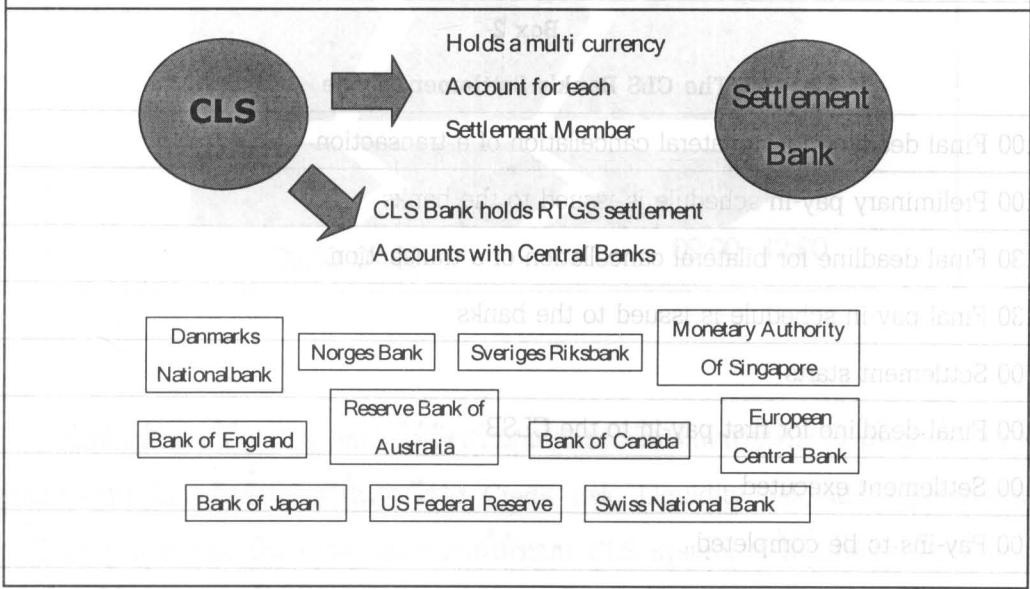
ในขั้นเริ่มแรกที่เปิดดำเนินการเมื่อเดือนกันยายน 2002 นั้น CLS Bank ได้ดำเนินการส่งมอบธุรกรรม การชำระเงิน 7 สกุลหลักสำคัญ (Settlement currencies) คือ ดอลลาร์ สหรัฐฯ ยูโร เยน ปอนด์สเตอร์ลิง ฟรังก์สวิส ดอลลาร์ แคนาดา และดอลลาร์ ออสเตรเลีย โดยในช่วงเริ่มแรกมีธนาคารผู้ถือหุ้น 65 ราย (ใน จำนวนนี้ มีธนาคารที่ดำเนินการเป็น settlement members 49 ราย) อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายปี 2003 Settlement currencies ได้เพิ่มเป็น 11 สกุล และคาดว่าจะเพิ่มเป็น 14 สกุลในช่วงปลายปี 2004⁵ ข้อที่น่า สงเกตก็คือ หลังจาก 8 สัปดาห์ของการปฏิบัติงาน ได้มีการส่งมอบธุรกรรมเกินกว่า 5 ล้านล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ

⁵ สกุลเงินของประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวีย ซึ่งประกอบด้วยสกุลเงินของประเทศนอร์เวย์ (NOK) สวีเดน (SEK) และเดนมาร์ก (DKK) ได้เข้าร่วมกับ CLS Bank เมื่อวันที่ 8 กันยายน 2003 ในขณะที่สกุลเงินของประเทศสิงคโปร์ (SGD) ได้เข้าร่วมกับ CLS Bank เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2003 สำหรับสกุลเงินของอีก 3 ประเทศที่คาดว่าจะเข้าร่วมกับ CLS Bank ในช่วงปลายปี 2004 ได้แก่ เกาหลีใต้ นิวซีแลนด์ ฮองกง

หากพิจารณาจากโครงสร้างการดำเนินงานดังที่ปรากฏในรูปภาพที่ 3 พบว่า CLS Bank ได้ทำหน้าที่ในลักษณะที่เป็น Clearing House มากกว่าที่เป็น Bank โดยเฉพาะการทำหน้าที่เป็นธนาคารพาณิชย์หนึ่งเดียวที่ถือบัญชีสกุลเงินตราต่างประเทศหลายๆ สกุลไว้ ณ ธนาคารเดียว โดยที่ CLS Bank จำเป็นต้องมีบัญชีของทุกสกุลเงิน (Settlement currencies) ของธนาคารพาณิชย์ทุกแห่งที่เข้าร่วมกับ CLS system ในฐานะที่เป็น Settlement members ในขณะที่ Settlement members ที่เข้าร่วมกับ CLS Bank จำเป็นต้องเปิดบัญชีของตนไว้กับธนาคารกลางของกลุ่มประเทศที่สกุลเงินของตนเป็นหนึ่งใน Settlement currencies ของระบบ CLS system ที่สำคัญคือ ช่องทางนี้นับเป็นช่องทางสำคัญที่ธนาคารกลางของกลุ่มประเทศที่สกุลเงินของตนเป็นหนึ่งใน Settlement currencies สามารถใช้เป็นช่องทางในการชำระเงินเข้าบัญชี CLS Bank ตามรายการ pay-ins ที่ CLS Bank ส่งเรียกเก็บจาก Settlement banks ของประเทศนั้นๆ ดังรายละเอียดที่จะกล่าวถึงต่อไปข้างล่าง

Chart 3

CLS Bank is a Multicurrency Bank

จากข้อมูลที่ปรากฏใน Box 2 สะท้อนว่า การชำระดุลและส่งมอบ (Settlement) ในแต่ละวันนั้น จะเริ่มในช่วง 07:00 CET (Central European Time) และปกติจะไปเสร็จสิ้นในช่วง 09:00 CET หากพิจารณาในรายละเอียดพบว่า ระบบการดำเนินงานประจำวันภายใต้กลไก CLS system นั้น นับว่ามีความยืดหยุ่นค่อนข้างมาก โดยได้จัดวางระบบการ Settlement ออกเป็น 4 ช่วงหลัก คือ

- (1) ช่วง 00:00 CET ซึ่งเป็นช่วงที่กำหนดให้สมาชิกส่งรายละเอียดของธุรกรรมที่จะมอบภายในเวลานี้
- (2) ช่วง 00:00-06.30 CET ซึ่งเป็นช่วงที่ CLS Bank กำหนดจำนวนรับ-จ่ายสุทธิของแต่ละ settlement member
- (3) ช่วง 06:30 CET ซึ่งเป็นช่วงที่ CLS Bank ส่งมอบตารางการจ่ายชำระ (pay in schedule) ให้แก่ settlement member แต่ละราย
- (4) ช่วง 07:00-12:00 CET ซึ่งเป็นช่วงที่ธนาคารต่างๆ จ่ายเงินให้ CLS Bank ตาม hourly deadlines ที่กำหนด โดยแต่ละ settlement member มีบัญชี single multicurrency ซึ่งมี sub accounts ของแต่ละสกุลเงิน (7 สกุล)

Box 2
The CLS Bank's Settlement Cycle
00.00 Final deadline for unilateral cancellation of a transaction
00.00 Preliminary pay-in schedule is issued to the banks
06.30 Final deadline for bilateral cancellation of a transaction
06.30 Final pay-in schedule is issued to the banks
07.00 Settlement starts
08.00 Final deadline for first pay-in to the CLSB
09.00 Settlement executed
12.00 Pay-ins to be completed
12.10 Pay-outs to be completed

ที่มา: Norge Bank, 2001.

- (1) การใช้ “haircuts” ต่ออัตราแลกเปลี่ยนที่นำมาใช้คำนวณ overall balance ของสมาชิกแต่ละราย
- (2) การกำหนด “limit” ของ negative balance ในแต่ละสกุลเงิน

อย่างไรก็ดี CLS Bank อาจยังมี residual risk ในเหตุการณ์ extreme ซึ่งหาก member ไม่สามารถจ่ายชำระหนี้ให้ CLS เป็นจำนวนที่สูงกว่า haircuts ที่ CLS Bank มีอยู่ ดังนั้น เพื่อป้องกันกรณีดังกล่าว CLS จึงมี loss-sharing scheme ระหว่าง members อื่นๆ เสริมไว้ด้วย

สำหรับในกรณีของ *Liquidity risk* นั้น อาจเกิดขึ้นจากการที่ CLS Bank ไม่สามารถจ่ายเงินสกุลใดสกุลหนึ่งได้ ดังนั้น CLS Bank ได้เตรียมรองรับสถานการณ์ดังกล่าว โดยมี liquidity facilities กับธนาคารอื่นๆ ไว้ ซึ่งทำให้ CLS Bank สามารถ swap เงินสกุลหนึ่งเป็นอีกสกุลหนึ่งได้ ในกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับ liquidity เกิดขึ้น อย่างไรก็ดี ในกรณีที่วันนั้นๆ มี multiple defaults ก็อาจทำให้ CLS Bank มีสภาพคล่องไม่เพียงพอได้

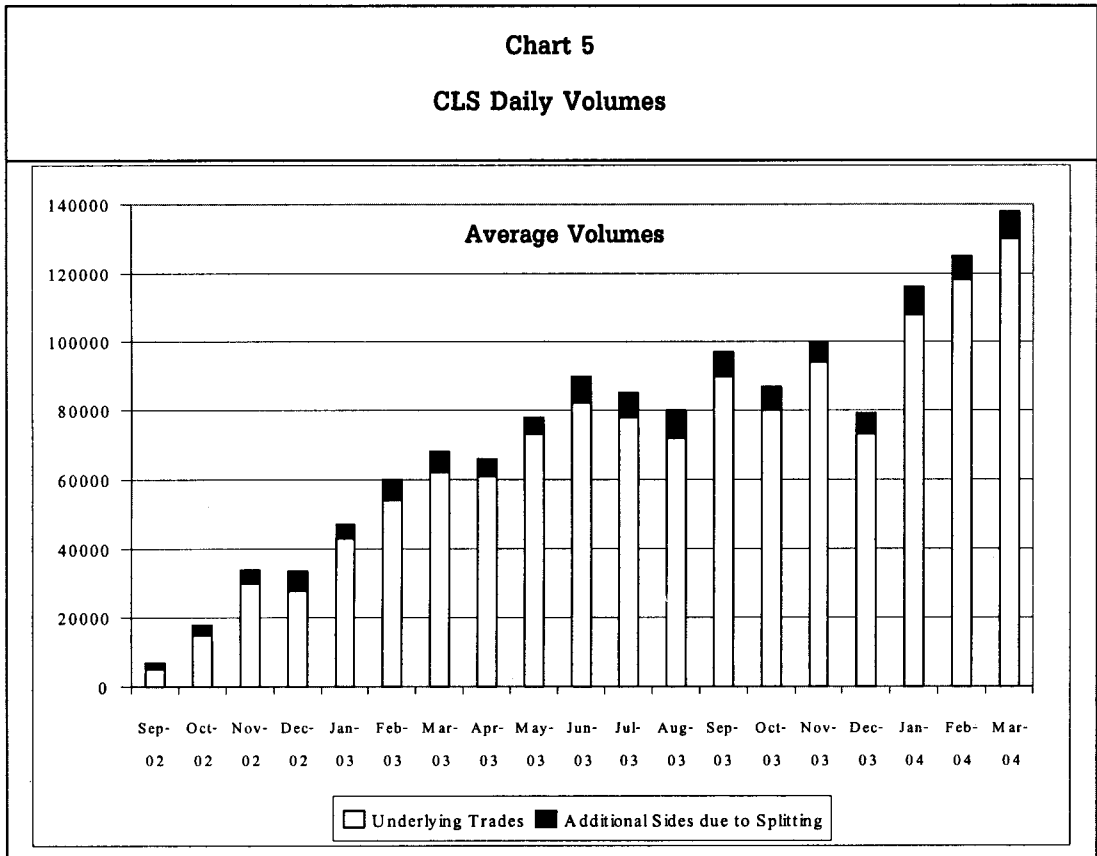
นอกจากนี้ CLS Bank ยังมีแนวทางการบริหาร liquidity โดยการใช้เครื่องมือทางการเงินที่เรียกว่า “in/out intraday swap” กล่าวคือ settlement member ที่มี pay in ให้ CLS Bank เป็นจำนวนสูงในสกุลเงินหนึ่ง จะถูก match กับ settlement member รายอื่นที่มีฐานะตรงกันข้าม อย่างไรก็ดีตาม ในการดำเนินดังกล่าวยังมีความเสี่ยงอยู่เนื่องจากขา “out” ของ swaps จะมีการส่งมอบโดยวิธีปกติ ซึ่งทำให้ยังมี “traditional” settlement risk อยู่

จากหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ได้จากการศึกษาของหลายหน่วยงาน อาทิ BIS (1996, 1998) และ Kahn and Roberds (2000) สะท้อนให้เห็นว่า การชำระหนี้โดยผ่าน CLS Bank ได้มีส่วนช่วยทำให้การชำระหนี้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกรรมการค้าเงินตราระหว่างประเทศมีความเสี่ยงลดลงอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะความเสี่ยงด้าน credit risk และ liquidity risk โดยเฉพาะหลักฐานที่ว่าระบบการชำระหนี้แบบใหม่นี้ สามารถทำให้การชำระหนี้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกรรมการค้าเงินตราต่างประเทศกว่าร้อยละ 90 สามารถดำเนินการเสร็จสิ้นได้ภายในระยะเวลาไม่เกิน 1 ชั่วโมงเท่านั้น และทำให้สถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกรรมการค้าเงินตราต่างประเทศสามารถลดความเสี่ยงด้าน credit risk ได้เป็นอย่างดี (Galati, 2002)

3. แนวโน้มธุรกรรมภายใต้กลไก CLS system และช่องทางในการเข้าร่วม CLS Bank

3.1 ทิศทางธุรกรรมภายใต้กลไก CLS system

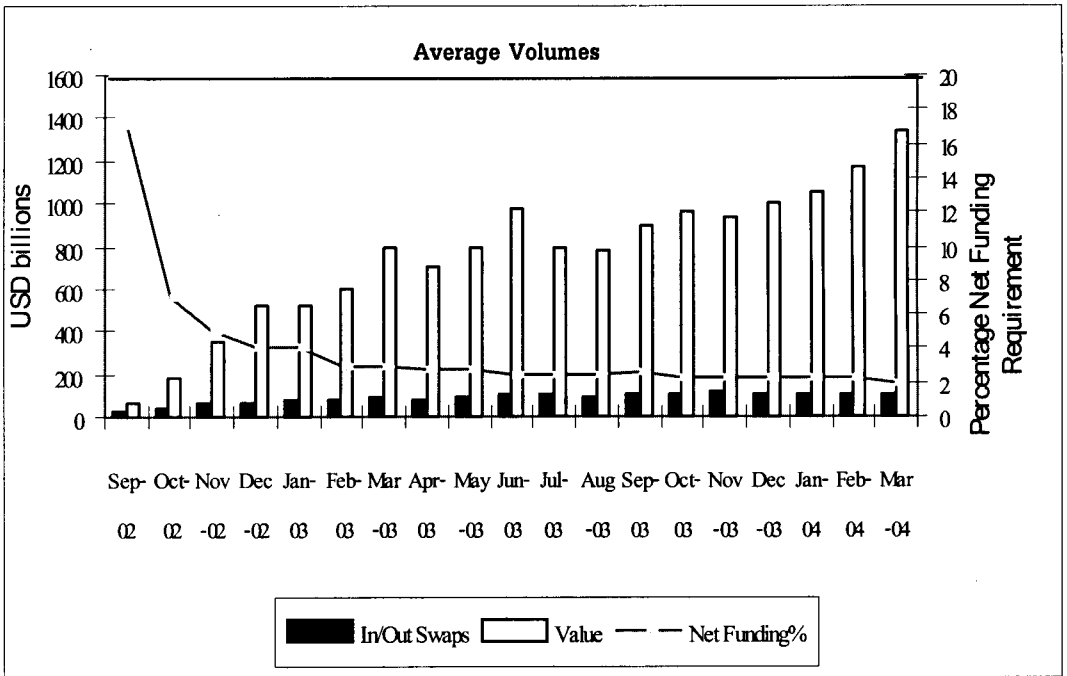
ข้อมูลที่ปรากฏในรูปภาพที่ 5 สะท้อนให้เห็นว่า การดำเนินธุรกรรมด้านการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่ผ่านกลไก CLS system นั้น มีทิศทางการขยายตัวที่เติบโตเร็วมาก โดยมีปริมาณ (Volume) ธุรกรรมเพิ่มขึ้นจากระดับประมาณเกือบ 10,000 รายการในเดือนกันยายน 2002 (ซึ่งเป็นเดือนแรกเริ่มที่มีการเปิดใช้ระบบ CLS system) เป็นประมาณเกือบ 100,000 รายการในเดือนกันยายน 2003 และยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประมาณเกือบ 140,000 รายการในเดือนมีนาคม 2004

Source : Koleba (2004)

หากพิจารณาในแง่มูลค่า (Value) ดังที่ปรากฏในรูปภาพที่ 6 พบว่า มีการขยายตัวที่เร็วมากเช่นกัน โดยมีมูลค่าธุรกรรมเพิ่มขึ้นจากราว 50 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในเดือนกันยายน 2002 เป็นประมาณเกือบ 1,000 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในเดือนกันยายน 2003 มูลค่าธุรกรรมยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประมาณเกือบ 1,400 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในเดือนมีนาคม 2004

Chart 6
CLS Settlement Values (in Billions of USD)

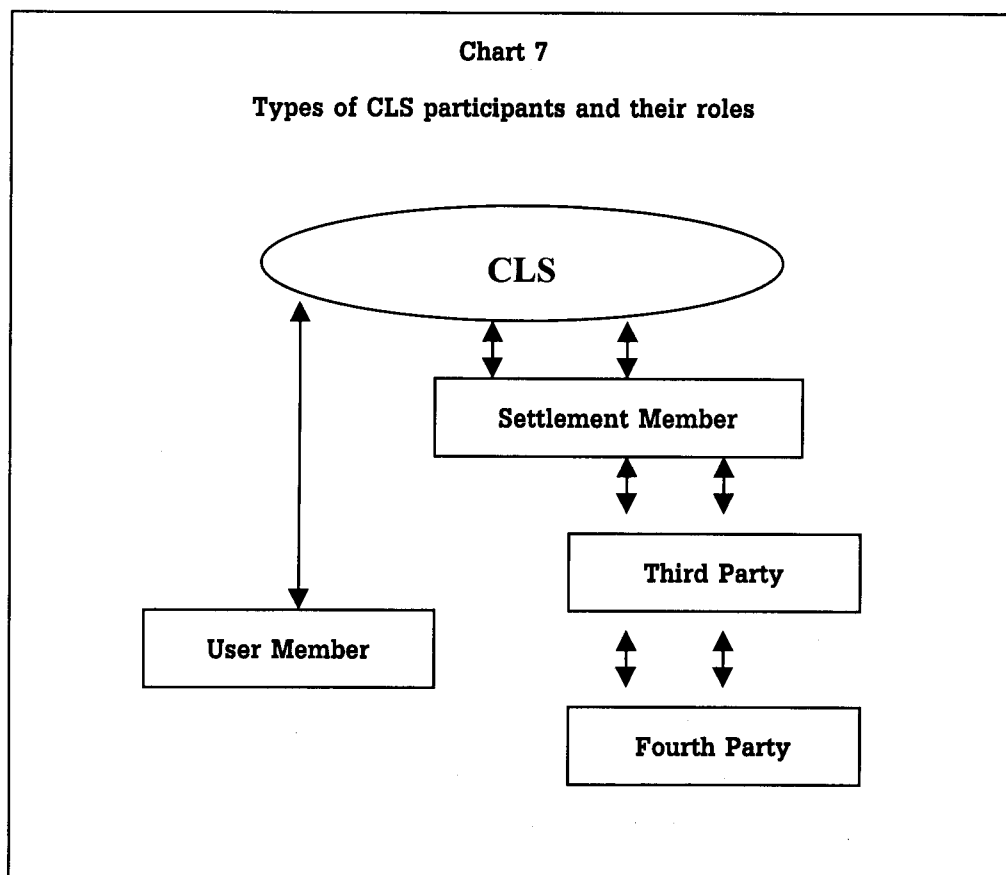
Source : Koleba (2004)

สำหรับทิศทางการดำเนินธุรกรรมด้านการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่ผ่านกลไก CLS system ในอนาคตนั้น มีแนวโน้มขยายตัวอยู่ในเกณฑ์สูงอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่มีสกุลเงินใหม่ๆ เข้าร่วมใน CLS currencies อย่างต่อเนื่อง โดยได้ปรับเพิ่มจาก 7 สกุลเงินในช่วงเริ่มแรกที่เปิดดำเนินการเมื่อเดือนกันยายน 2002 เป็น 11 สกุลเงินในปัจจุบัน และมีแนวโน้มเพิ่มเป็น 14 สกุลเงินในช่วงปลายปี 2004 นอกจากนี้ จากผลการสำรวจของ Tower Group Survey เมื่อเร็วๆ นี้ สะท้อนว่า⁶ ปริมาณธุรกรรมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากถึงร้อยละ 150 ในช่วงราวกลางปี 2005 โดยคาดว่าจะเป็นการทยอยเพิ่มขึ้นจากประมาณ 100,000 รายการต่อวันใน

⁶ สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับผลการสำรวจดังกล่าว สามารถดูเพิ่มเติมได้จาก CLS Third Party Survey (2003)

ช่วงราวกลางปี 2003 เป็นประมาณ 150,000 รายการต่อวันในช่วงราวกลางปี 2004 และประมาณ 176,000 รายการต่อวันในช่วงราวกลางปี 2005 ผลการสำรวจดังกล่าวยังได้ครอบคลุมถึงแรงจูงใจพื้นฐานในการเข้าร่วมกับ CLS system โดยพบว่า แรงจูงใจในด้านการลดความเสี่ยง Settlement risk มีน้ำหนักมากที่สุดถึงร้อยละ 95 รองลงไปเป็นแรงจูงใจในด้านการหลีกเลี่ยงกฎระเบียบข้อบังคับของทางการ และความต้องการในการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับระบบชำระเงินในประเทศ โดยได้รับน้ำหนักจากร้อยละ 88 และ 65 ตามลำดับ

ข้อที่น่าสังเกตเพิ่มเติมจากรูปภาพที่ 6 ก็คือ แม้ว่ามูลค่าการชำระดุลโดยรวมของธุรกรรมได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ดังกล่าว แต่มูลค่าของวงเงินเสริมสภาพคล่อง (Net funding) กลับมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยลดลงจากร้อยละ 18 ซึ่งเป็นระดับค่อนข้างสูงเมื่อเดือนกันยายน 2002 เป็นร้อยละ 2.7 เมื่อเดือนมกราคม 2004 ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการจัดให้มีกลไก Netting ในระบบ CLS system ดังกล่าวในหัวข้อ 2.2 ก่อนหน้า

3.2 สถานะของสมาชิกแต่ละประเภทและประโยชน์ของ CLS

หากพิจารณาในแง่โครงสร้างของกลุ่มธนาคารที่เกี่ยวข้องและผู้ที่สามารถใช้ประโยชน์จาก CLS Bank / System ดังที่ปรากฏในรูปภาพที่ 7 พบว่า สามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภทหลัก ดังนี้

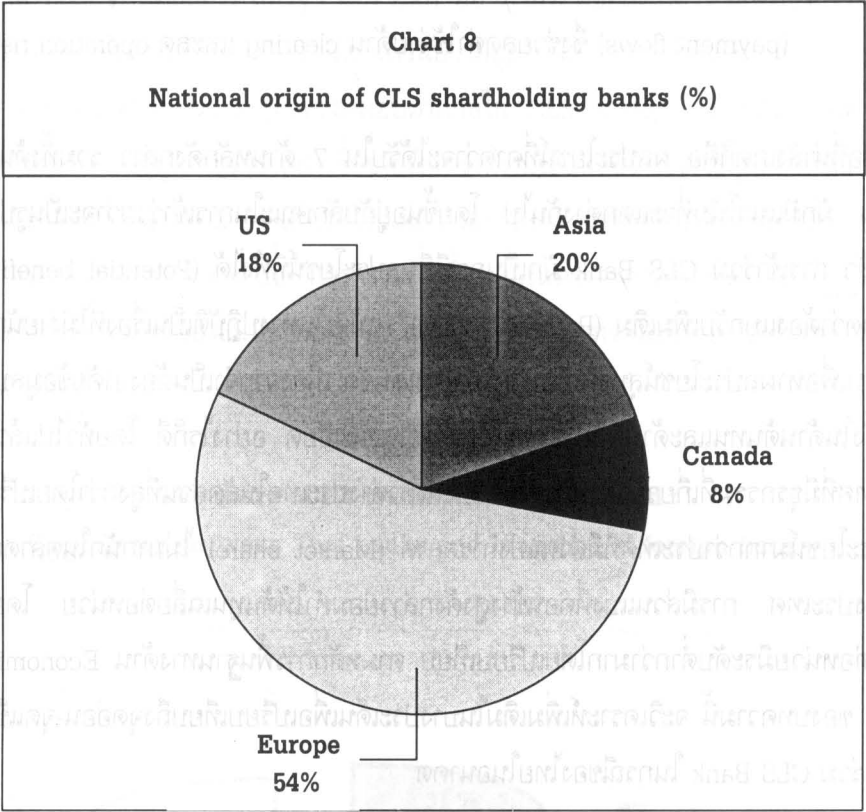
(1) Shareholders เป็นธนาคารผู้ถือหุ้น 65 รายในสหรัฐฯ ยุโรป และเอเชียแปซิฟิก ซึ่งผู้ถือหุ้นจำนวนเท่ากันใน CLS Group ธนาคารผู้ถือหุ้นแต่ละรายมีสิทธิที่จะขอสมัครเป็น settlement member ซึ่งมี direct access ใน CLS System จากข้อมูลที่ปรากฏในรูปภาพที่ 8 พบว่ากว่าร้อยละ 50 ธนาคารผู้ถือหุ้นเป็นธนาคารพาณิชย์ที่อยู่ในยุโรป ในขณะที่เกือบร้อยละ 20 เป็นธนาคารพาณิชย์ที่อยู่ในอเมริกา โดยเฉพาะธนาคารพาณิชย์ที่มีสัดส่วนของธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในเกณฑ์สูง อาทิ Citigroup และ JPMorgan Chase Bank (JPMorgan) สำหรับธนาคารผู้ถือหุ้นที่อยู่ในภูมิภาคเอเชียและออสเตรเลีย นั้น มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 20 โดยเป็นธนาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ 4 รายในออสเตรเลีย 4 รายในญี่ปุ่น 3 รายในสิงคโปร์ และ 1 รายในฮ่องกง

(2) Settlement members เป็นธนาคารผู้ถือหุ้นที่มีฐานะทางการเงินและความสามารถในการดำเนินงาน รวมทั้งสภาพคล่องที่เพียงพอต่อการทำหน้าที่ settle ธุรกรรมในระบบ CLS ตามข้อกำหนดของ CLS Bank โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อกำหนดที่ว่าจำเป็นต้องได้รับการจัดอันดับความน่าเชื่อถือในระดับ A3 เป็นอย่างน้อย ในส่วนของ Settlement members นั้น สามารถส่ง instructions ทั้งของตนและลูกค้ามายัง CLS Bank ได้โดยตรง และสามารถรับข้อมูลเกี่ยวกับฐานะการส่งมอบจากระบบ CLS โดยที่ Settlement members แต่ละรายมีบัญชี multi-currency ที่ CLS Bank นอกจากนี้ Settlement members ยังจำเป็นต้องมีศักยภาพในการเชื่อมโยง (access) เข้ากับระบบการชำระเงินของกลุ่มประเทศที่เข้าร่วมกับ CLS Bank ได้ในรูปแบบใด/รูปแบบหนึ่ง

(3) User members เป็นสมาชิกที่สามารถส่ง settlement instructions ของตนและลูกค้าได้ โดยไม่มีบัญชีที่ CLS Bank อย่างไรก็ดี User member จะต้องได้รับการ sponsor จาก settlement member (โดยมีข้อตกลงระหว่างกันไว้ล่วงหน้า) และ instructions ของ user member จะต้องได้รับ authorization จาก settlement members เพื่อ settle ธุรกรรมผ่านบัญชีของ settlement member รายนั้น ข้อที่น่าสังเกตก็คือ แม้ว่า user member สามารถส่งรายการธุรกรรมซื้อขายเงินตราต่างประเทศให้แก่ CLS Bank โดยตรงได้ แต่การชำระดุลจะต้องดำเนินการผ่านบัญชีของ settlement member เท่านั้น

(4) Third parties เป็นลูกค้าของ Settlement และ User members โดย Third parties ไม่มี direct access to CLS และไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับ CLS Bank มีข้อสังเกตว่า จำนวน Third parties ได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากในช่วงปัจจุบัน โดยได้เพิ่มจำนวนขึ้นจากจำนวนเพียงไม่กี่รายในปี 2002 เป็น 180 ราย ในปี 2003 และ 284 รายในเดือนมีนาคม 2004

(5) Nostro agents เป็นผู้รับ payment instructions จาก settlement members โดยอาจทำธุรกิจกับ settlement member หลายๆ รายได้ และเป็นผู้ดำเนินการด้าน fund transfer เข้าไปยังบัญชีของ settlement members ที่ CLS Bank และรับโอนเงินจาก CLS Bank, user members, third parties, และอื่นๆ สำหรับการ credit เข้าไปยังบัญชีของ settlement members

Source : The Asian Banker Journal, 2002.

โดยภาพรวม การเข้าร่วม CLS Bank นั้น มีทั้งส่วนที่เป็นต้นทุน (Costs) ที่ต้องแบกรับเพิ่มเติม และส่วนที่เป็นประโยชน์ (Benefits) ที่พึงได้รับ ในกรณีของผลประโยชน์ที่พึงได้รับนั้น โดยทั่วไปประกอบด้วยองค์ประกอบ 7 ประการ ได้แก่

- ลด settlement risk
- ลดภาระด้านกฎเกณฑ์จากทางการ (e.g. capital charge)
- เปิดโอกาสในการทำธุรกิจใหม่ เช่น Nostro services, third party access

- ทำให้สามารถบริหารสภาพคล่องได้ดีขึ้น โดยการทำ In/Out Swaps ซึ่งรวมถึงการได้รับข้อมูลที่ทันการและการได้เรียนรู้พัฒนาการด้านวิธีบริหารสภาพคล่อง
- ช่วยให้การบริหาร Back-office สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นจากการมี operation improvement และการมี Straight Through Processing (STP) ที่ดีขึ้น ซึ่งช่วยลดความผิดพลาดด้าน operation
- มีระบบ Net funding ทำให้ช่วยลดจำนวน ปริมาณ และมีมูลค่าของการจ่ายชำระเงิน (payment flows) ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายด้าน clearing และลด operation risks

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับใน 7 ด้านหลักดังกล่าว รวมทั้งต้นทุนที่ต้องแบกรับเพิ่มเติม มักมีแนวโน้มที่จะแตกต่างกันไป โดยขึ้นอยู่กับลักษณะในการเข้าร่วมว่าจะเป็นรูปแบบใด โดยหลักการแล้ว การเข้าร่วม CLS Bank มักเป็นกรณีที่ผลประโยชน์ที่พึงได้ (Potential benefits) มีมากกว่าต้นทุนที่คาดว่าจะต้องแบกรับเพิ่มเติม (Potential costs) แม้ว่าในทางปฏิบัติเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักที่จะวิเคราะห์เปรียบเทียบเพื่อหาผลประโยชน์สุทธิที่เป็นบวกได้อย่างเด่นชัด เนื่องจากจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลประมาณการณที่แม่นยำทั้งในด้านต้นทุนและด้านผลประโยชน์ที่พึงได้อย่างละเอียด อย่างไรก็ตามแล้วสามารถกล่าวได้ว่าประเทศที่มีธุรกรรมที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในสัดส่วนที่สูงกว่าโดยเปรียบเทียบ มักจะได้รับประโยชน์มากกว่าประเทศที่มีส่วนแบ่งการตลาด (Market share) ไม่มากนักในตลาดการซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศ การมีส่วนแบ่งที่ค่อนข้างสูงดังกล่าวย่อมทำให้ต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วย โดยเฉพาะต้นทุนคงที่เฉลี่ยต่อหน่วยมีระดับต่ำกว่ามากโดยเปรียบเทียบ ตามหลักการพื้นฐานทางด้าน Economies of scale ส่วนที่ 4.2 ของบทความนี้ จะวิเคราะห์เพิ่มเติมในบางประเด็นเพื่อเปรียบเทียบถึงจุดอ่อน-จุดแข็งเกี่ยวกับช่องทางการเข้าร่วม CLS Bank ในกรณีของไทยในอนาคต

4. CLS Bank กับระบบการชำระเงินของไทย

4.1 ภาพรวมความเสี่ยงในการชำระดุลด้านธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในกรณีของไทย

โดยภาพรวมระบบการชำระเงินของไทยมีแนวโน้มที่ไม่แตกต่างมากนักจากระบบการชำระเงินของต่างประเทศ กล่าวคือระบบการชำระเงินของไทยโดยพื้นฐานยังคงมีความเสี่ยงไม่น้อยในการชำระดุลด้านธุรกรรม การซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (FX Settlement risk) ในกรณีของไทยนั้น การชำระดุลและการส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (Foreign exchange trading and Settlement) ส่วนใหญ่มักกระจุกตัวในสกุลเงินหลัก 3 สกุล ได้แก่ สกุลเงินดอลลาร์ สหรัฐฯ สกุลเงินบาท และสกุลเงินเยน จากข้อมูลผลการ

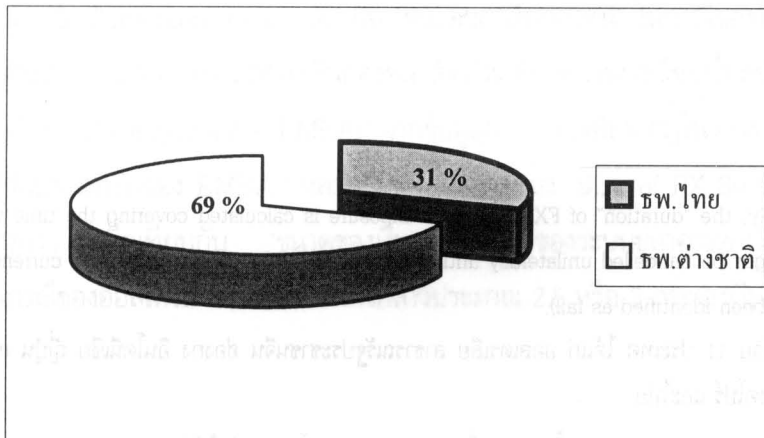
สำรวจของ ธพท. เมื่อปี 2000 (Bank of Thailand, 2001) พบว่า การชำระดุลที่เชื่อมโยงกับธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศของเงินหลัก 3 สกุลดังกล่าว มีสัดส่วนสูงถึงกว่าร้อยละ 90 โดยที่เงินบาทมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 40 ของยอดการชำระดุลสำหรับธุรกรรมดังกล่าว

ผลการสำรวจยังชี้ว่า การชำระดุลในธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่เป็นสกุลเงินบาทนั้นมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยมีมูลค่าในการทำธุรกรรมเพิ่มขึ้นจากจำนวน 4,000 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในปี 2000 เป็นจำนวนประมาณ 4,067 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในปี 2001 อย่างไรก็ดี มีข้อสังเกตว่า มูลค่าธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศของไทยทั้งปีในปี 2001 ดังกล่าวนั้นยังมีมูลค่าน้อยมาก หากเทียบกับมูลค่าธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่มีการชำระดุลและส่งมอบผ่านกลไก CLS system โดยมีสัดส่วนเพียงประมาณร้อยละ 0.29 เมื่อเทียบกับมูลค่าธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่มีการชำระดุลและส่งมอบผ่านกลไก CLS system ของเดือนมีนาคม 2004 เพียงเดือนเดียว นอกจากนี้ ผลการสำรวจยังพบว่าสาขาของธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศมีบทบาทที่เด่นชัดในด้านธุรกรรมการค้าซื้อขายเงินตราต่างประเทศในไทย โดยมีสัดส่วนสูงถึงประมาณร้อยละ 70 เทียบกับประมาณร้อยละ 30 ในกรณีของธนาคารพาณิชย์ไทย (รูปภาพที่ 9)

Chart 9

The share of FX transactions in Thailand :

Comparison between Thai banks and branches of foreign banks

Source : Bank of Thailand (2001)

ผลการสำรวจความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ดังรายละเอียดที่ปรากฏในรูปภาพที่ 10 สะท้อนให้เห็นว่า “Duration of FX Settlement exposure” ที่ธนาคารพาณิชย์เผชิญอยู่ในกรณีที่เป็นการซื้อขายเงินตราต่างประเทศเทียบกับสกุลเงินบาทนั้น มักมีช่วงระยะเวลาความเสี่ยงอยู่ในช่วงประมาณ 2 ถึง 32 ชั่วโมง⁷ ในขณะที่ “Duration of FX Settlement exposure” ในกรณีที่เป็นการซื้อขายเงินตราต่างประเทศเทียบกับสกุลเงินอื่นๆ นั้น มักมีช่วงระยะเวลาความเสี่ยงอยู่ในช่วงประมาณ 20 ถึง 30 ชั่วโมง ความเสี่ยงเกี่ยวกับ “Duration of FX Settlement exposure” ดังกล่าว แม้ว่าโดยภาพรวมเป็นระดับความเสี่ยงที่นับว่าสอดคล้องกับเกณฑ์เฉลี่ยของประเทศกลุ่ม EMEAP⁸ แต่ในอีกด้านหนึ่งสะท้อนให้เห็นว่าธนาคารพาณิชย์จำเป็นต้องระมัดระวังมากขึ้นเกี่ยวกับลักษณะของความเสี่ยงดังกล่าวที่เผชิญอยู่ในช่วงระหว่างวัน รวมทั้งจำเป็นต้องคำนึงถึงปัจจัยดังกล่าวและนำไปเป็นข้อมูลประกอบการกำหนดกรอบกลยุทธ์ด้านการบริหารจัดการความเสี่ยงของสถาบันการเงินแต่ละแห่งต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งธนาคารพาณิชย์ไทยบางแห่งที่ยังมีความเสี่ยงเกี่ยวกับ “Duration of FX Settlement exposure” อยู่ในระดับที่สูงกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของระบบธนาคารพาณิชย์ไทย⁹

⁷ As practiced widely, the “duration” of FX settlement exposure is calculated covering the time when the “sold” currency can no longer be cancelled unilaterally until the time when the receipt of bought currency is confirmed with finality (or has been identified as fail).

⁸ สมาชิกกลุ่มประกอบด้วย 11 ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย สาธารณรัฐประชาชนจีน ฮองกง อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ มาเลเซีย นิวซีแลนด์ ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ และไทย

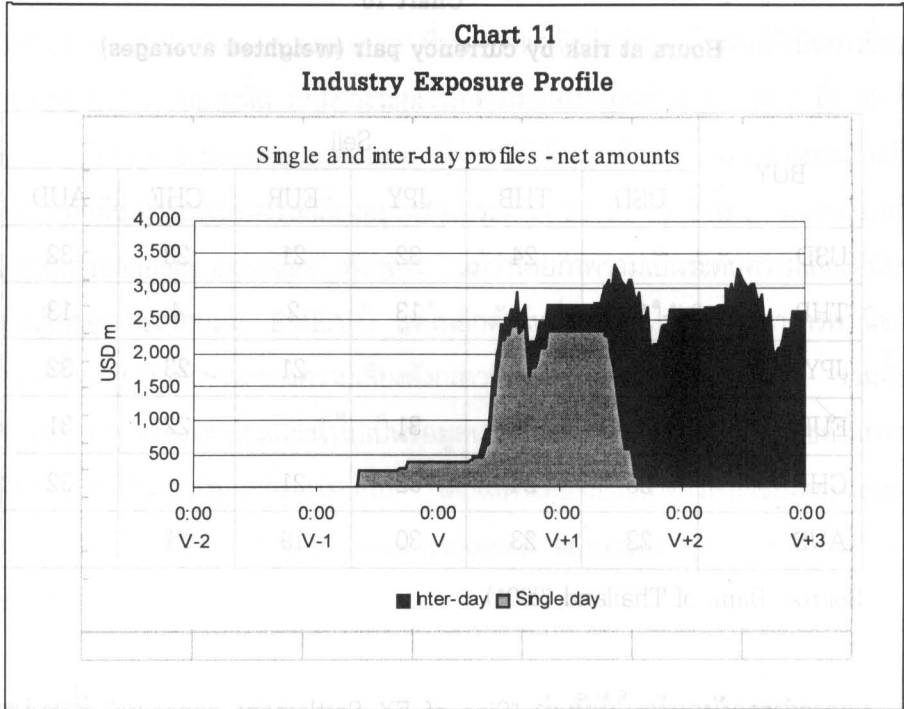
⁹ การลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk นั้น ส่วนหนึ่งสามารถดำเนินการโดยการจัดให้มีระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพในทุกๆ ขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการชำระดุลเงินโอนของสถาบันการเงินแต่ละแห่ง เพื่อให้สามารถได้ประโยชน์มากยิ่งขึ้นจากระบบบาทเนตซึ่งเป็นระบบที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อรองรับการชำระเงินที่เป็นแบบ RTGS ธนาคารพาณิชย์จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการยืนยันการชำระเงินในส่วนที่เป็นสกุลเงินบาท (Reconciliation of the baht payments) ทั้งนี้ เพื่อให้สามารถทำได้ภายในระยะเวลาอันสั้นสุดช่วงเวลาทำการของระบบบาทเนต

Chart 10
Hours at risk by currency pair (weighted averages)

BUY	Sell					
	USD	THB	JPY	EUR	CHF	AUD
USD		24	32	21	23	32
THB	6		13	2	4	13
JPY	25	24		21	23	32
EUR	24	23	31		22	31
CHF	25	24	32	21		32
AUD	23	23	30	19	21	

Source: Bank of Thailand (2001)

ผลการสำรวจยังสะท้อนให้เห็นว่า “Size of FX Settlement exposure” ที่ระบบธนาคารพาณิชย์ไทยเผชิญอยู่นั้น มีขนาดราว 3,000 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในกรณีที่เป็นความเสี่ยงแบบ “Single day exposure” และมีขนาดสูงขึ้นไปเล็กน้อยเป็นจำนวนประมาณ 3,500 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในกรณีที่เป็นความเสี่ยงแบบ “Inter-day exposure” ดังรายละเอียดที่ปรากฏในรูปภาพที่ 11 ข้อที่น่าสังเกตก็คือ สัดส่วนระหว่าง “Size of FX Settlement exposure” กับ “ขนาดของเงินกองทุน” ในกรณีของไทยนั้น ทรงตัวอยู่ในเกณฑ์ที่นับว่าต่ำเพียงประมาณ 0.5 เท่าของเงินกองทุน สัดส่วนดังกล่าวในกรณีของไทยนับว่ามีระดับที่ต่ำกว่ามาก หากเทียบกับกรณีของกลุ่มประเทศ EMEAP จากข้อมูลการสำรวจที่ปรากฏในรายงาน EMEAP (2001) พบว่า ประเทศที่เป็นสมาชิกของ EMEAP หลายประเทศมีขนาดของ “Size of FX Settlement exposure” เป็นสัดส่วนที่สูงกว่า เมื่อเทียบกับ “ขนาดของเงินกองทุน” ของระบบธนาคารพาณิชย์ของประเทศนั้นๆ ตัวอย่างเช่นในกรณีของออสเตรเลียนั้นมีสัดส่วนดังกล่าวประมาณ 2.5 หรือ 3 เท่าของเงินกองทุน

Source: Bank of Thailand (2001)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาจำแนกตามกลุ่มสถาบันการเงินพบว่า กลุ่มของสาขาของธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศในไทยมีขนาดของ “size of FX Settlement exposure” คิดเป็น 6 เท่าเมื่อเทียบกับ “ขนาดของเงินกองทุน” สัดส่วนดังกล่าวนับเป็นขนาดที่สูงกว่ามากเมื่อเทียบกับกรณีของกลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทยทั้งระบบ โดยพบว่าขนาดของสัดส่วนดังกล่าวคิดเป็น 0.3 เท่า ในกรณีของกลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทย และ 0.6 เท่าในกรณีของกลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทยที่เป็นธนาคารลูกครึ่ง การที่กลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทยทั้ง 2 กลุ่มดังกล่าวมีขนาดของสัดส่วนระหว่าง “Size of FX Settlement exposure” กับ “ขนาดของเงินกองทุน” ที่แตกต่างกันดังกล่าวส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมที่แตกต่างกันระหว่างกลุ่มของสาขาของธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศกับกลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทยเกี่ยวกับการวางกรอบยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ในด้านธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศในตลาดเงินตราต่างประเทศของไทย ดังสะท้อนได้จากการที่สาขาของธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศมีส่วนแบ่งทางการตลาดในตลาดเงินตราต่างประเทศของไทยในเกณฑ์ที่สูงกว่ามากมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปี เมื่อเทียบกับกลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทย ดังข้อมูลที่ปรากฏในรูปภาพที่ 9 ดังกล่าวก่อนหน้า

4.2 การลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk และทางเลือกในการเข้าร่วม CLS Bank

ในส่วนของการธนาคารแห่งประเทศไทยนั้น ก็ได้มีการดำเนินการมาเป็นลำดับเพื่อทำให้ระบบการชำระเงินของไทยมีความเสี่ยงที่ลดลง โดยเฉพาะความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk จากผลการศึกษาก่อนหน้าของ ธปท. ดังที่ปรากฏใน สายัณห์ ปรีวัตร และรังสรรค์ ท้ายเสรี (2545) พบว่า การปรับเปลี่ยนระบบการชำระเงินเป็นแบบ RTGS สำหรับการโอนเงินรายใหญ่ภายใต้ระบบบาทเนตนั้น นอกจากได้มีส่วนช่วยลดความเสี่ยงด้าน Systemic risk โดยเฉพาะความเสี่ยงด้าน Credit risk ให้กับระบบการชำระเงินออนไลน์และระบบการชำระเงินของไทยแล้ว ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ให้กับระบบการชำระเงินของไทย โดยเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยงกับการทำธุรกรรมซื้อขายเงินตราต่างประเทศในด้านที่เป็นขาบาท (Baht leg) โดยมีส่วนช่วยลดช่วงเวลา Baht reconciliation times จากการที่ธนาคารพาณิชย์สามารถลดช่วงระยะเวลาที่สามารถตอบยืนยันคำสั่งการรับมอบเงินตราต่างประเทศ (Reconciliation time) ที่ได้ซื้อไว้จากอีกฝ่ายหนึ่งได้เร็วขึ้น ภายใต้ระบบการชำระเงินแบบ RTGS เมื่อเทียบกับระบบการชำระเงินแบบเดิมที่เป็นแบบ DNS¹⁰

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการประยุกต์ใช้ระบบบาทเนตได้มีส่วนช่วยลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ดังกล่าว แต่ระบบการชำระเงินของไทยในภาพรวมก็ยังคงเผชิญกับความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ในระดับเฉลี่ยต่อวันราว 3,000 -3,500 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ดังที่ได้กล่าวแล้วในส่วนที่ 4.1 สำหรับปัจจัยที่ทำให้กลุ่มธนาคารพาณิชย์ไทยมีแนวโน้มเผชิญกับความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ในระดับที่ค่อนข้างสูงนั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความแตกต่างทางด้าน time zone ในกรณีของไทยกับประเทศคู่ค้าและ/หรือคู่สัญญา (EMEAP, 2001) นอกจากนี้ ยังอาจเชื่อมโยงกับการที่ระบบธนาคารพาณิชย์ไทยจำเป็นต้องพึ่งพิงธนาคารพาณิชย์ที่เป็น correspondent banks ค่อนข้างมากในการดำเนินธุรกิจที่เชื่อมโยงกับการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ

การเข้าร่วมกับ CLS Bank ในรูปแบบใด/รูปแบบหนึ่งในอนาคตจึงนับเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยเสริมระบบ BATHNET ทั้งนี้ เพื่อช่วยลดความเสี่ยงด้าน Foreign exchange settlement risk อันเกิดจากการชำระเงินที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ โดยเฉพาะความเสี่ยงด้าน Principal risk และ/หรือ Credit risk จากประสบการณ์ของต่างประเทศสะท้อนให้เห็นว่า รูปแบบและทางเลือกที่เป็นไปได้ในการใช้ประโยชน์จาก CLS Bank ดังที่ปรากฏในรูปภาพที่ 12 ประกอบด้วย 4 ทางเลือกหลัก

¹⁰ การชำระเงินภายใต้ระบบ DNS จะมีความล่าในการชำระดุลการโอนเงิน เนื่องจากการชำระเงินที่ใช้เช็คเป็นสื่อกลาง ซึ่งทำให้ต้องรอผลการหักดุลทางบัญชีขั้นสุดท้ายในช่วงเวลา 13.00 น. ของวันทำการถัดไปจากวันที่ได้รับไว้ในเช็ค อย่างไรก็ดี เนื่องจากการชำระเงินภายใต้ระบบบาทเนตเป็นระบบการชำระเงินแบบ RTGS จึงทำให้คู่สัญญาสามารถทราบผลการชำระดุลเงินโอนที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมด้านการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้ในช่วงเวลาที่เป็นปัจจุบัน

Chart 12
Possible Options for Joining CLS for Thailand

No รูปท. สนับสนุน ให้เงินบาท เป็น CLS Currency Yes	ทางเลือกที่ 3 - จำเป็นต้องพึ่งพียงธนาคารพาณิชย์ ต่างประเทศอย่างน้อย 2 ราย เพื่อเป็น Liquidity Providers และ Clearing Members สำหรับเงินบาท	ทางเลือกที่ 4 - ธนาคารพาณิชย์ไทยที่เป็น Settlement Members สามารถให้บริการ “Third Party Services” ให้แก่ธนาคารพาณิชย์ อื่น สำหรับทุกสกุลเงินใน CLS Currencies รวมทั้งเงินบาท
	ทางเลือกที่ 1 - ธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมกับ CLS Bank ผ่านช่องทางที่เรียกว่า “Third Party Services”	ทางเลือกที่ 2 - ธนาคารพาณิชย์ไทยที่เป็น Settlement Members สามารถให้บริการ “Third Party Services” ให้แก่ธนาคารพาณิชย์ อื่น สำหรับสกุลเงิน CLS Currencies อื่นๆ
	No	Yes

ธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมกับ CLS ในฐานะ Settlement Members

ทางเลือกที่ 1 เป็นกรณีที่เงินบาทมิได้ร่วมเป็นหนึ่งใน CLS currencies และไม่มีธนาคารพาณิชย์ของไทยเข้าร่วมในฐานะที่เป็น Settlement bank กรณีนี้เป็นแนวทางที่เรียกว่า “Third-party solution” ทั้งในกรณีของการที่ธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมเป็น Third-party โดยตรง หรือเป็นการเข้าร่วมในลักษณะที่ให้ธนาคารแห่งประเทศไทยเข้าร่วมเป็น Third-party โดยตรงก่อน

ทางเลือกที่ 2 เป็นกรณีที่เงินบาทมิได้ร่วมเป็นหนึ่งใน CLS currencies แต่มีธนาคารพาณิชย์ของไทยเข้าร่วมในฐานะที่เป็น Settlement bank ทางเลือกที่ 2 นี้ มีจุดอ่อนตรงที่ว่า ก่อให้เกิดต้นทุนที่ค่อนข้างสูงต่อธนาคารพาณิชย์ของไทยที่เข้าร่วมใน CLS system โดยที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์และ/หรือมูลค่าเพิ่มมากนักในระยะต้นๆ ต่อธนาคารพาณิชย์ไทยที่เข้าร่วมในลักษณะนี้ อย่างไรก็ตาม จากการพิจารณาประสบการณ์ของต่างประเทศพบว่า ธนาคารพาณิชย์ของประเทศสิงคโปร์ และ Scandinavian Bank ได้เลือกใช้แนวทางนี้ในระยะแรกเริ่มที่เข้าร่วมใน CLS system

ทางเลือกที่ 3 เป็นกรณีที่เงินบาทร่วมเป็นหนึ่งใน CLS currencies แต่ไม่มีธนาคารพาณิชย์ของไทยเข้าร่วมในฐานะที่เป็น Settlement bank แนวทางนี้เป็นแนวทางที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมกับประเทศใดและ/หรือสกุลเงินใดมาก่อน จุดอ่อนที่สำคัญของแนวทางนี้ก็คือ จะเป็นผลทำให้ธนาคารพาณิชย์ไทยต้องพึ่งพิงธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศที่เป็น Settlement bank อย่างสมบูรณ์ โดยที่จำเป็นต้องพึ่งพิงธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศอย่างน้อย 2 รายในการทำหน้าที่เป็น Liquidity providers และ Clearing members สำหรับเงินบาท

ทางเลือกที่ 4 เป็นกรณีที่เงินบาทร่วมเป็นหนึ่งใน CLS currencies และมีธนาคารพาณิชย์ของไทยอย่างน้อย 2 แห่งเข้าร่วมในฐานะที่เป็น Settlement bank กรณีเป็นไปได้ในทางทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติแล้วเป็นไปได้ค่อนข้างยากลำบากสำหรับธนาคารพาณิชย์ของไทย เนื่องจากธนาคารพาณิชย์ของไทยยังไม่เข้าหลักเกณฑ์ของ CLS และยังไม่มีความหมาย Netting รองรับ ส่วนข้อดีสำหรับธนาคารพาณิชย์ของไทยในกรณีที่สามารถเข้าร่วมในกรณีนี้ได้ก็คือ ทำให้ธนาคารพาณิชย์ไทยมีโอกาสในการเพิ่มช่องทางธุรกิจ รวมทั้งช่วยทำให้ภาพลักษณ์ของประเทศไทยดีขึ้นมากในสายตาของต่างประเทศ โดยเฉพาะในส่วนของประเทศไทยจะเป็นศูนย์กลางทางการเงินในระดับภูมิภาคแถบนี้

โดยภาพรวม ทางเลือกที่ 1 เป็นกรณีที่มีความเป็นไปได้มากที่สุดในทางปฏิบัติ เนื่องจากไม่มีเงื่อนไขที่กำหนดให้ธนาคารพาณิชย์ไทยต้องเป็น Settlement bank ทำให้สามารถใช้ประโยชน์จาก CLS system ได้ โดยที่ยังไม่ต้องเร่งรีบดำเนินการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยเฉพาะกฎหมาย Finality และกฎหมาย Netting นอกจากนี้ ทางเลือกที่ 1 ยังไม่มีข้อกำหนดที่ให้เงินบาทเป็น Eligible currencies ใน CLS system ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายนักสำหรับธนาคารพาณิชย์ไทยในการดำเนินการเพื่อให้ได้ตามเกณฑ์ข้อกำหนดของ CLS Bank ที่มีความเข้มข้นอย่างมาก¹¹ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทางเลือกนี้มีส่วนทำให้ธนาคารพาณิชย์ไทยสามารถบริหารจัดการการชำระดุลธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น แต่ทางเลือกนี้ก็ยังมีจุดอ่อนหลายประการ โดยเฉพาะการที่ธนาคารพาณิชย์ไทยต้องพึ่งพิงธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศเพิ่มมากขึ้นในการเป็น Settlement bank ให้กับธนาคารพาณิชย์ไทย เนื่องจากไม่สามารถดำเนินธุรกรรมโดยตรงกับ CLS Bank ได้ รวมทั้งการที่ธนาคารพาณิชย์ไทยต้องสูญเสียโอกาสในการเพิ่มช่องทาง

¹¹ ตัวอย่างของเงื่อนไขสำหรับการเป็นสกุลเงินหนึ่งใน Eligible currencies ของ CLS system ประกอบด้วย (1) ระบบการชำระเงินของประเทศที่ประสงค์จะเข้าร่วมจำเป็นต้องเป็นระบบ RTGS (2) ธนาคารกลางต้องอนุญาตให้ธนาคารพาณิชย์สามารถดำเนินการทางบัญชีโดยผ่านระบบเครือข่ายทางไกลได้ (3) ระยะเวลาในการเปิดให้บริการภายใต้ระบบ RTGS จำเป็นต้องมีช่วงเวลาที่เหลื่อมกับช่วงเวลาในการเปิดให้บริการภายใต้ระบบ CLS Bank อย่างน้อย 5 ชั่วโมง นับจากช่วงเวลา 07:00 CET (4) ธนาคารกลางและระบบการดำเนินงานภายใต้กลไก RTGS จำเป็นต้องจัดให้มีกลไกในการเสริมสภาพคล่องระหว่างวัน (Intra-day credit) ในรูปแบบที่เหมาะสม (5) ระบบกฎหมายที่ชัดเจนเกี่ยวกับระบบการชำระเงิน

ธุรกิจ และในการพัฒนาเครื่องมือใหม่ๆ ในการบริหารจัดการ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการเป็นผู้ให้บริการ Third Party Services และ/หรือ Fourth Party Services หากสามารถเข้าร่วมโดยมีสถานะภาพเป็น Settlement Banks

สำหรับการพิจารณาเข้าร่วมเป็นสมาชิกภายใต้ระบบ CLS ในส่วนของธนาคารพาณิชย์ไทยนั้น นอกจากจำเป็นต้องพิจารณาถึงต้นทุนด้านค่าธรรมเนียมแรกเข้า (Entry cost) จำนวน 5 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ แล้ว¹² ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงต้นทุนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและปรับเปลี่ยนระบบงาน (Adjustment costs) ของสถาบันการเงินของไทย¹³ ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับกฎระเบียบและพิธีการปฏิบัติของธนาคารพาณิชย์ รวมทั้งระบบคอมพิวเตอร์และระบบการติดต่อสื่อสารที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือ การใช้ CLS จำเป็นต้องพึ่งพาระบบเทคโนโลยีขั้นสูง ทำให้สมาชิกต้องลงทุนด้าน Infrastructure และ Staff รวมทั้งต้อง Reengineer Process ของธนาคารพาณิชย์นั้นๆ เพื่อรองรับระบบ CLS ซึ่งต่างจากระบบ Settlement เดิม ที่สำคัญคือระบบใหม่นี้ยังจำเป็นต้องเดินระบบคู่ขนานกับระบบ Settlement ปกติไปอีกระยะยาว เนื่องจากยังมีสกุลเงินจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่ Eligible ที่จะเข้าร่วมในระบบ CLS system จากการคาดการณ์ของ CLS Bank พบว่า การชำระดุลธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่ดำเนินการผ่านกลไกภายใต้ระบบ CLS system ในปัจจุบันนั้น มีสัดส่วนประมาณ “หนึ่งในสี่” หรือ “หนึ่งในสาม” ของมูลค่ารวมในการชำระดุลธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่ผ่านทุกระบบทั้งกลไกที่อยู่ในและนอกเหนือ CLS system (Trundle, 2003)

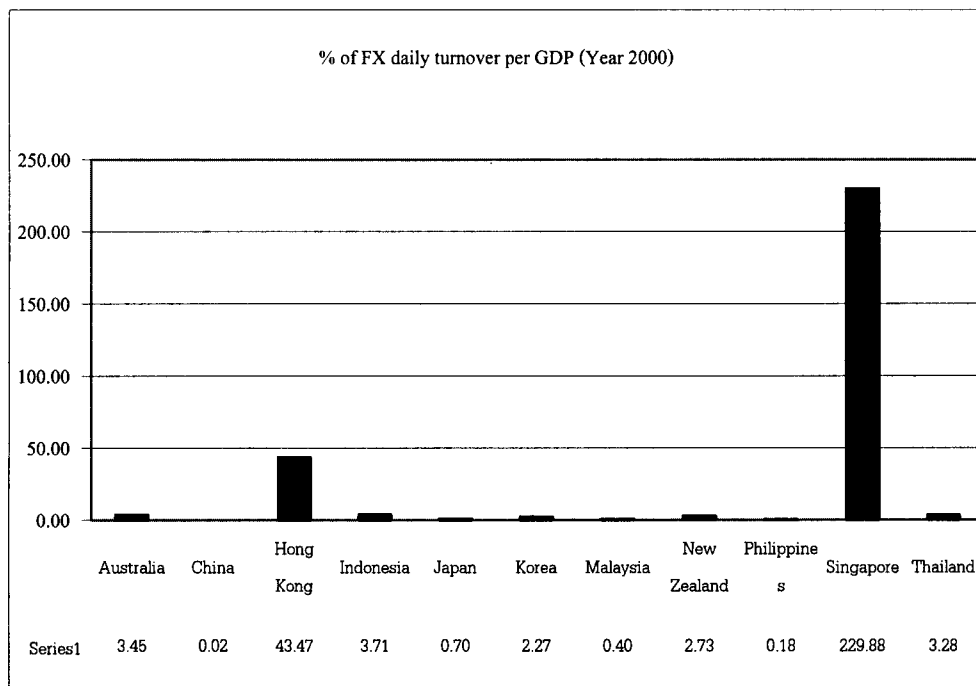
นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงดังที่ปรากฏในรูปภาพที่ 13 ที่ว่า ปริมาณธุรกรรมด้านการซื้อขายเงินตราต่างประเทศเมื่อเทียบกับ GDP ในกรณีของไทยนั้นมีสัดส่วนที่ต่ำกว่ามากเมื่อเทียบกับกรณีของประเทศอื่นที่เป็นสมาชิกของระบบ CLS ในปัจจุบัน โดยมีสัดส่วนเพียงประมาณร้อยละ 3 ในกรณีของไทย เมื่อเทียบกับกรณีของสิงคโปร์ และฮ่องกง ซึ่งมีสัดส่วนดังกล่าวประมาณร้อยละ 230 และร้อยละ 44 ตามลำดับ (Bank of Thailand, 2001 ; EMEAP, 2001) ดังนั้น ต้นทุนต่อหน่วย (Unit costs) ของไทยจึงมีแนวโน้มสูงกว่าเมื่อเทียบกับกรณีของสิงคโปร์ และฮ่องกง นอกจากนี้ ยังมีข้อจำกัดในแง่ของธนาคารพาณิชย์ที่มีขีดความสามารถเพียงพอและพร้อมที่จะเข้าร่วมได้ ซึ่งเป็นผลทำให้ธนาคารพาณิชย์ไทยยังจำเป็นต้องพึ่งพิง Correspondent banks เพื่อเป็นช่องทางหนึ่งในการช่วยลดความเสี่ยงด้านนี้อยู่ต่อไป ขณะที่ธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศสามารถทำรายการผ่านสำนักงานใหญ่ของแต่ละธนาคารได้

¹² ต้นทุนส่วนนี้เป็นต้นทุนค่าใช้จ่ายในกรณีเข้าร่วมในรูปแบบที่เป็น Settlement member อย่างไรก็ตาม ต้นทุนในส่วนนี้อาจมีจำนวนที่ลดลงบ้าง หากเป็นการเข้าร่วมในรูปแบบอื่นๆ

¹³ ตัวอย่างเช่นการปรับเปลี่ยนในส่วนที่เกี่ยวกับกฎระเบียบและพิธีการปฏิบัติของธนาคารพาณิชย์ รวมทั้งระบบคอมพิวเตอร์และระบบการติดต่อสื่อสารที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องกฎหมายที่รองรับการทำธุรกรรม Netting ซึ่งนับเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ต้องดำเนินการให้สำเร็จก่อนที่จะสามารถเข้าร่วมกับ CLS Bank

Chart 13

The ratio of FX turnover to GDP in some countries

Source: Bank of Thailand (2001) and EMEAP (2001)

ภายใต้สภาพเงื่อนไขต่างๆ ดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ยังไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างแน่ชัดในขณะนี้ว่า ผลประโยชน์สุทธิที่พึงได้ (Potential benefits) จากการให้เงินบาทเข้าร่วมกับ CLS Bank จะมีมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด เมื่อเทียบกับต้นทุนส่วนเพิ่มที่สถาบันการเงินของไทยต้องแบกรับเพิ่มเติม (Potential costs) เนื่องจากยังขาดข้อมูลสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้อง

- (1) โครงสร้างต้นทุน (Cost profile) ที่เชื่อมโยงกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและปรับเปลี่ยนระบบงาน (Adjustment costs) ของธนาคารพาณิชย์ไทยเพื่อให้ได้เกณฑ์ตามมาตรฐานของ CLS Bank
- (2) ทิศทางแนวโน้มเกี่ยวกับ "Size and duration of FX Settlement exposure" ของธนาคารพาณิชย์ไทย
- (3) แนวโน้มและระดับความเข้มข้นของการใช้ "Netting Arrangement" กับลูกค้า เพื่อเป็นเครื่องมือเสริมสำหรับการลดความเสี่ยงด้าน FX Settlement risk ของธนาคารพาณิชย์ไทย

ดังนั้น หากองค์กรที่เกี่ยวข้อง (อาทิ ธนาคารแห่งประเทศไทย ธนาคารพาณิชย์ไทย) สามารถดำเนินการให้มีข้อมูลดังกล่าว รวมทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพิ่มเติมได้ในอนาคตอันใกล้แล้ว ก็น่าจะมีผลทำให้สามารถศึกษาวิเคราะห์ถึงผลดีและผลเสียของการเข้าร่วมกับระบบ CLS Bank ในรูปแบบต่างๆ ได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้นต่อไป

5. บทสรุปและนัยต่อนโยบายด้านการชำระเงินของไทย

บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความเสี่ยงด้าน FX settlement risk ที่เกิดขึ้นจากรูขุมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ และบทบาทของกลไกการชำระเงินแบบใหม่ที่ดำเนินการโดย CLS Bank ซึ่งเป็นกลไกที่พัฒนาขึ้นมาโดยใช้หลักการ PVP และสามารถลดความเสี่ยงในการส่งมอบรูขุมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศได้อย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงทางด้าน Principal risk และ Credit risk นอกจากนี้ ยังได้สะท้อนให้เห็นว่า กลไกการชำระเงินแบบใหม่ดังกล่าวเป็นกลไกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมากยิ่งขึ้น แม้ว่าได้มีการนำมาประยุกต์ใช้ในช่วงระยะอันสั้นเพียง 1 ปีเศษ ดังสะท้อนได้จากการที่มีสกุลเงินของกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วเข้าร่วมเป็นสมาชิกหนึ่งในสกุลเงินของ CLS Currencies เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ โดยมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มเป็น 14 ประเทศภายในสิ้นปี 2004 รวมทั้งการที่ยอดการชำระดุลรูขุมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศที่ดำเนินการผ่านกลไก CLS system มีอัตราการเติบโตอย่างรวดเร็วมากในช่วงระยะเวลาอันสั้น โดยที่มูลค่าธุรกรรมได้เพิ่มขึ้นถึงราว 28 เท่า จากราว 50 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในช่วงเปิดใช้ครั้งแรกเมื่อเดือนกันยายน 2002 เป็นประมาณเกือบ 1,400 พันล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในเดือนมีนาคม 2004

บทความนี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงกรอบกลยุทธ์และทางเลือกต่างๆ ที่ทางการไทยสามารถประยุกต์ใช้ในอนาคตในการพิจารณาถึงการใช้ประโยชน์จาก CLS Bank โดยได้สะท้อนให้เห็นว่า การเข้าร่วมในรูปแบบ Third-party solution แม้ว่ามีจุดอ่อนอยู่บ้าง แต่ น่าจะเป็นทางเลือกที่เป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากที่สุด เมื่อเทียบกับทางเลือกรูปแบบอื่นๆ หากจำเป็นต้องเข้าร่วมกับ CLS Bank ในอนาคต โดยได้สะท้อนให้เห็นถึงเงื่อนไขและประเด็นด้านความพร้อมต่างๆ ที่ทางเลือกนี้มีมากกว่าทางเลือกอื่นๆ โดยเปรียบเทียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเลือกนี้ไม่มีข้อกำหนดที่ให้ธนาคารพาณิชย์ไทยต้องเป็น Settlement bank ซึ่งทำให้สามารถใช้ประโยชน์จาก CLS system ได้ โดยที่ยังไม่ต้องเร่งรีบดำเนินการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องอื่นๆ โดยเฉพาะกฎหมาย Finality และกฎหมาย Netting ที่สำคัญคือ ทางเลือกนี้ไม่มีข้อกำหนดที่ให้เงินบาทเป็น Eligible currencies ใน CLS system ซึ่งทำให้ทางเลือกนี้มีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้นในทางปฏิบัติ จากการที่สามารถใช้ประโยชน์จาก CLS system ได้ โดยที่ยังไม่จำเป็นต้องมีธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมเป็น Settlement

bank ในการทำหน้าที่เป็น Liquidity providers ตามเงื่อนไขของ CLS Bank ซึ่งหากไม่เป็นเช่นนั้นแล้ว ก็เป็นสิ่งที่ไม่ง่ายนักสำหรับธนาคารพาณิชย์ไทย

แม้ว่าการประยุกต์ใช้กลไก CLS สำหรับการชำระดุลและการส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศมีแนวโน้มว่า จะก่อให้เกิดผลพวงเชิงบวก (Potential benefits) หลายประการ โดยเฉพาะการช่วยลดความเสี่ยงทางด้าน Principal risk และ Credit risk ให้กับคู่ค้าของประเทศที่เข้าร่วมกับ CLS Bank ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่จากประสบการณ์ของประเทศที่เข้าร่วมพบว่า ระบบ CLS system ยังมีความซับซ้อนทางเทคนิคมาก ซึ่งทำให้การเข้าร่วมในบางรูปแบบ โดยเฉพาะในรูปของ Settlement members ต้องลงทุนในระบบและเจ้าหน้าที่สูง เพื่อให้สามารถรองรับธุรกรรมใน CLS system ได้ นอกจากนี้ สกูลเงินไม่น้อยก็ยังชำระดุลนอกระบบ CLS system ทำให้เป็นเรื่องที่ยังไม่สามารถที่จะชี้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนในขณะนี้ได้ว่า ผลพวงเชิงบวกและประโยชน์ต่างๆ ที่ประเทศกลุ่มตลาดเกิดใหม่ (Emerging economies) คาดว่าจะได้รับจากการเข้าร่วมกับ CLS Bank นั้น จะมีมากกว่าต้นทุนต่างๆ ที่ต้องแบกรับเพิ่มขึ้น (Potential costs) โดยเฉพาะต้นทุนด้านค่าธรรมเนียมแรกเข้า ต้นทุนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและปรับเปลี่ยนระบบงาน (Adjustment costs) ของสถาบันการเงินไทย ต้นทุนที่เชื่อมโยงกับปริมาณธุรกรรมในช่วงระหว่างวันทำการ

อย่างไรก็ดี เนื่องจากขณะนี้ธนาคารกลางของประเทศกลุ่มตลาดเกิดใหม่หลายแห่ง รวมทั้งธนาคารกลางของไทยด้วยได้รับการติดต่อจาก CLS Bank ทั้งในกรณีของประเทศที่สกุลเงินอยู่ในระบบดังกล่าว และประเทศอื่น¹⁴ จึงเป็นสิ่งที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนจำเป็นต้องติดตามพัฒนาการและความคืบหน้าของ CLS system อย่างใกล้ชิด โดยในส่วนของธนาคารกลางก็ เพื่อให้สามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการกำหนดกรอบกลยุทธ์นโยบายการชำระเงินของไทยที่เหมาะสมต่อการเสริมสร้างประสิทธิภาพขั้นสูงให้กับระบบการชำระเงินของไทยต่อไปในอนาคต ในขณะที่ในส่วนของธนาคารพาณิชย์ภาคเอกชนก็เพื่อให้สามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการพิจารณาเข้าร่วมกับ CLS Bank ในรูปแบบใด/รูปแบบหนึ่งต่อไปในอนาคต

จากการพิจารณาพัฒนาการใหม่ๆ ของ CLS Bank ที่ปรากฏในปัจจุบันสะท้อนให้เห็นว่า จำเป็นที่จะต้องติดตามอย่างใกล้ชิดใน 5-6 ประเด็นหลักเพิ่มเติม ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์สำหรับประกอบการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกต่อไปเกี่ยวกับ Critical factors ที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้ง ๒ปท. และธนาคารพาณิชย์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพิจารณาประเด็นด้านช่องทางการเข้าร่วมกับ CLS Bank ดังนี้

¹⁴ ในช่วงต้นปี 2004 ที่ผ่านมามาจนถึงปัจจุบัน สถาบันการเงินต่างประเทศชั้นนำหลายแห่ง อาทิ The Bank of New York, ABN Amro และ CitiBank ต่างได้จัดส่งทีมงานและเจ้าหน้าที่เข้ามาติดต่อกับธนาคารแห่งประเทศไทยเป็นระยะๆ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการกำหนดกรอบกลยุทธ์ของสถาบันการเงินเหล่านั้น

ประเด็นแรก จำเป็นต้องพิจารณาดูว่า จากแนวโน้มการเติบโตอย่างรวดเร็วของ CLS system ในปัจจุบันนั้น จะส่งผลกระทบต่อเชิงลบมากน้อยเพียงไรต่อธนาคารกลางและตลาดเงินของประเทศที่ไม่ได้เข้าร่วมกับ CLS Bank โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการ discriminate ในรูปของราคาของ Bid-Ask Spread ในตลาดซื้อขายเงินตราระหว่างประเทศ หากแนวโน้มดังกล่าวเกิดขึ้นจริงก็ย่อมมีส่วนในการเพิ่มต้นทุนทางการตลาดของสถาบันการเงินที่ยังมิได้เข้าร่วมกับ CLS system

ประเด็นที่สอง จำเป็นต้องพิจารณาดูว่า มีแนวโน้มมากน้อยเพียงไรที่ธนาคารกลางของกลุ่มประเทศเกิดใหม่ รวมทั้งธนาคารกลางของไทยสามารถใช้บริการ Third Party Services ของ BIS จากข้อมูลเบื้องต้นในปัจจุบันพบว่า BIS ไม่มีความประสงค์ที่จะให้บริการในลักษณะดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่คุ้มค่าเชิงพาณิชย์ เนื่องจากเล็งเห็นว่า จะมีปริมาณธุรกรรมไม่มากพอ อย่างไรก็ตาม จากการร้องขอของสมาชิกบางส่วน ทำให้ BIS ต้องดำเนินการพิจารณาทบทวนใหม่ในขณะนี้

ประเด็นที่สาม จำเป็นต้องพิจารณาดูว่า ความเสี่ยงด้าน FX settlement risk ที่สถาบันการเงินของไทยเผชิญอยู่ในขณะนี้ นั้น มีทิศทางปรับตัวในลักษณะเช่นไรในระยะปานกลาง รวมทั้งสถาบันการเงินของไทยมีความคล่องตัวมากน้อยเพียงไรในการเลือกใช้เครื่องมือและช่องทางอื่นๆ เพื่อลดความเสี่ยงด้าน FX settlement risk

ประเด็นที่สี่ จำเป็นต้องพิจารณาดูว่า มีแนวโน้มมากน้อยเพียงไรที่ผลประโยชน์สุทธิจากการเข้าร่วม CLS Bank จะเป็นบวกในระยะปานกลาง โดยนอกจากจำเป็นต้องพิจารณาถึงต้นทุนด้านค่าธรรมเนียมแรกเข้า (Entry cost) จำนวน 5 ล้านดอลลาร์ สหรัฐฯ ในกรณีที่ธนาคารพาณิชย์ไทยเข้าร่วมเป็น Settlement bank แล้ว ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงต้นทุนในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและปรับเปลี่ยนระบบงาน (Adjustment costs) ของสถาบันการเงินไทย นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่กับการติดตามกลไกการชำระเงินที่เป็น Cross-border อื่นๆ อาทิ HK-PVP ว่า สามารถนำมาประยุกต์ใช้ทดแทนกลไกตามระบบ CLS system ด้วยต้นทุนที่ต่ำกว่า แต่ให้ผลประโยชน์ที่ใกล้เคียงกันหรือไม่อย่างไร

ประเด็นที่ห้า จำเป็นต้องพิจารณาดูว่า สถาบันการเงินของไทยมีความพร้อมมากน้อยเพียงไรในการเข้าร่วมในระบบ CLS เพื่อใช้ประโยชน์ในการลดความเสี่ยงด้านการชำระดุลและการส่งมอบธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ จากข้อมูลเบื้องต้นในปัจจุบันพบว่า สถาบันการเงินของไทยส่วนใหญ่ยังไม่มี ความ

ประสงค์ที่จะเข้าร่วมในระบบ CLS ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่คุ้มค่าเชิงพาณิชย์ เนื่องจากเล็งเห็นว่า ยังมีปริมาณธุรกรรมไม่มากพอ โดยมีปริมาณธุรกรรมด้านการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ คิดเป็นสัดส่วนเพียงประมาณร้อยละ 3 ของ GDP ในกรณีของไทย ซึ่งนับเป็นสัดส่วนที่ต่ำกว่ามากเมื่อเทียบกับกรณีของประเทศอื่นที่เป็นสมาชิกของระบบ CLS ในปัจจุบัน โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับกรณีของสิงคโปร์ และฮ่องกง ซึ่งมีสัดส่วนดังกล่าวประมาณร้อยละ 230 และร้อยละ 44 ตามลำดับ

อย่างไรก็ดี จำเป็นต้องพิจารณาศึกษาต่อไปว่า พฤติกรรมและมุมมองของสถาบันการเงินของไทยในส่วนที่เกี่ยวกับการเข้าร่วมใช้บริการของ CLS Bank จะแปรเปลี่ยนไปในลักษณะใดในอนาคต ในกรณีที่เกิดการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางด้านสภาพแวดล้อมบางอย่าง ที่ส่งผลกระทบต่อน้ำหนักของปัจจัยที่เป็นตัวแปรที่สำคัญในการวิเคราะห์ Cost-Benefit ของการเข้าร่วมกับ CLS Bank โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ (1) แนวโน้มธุรกรรมการซื้อขายเงินตราต่างประเทศ (2) พลังผลักดัน(Market force) จากกลุ่มประเทศสมาชิกที่เข้าร่วมแล้ว รวมทั้ง (3) ค่าใช้จ่ายในการเข้าร่วมในระบบ CLS Bank ในระยะต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- สายัณห์ ปรีวัตร และ รังสรรค์ ท้ายเสรี, 2545. บทบาทของธนาคารกลางกับการลดความเสี่ยงในระบบการชำระเงิน: ประสบการณ์และผลการวิเคราะห์เชิงประจักษ์ในกรณีของไทย. *รายงานเศรษฐกิจรายไตรมาสธนาคารแห่งประเทศไทย*, ปีที่ 1, เล่มที่ 4 (ไตรมาส 4), หน้า 11-43.
- สายัณห์ ปรีวัตร และ รังสรรค์ ท้ายเสรี, 2547a. การชำระเงินมูลค่าสูงภายใต้ระบบบาทเนต: มิติสำคัญในการพัฒนาประสิทธิภาพระบบการเงินไทย และบทบาทของธนาคารกลาง. *Chulalongkorn Review*, ปีที่ 16, ฉบับที่ 63.
- สายัณห์ ปรีวัตร และ รังสรรค์ ท้ายเสรี, 2547b. บทบาทและประสบการณ์ของธนาคารแห่งประเทศไทยกับการลดความเสี่ยงและการเพิ่มประสิทธิภาพในระบบการชำระเงินของไทย. *รายงานระบบการชำระเงิน ปี 2546*, หน้า 72-81.

ภาษาอังกฤษ

- Bank of International Settlements (BIS), 1990. Report of the Committee on Interbank Netting Schemes of the Central Banks of the Group of Ten Countries (the "Lamfalussy Report"), Basel: BIS, November.
- Bank of International Settlements (BIS), 1996. *Settlement Risk in Foreign Exchange Transactions*. Report prepared by the Committee on Payment and Settlement Systems of the Central Banks of the Group of Ten Countries (the "Allsopp Report"), Basel: BIS, March.
- Bank of International Settlements (BIS), 1998. *Reducing Foreign Exchange Settlement Risk: A Progress Report*. Report prepared by the Committee on Payment and Settlement Systems of The Central Banks of the Group of Ten Countries. Basel: BIS, July.
- Bank of International Settlements (BIS), 2001. *Core Principles for Systemically Important Payment Systems*, CPSS Publications No. 4. Basel: BIS, January.
- Bank of International Settlements (BIS), 2002. *Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity 2001*, March.

- Bank of Thailand, 2001. *Survey of Foreign Exchange Settlement Practices in Thailand*, December.
- Bank of Thailand, 2003. *Report on the Financial Transactions via the BAHTNET System*, Payment Systems Group's Monthly Report, various issues.
- CLS Third Party Survey, 2003. Survey conducted by Atos Odyssee Management Consulting, France
- EMEAP Working Group on Payment and Settlement Systems, 2001. *Foreign Exchange Settlement Risk in the East Asia-Pacific Region*, December.
- Galati, Gabriele, 2002. Settlement risk in foreign exchange markets and CLS Bank. *BIS Quarterly Review*, December, pp.55-65.
- Greenspan, Alan, 2003. The payment system in transition. *BIS Review*, 46/2003.
- Kahn, Charles M., and Roberts, William, 2000. *The CLS Bank: A Solution to the Risks of International Payments Settlement?* Working Paper Series, Federal Reserve Bank of Atlanta, November.
- Koleba, Williams, 2004. *CLS Services: General Update and Processing Impact Discussion*. Report prepared by staff of the Bank of New York, New York, February.
- Pariwat, Sayan, and Hataiseree, Rungsun, 2002. Risk Reduction in the Payment System and the Role of the Central Bank: Thailand's Recent Experience. *Bank of Thailand Quarterly Bulletin*, Vol. 42, No. 4, pp. 59-95. [available at <http://www.bot.or.th/>]
- Pariwat, Sayan, and Hataiseree, Rungsun, 2003. The use of cash, cheque and electronic payment services in Thailand: changes and challenges for efficiency enhancement. *Chulalongkorn Review*, Vol. 16, No. 61, pp. 46-109.
- Pariwat, Sayan, and Hataiseree, Rungsun, 2004. Managing payment and settlement system reform: a Thai perspective. *Thammasat Economic Journal*, Vol. 22, No. 1, March, pp. 69-112.
- Norge Bank. 2001. Annual Report on Payments System.
- The Asian Banker Journal, 2002. *New opportunities are developing now that CLS is live*, December, pp. 33-44.
- Trundle, John, 2003. The continuing need to reduce foreign exchange settlement risk. *CLS Brief*, No. 7, October, p. 3.

การกระจายรายได้: บทสำรวจความรู้

สมชัย จิตสุชน*

1. บทนำ

ท่ามกลางงานวิจัยในรูปแบบการสำรวจพหุประเด็นแห่งความรู้นั้น ทฤษฎีการกระจายรายได้เป็นหนึ่งในงานวิจัยที่ค่อนข้างยากต่อการสำรวจความรู้ ทั้งนี้เพราะความรู้ความเข้าใจเรื่องการกระจายรายได้นั้นมีที่มาจากความรู้ความเข้าใจในหลายสาขาวิชาทั้งที่อยู่ในและอยู่นอกเหนือพหุประเด็นแห่งวิชาเศรษฐศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ความเข้าใจที่ดีขึ้นถึงปัจจัยที่กำหนดการเจริญเติบโตรวมทั้งแบบแผนของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับแนวโน้มของโลกาภิวัตน์ย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจเพิ่มขึ้นถึงผลกระทบของการเจริญเติบโตต่อการกระจายรายได้ทั้งในระดับระหว่างประเทศและในระดับภายในประเทศ หรือหากเข้าใจถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการทำธุรกิจ ความสัมพันธ์ทางการเมืองและสังคมและการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ดังกล่าวระหว่างกลุ่มชนในสังคม เป็นต้น ก็จักช่วยเพิ่มความเข้าใจของแนวโน้มของการกระจายรายได้ได้เป็นอย่างดี เป็นต้น งานวิจัยทางด้านการกระจายรายได้แต่ละชิ้นจึงมีความหลากหลายค่อนข้างมากและมักจะมีข้อสรุปที่บางครั้งไม่สามารถนำมาเชื่อมประสานต่อกันได้

ด้วยเหตุผลข้างต้น จึงมีความเสี่ยงที่การสำรวจความรู้ทางด้านการกระจายรายได้จะมีความสับสนในตัวเอง และเพื่อป้องกันความเสี่ยงดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดขอบเขตและหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกและจัดสรรงานวิจัยที่จะทำการสำรวจ

* ผู้อำนวยการวิจัยด้านพัฒนาการเศรษฐกิจมหภาคและการกระจายรายได้ ฝ่ายนโยบายเศรษฐกิจมหภาค สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย

ในบทความนี้ กำหนดหลักเกณฑ์ในการจัดสรรงานวิจัยทางการกระจายรายได้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นพัฒนาการขององค์ความรู้ที่น่าเชื่อถือได้และมีระบบ โดยงานวิจัยที่จะนำมาสำรวจองค์ความรู้จะต้องมีคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังต่อไปนี้

ประการแรก เป็นงานวิจัยที่ตั้งประเด็นคำถามหรือประเด็นวิเคราะห์ที่ลึกซึ้ง กว้างขวาง และไม่ล้าสมัยไปตามกาลเวลา โดยอาจจะเป็นงานวิจัยรุ่นเก่าที่อยู่ในระดับ 'คลาสสิก' หรืองานวิจัยรุ่นใหม่ที่ตอบคำถามเก่าแต่ได้ข้อสรุปใหม่ หรืองานวิจัยรุ่นใหม่ที่เสนอประเด็นวิเคราะห์ในแง่มุมใหม่เลยก็ได้

ประการสอง เป็นงานวิจัยที่พยายามตอบคำถามข้างต้น โดยใช้วิธีการวิจัยที่มีคุณภาพ ข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และเครื่องมือในการวิเคราะห์ที่ได้รับการยอมรับ

ประการสาม สำหรับงานวิจัยของไทยซึ่งยังมีจำนวนไม่มากและไม่หลากหลายนัก อาจได้รับการผ่อนผันหลักเกณฑ์ข้างต้นดังกล่าว

จากหลักเกณฑ์ประการแรกที่ตั้งไว้ มีความจำเป็นที่จะต้องคัดเลือกกว่าประเด็นวิเคราะห์อะไรที่ถือได้ว่าลึกซึ้ง กว้างขวางและไม่ล้าสมัยไปตามกาลเวลา ในบทความนี้ถือว่าประเด็นต่อไปนี้ เป็นประเด็นวิเคราะห์ที่สำคัญ

- ก. การวัดและประเมินสภาพปัญหาการกระจายรายได้ที่ถูกต้อง หรือที่ก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับสภาพและความรุนแรงของปัญหาการกระจายรายได้ในหลากหลายมิติ
- ข. การกระจายรายได้ในโลกาภิวัตน์เศรษฐกิจที่มีความไม่แน่นอนและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่รวดเร็ว
- ค. ความสัมพันธ์ในสองทิศทางระหว่างการกระจายรายได้กับการเจริญเติบโตและพัฒนาการทางเศรษฐกิจ
- ง. ความสัมพันธ์ระหว่างการกระจายรายได้กับการเมือง และนโยบายของรัฐ

ประเด็นแรกและประเด็นที่สามถือได้ว่าเป็นประเด็น 'เก่า' ส่วนอีกสองประเด็นเป็นประเด็นที่ค่อนข้าง 'ใหม่' หรืออย่างน้อยก็เพิ่งได้รับความสนใจอย่างจริงจังในระยะหลัง ประเด็นการวิเคราะห์ทั้งสี่นี้ไม่จำเป็นต้องแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด โดยเฉพาะระหว่างสามประเด็นหลัง แต่เพื่อให้การนำเสนอผลการสำรวจงานวิจัยมีความกระชับ จะขอเสนอแยกตามประเด็นที่ตั้งเอาไว้

งานวิจัยที่นำมาเสนออย่างอาจแบ่งออกได้เป็นงานวิจัยเชิงทฤษฎีและงานวิจัยเชิงประจักษ์ บทความนี้จะพยายามแสดงให้เห็นครอบคลุมงานวิจัยทั้งสองกลุ่มนี้สำหรับแต่ละประเด็นการวิเคราะห์ทั้งสี่ประการข้างต้น

2. การวัดและประเมินปัญหาการกระจายรายได้

โดยแท้จริงแล้วปัญหาเรื่องการกระจายรายได้เป็นเพียงส่วนย่อยของปัญหาที่ใหญ่กว่านั้นคือปัญหา 'ความไม่เท่าเทียมกัน' ซึ่งมีประเด็นครอบคลุมกว้างไกลกว่า เนื่องจากสังคมอาจมีความไม่เท่าเทียมกันในหลาย ๆ ด้าน ไม่เฉพาะเพียงความไม่เท่าเทียมกันในระดับรายได้เท่านั้น โดยเหตุนี้นักวิจัยที่ต้องการทำความเข้าใจปัญหาในวงกว้างสมควรอย่างยิ่งที่ศึกษาประเด็นเรื่องความไม่เท่าเทียมกันในสังคมในหลาย ๆ ด้าน และงานวิจัยที่ไม่อาจละเลยได้เลยคือผลงานบรมครูของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล อมาตยา เซน (Amartya Sen) โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือสองเล่มของนักเศรษฐศาสตร์ท่านนี้ที่เขียนในปี 1973 และปรับปรุงเพิ่มเติมในปี 1992 (Sen [1973] and Sen [1992]) ในหนังสือทั้งสองเล่ม Sen เปิดมุมมองที่กว้างไกลและลึกซึ้งต่อปัญหาเรื่องความไม่เท่าเทียมกัน ตัวอย่างเช่นความสัมพันธ์ระหว่างความไม่เท่าเทียมกันกับแนวคิดเรื่อง ความหลากหลายของมนุษย์ เสรีภาพ ความยุติธรรม ชนชั้น เพศ เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะถูกมองว่าเป็นผลงานที่เอนเอียงไปทางสังคมนิยม แต่แนวการวิเคราะห์ของปัญหาที่เสนอนี้ก็เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านเสมอ

หากจำกัดความสนใจในเรื่องของรายได้แล้ว ความคิดที่จะวัด 'ระดับ' ความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ดูนั้นมีมานานแล้ว หนึ่งในงานยุคแรก ๆ ที่มีการอ้างอิงถึงคืองานของ Hugh Dalton ในปี 1920 ซึ่งเริ่มจากแนวคิดที่ว่าสวัสดิการของสังคม (social welfare) เป็นผลรวมของสวัสดิการส่วนบุคคล (individual welfare) ซึ่งผันแปรโดยตรงกับระดับรายได้ของบุคคลในอัตราลดน้อยถอยลง (diminishing marginal utility) ผลที่ตามมาคือสวัสดิการของสังคมจะมีค่าสูงสุด (สำหรับรายได้รวมของสังคมที่คงที่) ก็ต่อเมื่อคนทุกคนในสังคมมีรายได้เท่าเทียมกัน ดังนั้นวิธีการวัดระดับการกระจายรายได้ว่าเท่าเทียมกันมากน้อยเพียงใดจึงทำได้โดยการเปรียบเทียบระหว่างค่าสวัสดิการสังคมที่คำนวณจากการกระจายตัวของรายได้ที่เป็นอยู่จริงกับค่าสวัสดิการสังคมสูงสุดถ้าหากรายได้ทั้งหมดของสังคมถูกนำมาเฉลี่ยให้ทุก ๆ คน เท่าเทียมกันแน่นอนว่าแนวคิดของ Dalton นี้มีจุดบกพร่องหลายประการโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวกับการกำหนดสมการสวัสดิการสังคม (social welfare function) ที่ไม่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องสวัสดิการสังคมในงานวิจัยยุคหลัง ๆ¹

¹ ตัวอย่างเช่นผลงานระดับคลาสสิกของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลอีกท่านหนึ่งคือ Kenneth Arrow

การค้นคิด 'ดัชนี' เพื่อชี้วัดการกระจายรายได้ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดัชนีที่เป็นที่นิยมกันค่อนข้างแพร่หลายก็ได้แก่ค่าสัมประสิทธิ์ Gini, ค่า variance of logarithm, กลุ่มดัชนี Generalized Entropy, กลุ่มดัชนีของ Atkinson (Atkinson Class of Measure), ดัชนี Theil เป็นต้น ซึ่งดัชนีเหล่านี้ล้วนแต่มีข้อดีและข้อด้อยแตกต่างกันออกไป รายละเอียดเกี่ยวกับดัชนีเหล่านี้และดัชนีอื่น ๆ ได้รับการรวบรวมไว้ค่อนข้างดีในหนังสือของ Cowell (1995) และ Atkinson (1970)

แนวทางหนึ่งในการคัดเลือกดัชนีวัดการกระจายรายได้ ทำได้โดยการกำหนดคุณสมบัติที่พึงปรารถนาซึ่งดัชนีวัดการกระจายรายได้ที่ดีควรจะมี วิธีนี้เรียกว่าเป็น Axiomatic Approach โดยแต่ละ Axiom จะกำหนดคุณสมบัติที่พึงปรารถนาหนึ่ง ๆ เช่น ค่าดัชนีจะต้องไม่เปลี่ยนแปลงหากรายได้ของทุกคนในสังคมเพิ่มขึ้นหรือลดลงด้วยร้อยละที่เท่ากัน เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ตามก็มีดัชนีหลายตัวที่ผ่านคุณสมบัติที่นักวิจัยส่วนใหญ่เห็นพ้องต้องกันว่าเป็นคุณสมบัติที่พึงปรารถนา จนทำให้ยังไม่มีข้อยุติว่าดัชนีใดเหมาะสมที่สุด

ในบรรดาคุณสมบัติที่พึงปรารถนาที่นักวิจัยเสนอนั้น คุณสมบัติประการหนึ่งซึ่งเป็นที่สนใจค่อนข้างมากคือ ดัชนีที่วัดความไม่เท่าเทียมกันโดยรวมของการกระจายรายได้ของประชากรทั้งกลุ่มจะต้องสามารถถูกนำมาแยกออกเป็นสองส่วน คือส่วนที่เกิดขึ้นเนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันของรายได้เฉลี่ยระหว่างประชากรกลุ่มย่อย ๆ (เช่นกลุ่มประชากรแยกตามพื้นที่อยู่อาศัยหรือแยกตามเพศ และการศึกษา เป็นต้น) และส่วนที่เกิดขึ้นเนื่องจากความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ภายในแต่ละกลุ่มย่อย (between-group inequality and within-group inequality)²

นอกจากการคำนวณดัชนีวัดการกระจายรายได้ซึ่งมักจะให้ผลเป็นค่าค่าเดียวของดัชนีแล้ว ยังมีวิธีอื่น ๆ ในการประเมินปัญหาหรือระดับความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้ อีก เช่นวิธีหนึ่งที่ใช้กันค่อนข้างมากคือการคำนวณส่วนแบ่งของรายได้ทั้งประเทศที่ตกอยู่กับกลุ่มประชากรแยกตามระดับรายได้กลุ่มละเท่า ๆ กัน ซึ่งอาจแบ่งออกเป็นห้ากลุ่มย่อยหรือสิบกลุ่มย่อยก็ได้ หากประชากรกลุ่มที่มีรายได้สูงสุดมีส่วนแบ่งของรายได้มากขึ้น (หรือกลุ่มที่มีรายได้ต่ำสุดมีส่วนแบ่งรายได้น้อยลง) ก็มักจะหมายถึงว่าการกระจายรายได้มีความไม่เท่าเทียมกันยิ่งขึ้น เนื่องจากสัดส่วนของส่วนแบ่งรายได้ระหว่างกลุ่มรายได้สูงสุดกับกลุ่มรายได้ต่ำสุดมีค่าสูงขึ้น วิธีนี้ได้รับความนิยมค่อนข้างมากเนื่องจากสามารถเป็นที่เข้าใจได้ง่ายสำหรับสาธารณชนทั่วไป ถึงแม้ว่าจะมีจุดอ่อนอย่างน้อยสองประการคือ ประการแรกวิธีนี้ไม่ได้ใช้ข้อมูลการกระจายรายได้ตรงระหว่างกลาง (เช่นส่วนแบ่งรายได้ของกลุ่มรายได้ที่สอง สาม สี่ เป็นต้น) ซึ่งอาจจะสำคัญค่อนข้างโดยเฉพาะสำหรับ

² ตัวอย่างงานวิจัยทางด้านทฤษฎีที่กล่าวถึงเทคนิคนี้ คือ Bourguignon (1979), Cowell (1980), Shorrocks (1982, 1984) สำหรับงานวิจัยของไทยที่นำเทคนิคดังกล่าวมาใช้คืองานของ Jitsuchon (1987) และ Hutaserini and Jitsuchon (1988)

ประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตค่อนข้างเร็วอย่างประเทศไทย ที่มีการเติบโตของชนชั้นกลางค่อนข้างเร็ว จุดอ่อนประการที่สองคือวิธีนี้สอบไม่ผ่านคุณสมบัติที่พึงปรารถนา (axiomatic approach) ของดัชนีชี้วัดการกระจายรายได้ดังที่ได้กล่าวถึงแล้ว

ในงานวิจัยรุ่นหลัง ๆ เกี่ยวกับการวัดระดับการกระจายรายได้ เริ่มมีการนำเทคนิควิธีการใหม่ ๆ เข้ามาใช้ตามความก้าวหน้าของความรู้ทางด้านสถิติและเศรษฐมิติ ตัวอย่างเช่น การใช้หลักสถิติแบบที่เรียกว่า Stochastic Dominance ซึ่งมีประโยชน์ในการเปรียบเทียบแบบแผนการกระจายรายได้ หรือการใช้การวิเคราะห์สมการถดถอย Regression Analyses เพื่อการวิเคราะห์แหล่งที่มาของความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้คล้ายกับที่ได้จากการวิเคราะห์แบบ Decomposition Analysis แต่มีข้อดีกว่าเนื่องจากผลการวิเคราะห์ไม่ขึ้นอยู่กับดัชนีที่เลือกใช้เหมือนเช่นในกรณีของ Decomposition Analysis รายละเอียดของวิธีการทั้งสองนี้สามารถดูได้จาก Litchfield (1999) รวมทั้งเอกสารอ้างอิงในนั้นด้วย

2.1 งานวิจัยที่รายงานข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสถานะและการเปลี่ยนแปลงในการกระจายรายได้ ทั้งในกรณีระหว่างประเทศและประเทศไทย

ในส่วนนี้จะสำรวจองค์ความรู้ล่าสุดเกี่ยวกับสถานะและการเปลี่ยนแปลงของการกระจายรายได้ ทั้งในระดับระหว่างประเทศและในกรณีประเทศไทย การที่แบ่งการสำรวจความรู้ออกเป็นสองส่วนเช่นนี้เพราะว่าความรู้ที่ได้จากความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับระหว่างประเทศจะช่วยเพิ่มความเข้าใจเป็นอย่างมากต่อแบบแผนและแนวโน้มการกระจายรายได้ในประเทศไทย และสามารถนำมาเป็นแนวคิดในการกำหนดหัวข้อการวิจัยที่เหมาะสมต่อไปอีกด้วย นอกจากนี้จุดอ่อนที่เคยมีในอดีตในเรื่องคุณภาพและความสอดคล้องของข้อมูลที่จะใช้ในการเปรียบเทียบการกระจายรายได้ข้ามประเทศก็เริ่มหมดไป เนื่องจากมาตรฐานของข้อมูลในประเทศส่วนใหญ่เริ่มมีการพัฒนาและมีความใกล้เคียงกันมากขึ้น³

ในระดับระหว่างประเทศ แนวโน้มของการกระจายรายได้มีองค์ประกอบสองประการ คือแนวโน้มของการกระจายรายได้ภายในแต่ละประเทศหรือกลุ่มประเทศและแนวโน้มของความไม่เท่าเทียมกันของรายได้เฉลี่ยระหว่างประเทศ สำหรับองค์ประกอบประการแรกคือแนวโน้มของการกระจายรายได้ในแต่ละประเทศนั้น งานวิจัยในระยะหลัง ๆ พบว่าความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้มีแนวโน้มสูงขึ้นในช่วงเวลาระหว่างทศวรรษที่ 1980 และทศวรรษที่ 1990 ดังตัวอย่างที่แสดงในตารางที่ 1

³ ดูตัวอย่างรายละเอียดการเปรียบเทียบข้อมูลจากประเทศต่าง ๆ ได้ใน Deininger and Squire (1996, 1997 and 1998)

ตารางที่ 1 การเปลี่ยนแปลงในการกระจายรายได้แยกตามกลุ่มประเทศ

กลุ่มประเทศ	จำนวนประเทศที่การกระจายรายได้เลวลง	จำนวนประเทศที่การกระจายรายได้ดีขึ้น	จำนวนประเทศที่การกระจายรายได้คงที่
OECD	15	1	2
ยุโรปตะวันออกและกลุ่มประเทศโซเวียตเดิม	11	0	0
อเมริกาใต้	8	3	2
เอเชีย	7	3	0
แอฟริกา	3	3	1

ที่มา: อ้างถึงใน Stewart (1999)

ตารางที่ 1 แสดงว่าความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ในเกือบทุกกลุ่มประเทศมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นมากกว่าแนวโน้มลดลง และเป็นที่น่าสังเกตว่าแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นนี้เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นไม่นานมานี้เอง โดย Berry, Bourguignon and Morrisson (1991) บันทึกว่าสถานะการกระจายรายได้ระหว่างประเทศไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนักในช่วงปี 1950-1977⁴ โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือกลุ่ม OECD

องค์ประกอบประการที่สองของแนวโน้มการกระจายรายได้ในระดับโลก คือ ความไม่เท่าเทียมกันที่มากขึ้นของระดับรายได้เฉลี่ยระหว่างประเทศ กล่าวคือนอกจากความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ในแต่ละประเทศเพิ่มขึ้นแล้ว เศรษฐกิจของแต่ละประเทศยังเติบโตในอัตราที่แตกต่างกันในลักษณะที่ทำให้ความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศเพิ่มขึ้นอีกด้วย งานวิจัยบางชิ้นยังระบุว่าองค์ประกอบประการที่สองนี้ยังสำคัญกว่าองค์ประกอบประการแรกในการอธิบายแนวโน้มความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ในระดับโลก (ตัวอย่างเช่น Stewart, 1999; UNCTAD, 1997 เป็นต้น)

แน่นอนว่า การที่การกระจายรายได้ของโลกในช่วงเวลาดังกล่าวตั้งแต่ทศวรรษ 1980 ถึงปัจจุบันมีแนวโน้มเลวลงเป็นเรื่องที่ต้องการคำอธิบาย ในกรณีนี้ Stewart (1999) ระบุว่าสาเหตุที่การกระจายรายได้มีแนวโน้มเลวลงในช่วงเวลาดังกล่าว มีดังนี้

- ก. การเปิดเสรีทางการค้าเพิ่มขึ้น ทำให้
- ข. การเปลี่ยนแปลงในเทคโนโลยี ทำให้แรงงานที่มีฝีมือและมีการศึกษามีรายได้เพิ่มขึ้นเร็วกว่าแรงงานไร้ฝีมือและการศึกษาต่ำ

⁴ การที่แนวโน้มการกระจายรายได้ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนักก่อนทศวรรษที่ 1980 เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้งานวิจัยทางการกระจายรายได้ไม่ค่อยศึกษากันในช่วงเวลาดังกล่าว ดูตัวอย่างข้อสรุปนี้ได้ใน Gottschalk and Smeeding (1997)

อย่างไรก็ตามนักเศรษฐศาสตร์บางท่านไม่คิดว่าการเพิ่มขึ้นของความไม่เท่าเทียมกัน โดยเฉพาะในระหว่างกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น OECD เป็นสิ่งที่มีสามารถอธิบายได้ด้วยสาเหตุร่วมที่เหมือนกันในทุกประเทศ (common factors) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งระดับความไม่เท่าเทียมกันในกลุ่มประเทศพัฒนาแล้วไม่มี 'แนวโน้ม' ที่ชัดเจน แนวคิดนี้เป็นของศาสตราจารย์ Atkinson (1999) ซึ่งเตือนว่าต้องทำการวิจัยอีกมากจึงจะเข้าใจถึงปัจจัยที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงของการกระจายรายได้ในแต่ละประเทศ

ในกรณีประเทศไทย งานวิจัยที่ทำการวัดระดับการกระจายรายได้มีอยู่หลายชิ้น โดยใช้เครื่องมือการวัดดังที่กล่าวถึงไว้แล้วในตอนต้นของส่วนที่ ๒ นี้ งานชิ้นแรก ๆ ได้แก่งานของเอื้อย มีสุข ขณะทำงานให้กับธนาคารโลก (Meesook, 1979) นอกจากนี้ยังมีการวิจัยอีกท่านหนึ่งที่มีผลงานอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับการวัดระดับการกระจายรายได้คือ เมธี ครองแก้ว (2520), Krongkaew (1989) และ Krongkaew (1996) หรือที่ทำงานร่วมกับปราณี ทินกร และท่านอื่น (2528), Medhi, et.al (1992) ในขณะที่ Islam (1988) เน้นศึกษาเฉพาะความยากจนในเขตชนบท

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยก็เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ทำการศึกษาวัดความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ (Hutaserini and Jitsuchon , 1988) ส่วนที่ล่าสุดได้แก่งานของกองประเมินผลการพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คือ NESDB (1999) และ สำนักงานฯ (2000) ซึ่งได้ทำการเปรียบเทียบการกระจายรายได้ก่อนและหลังการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 ด้วย

งานวิจัยในประเทศไทยที่ใช้เทคนิค Decomposition of Inequality เพื่อแยกระดับความไม่เท่าเทียมกันออกเป็นความไม่เท่ากันระหว่างกลุ่มและภายในกลุ่มได้แก่งานของ Chanthaworn (1975) Jitsuchon (1987) และ Hutaserini and Jitsuchon (1988)

2.2 ประเด็นปัญหาเรื่องความแม่นยำในการวัดการกระจายรายได้

ข้อสรุปเกี่ยวกับสถานะการกระจายรายได้และการเปลี่ยนแปลงที่ได้จากการศึกษาต่าง ๆ นั้นมักจะได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอในเรื่องความเชื่อถือได้ของผลการวิจัย นอกเหนือจากวิธีการวัดความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ซึ่งอาจแตกต่างกันไปในแต่ละงานวิจัยแล้ว สาเหตุที่สำคัญมากกว่าคือความสมบูรณ์และเชื่อถือได้ของข้อมูลที่นำมาใช้ศึกษาการกระจายรายได้ เนื่องจากข้อมูลที่ถูกนำมาใช้ในการศึกษาเรื่องนี้ที่มากที่สุดไม่ว่าในระดับสากลหรือในประเทศไทย ได้แก่ข้อมูลการสำรวจรายได้และรายจ่ายครัวเรือน (Household Surveys) ซึ่งถึงแม้จะเป็นข้อมูลที่เหมาะสมที่สุดในแง่ของความครอบคลุมของข้อมูลเพราะการสำรวจนั้นเน้นที่สถานะของรายได้และรายจ่ายที่ค่อนข้างละเอียดและเป็นการสำรวจในระดับครัวเรือนจึงตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาการกระจายรายได้ แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่ทราบดีว่าข้อมูลการสำรวจประเภทนี้มีปัญหาอย่างมากในเรื่องของความคลาดเคลื่อนของข้อมูลโดยเฉพาะข้อมูลทางด้านรายได้ ทั้งนี้มีสาเหตุมาจาก

สองประการคือ ประการแรกครัวเรือนต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะเปิดเผยรายได้ที่ต่ำกว่าความเป็นจริง โดยเฉพาะครัวเรือนที่อยู่ทางด้านบนของการกระจายรายได้ (ครัวเรือนที่มีฐานะดีกว่าโดยเฉลี่ย)⁵ ทำให้ความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ที่วัดได้มีแนวโน้มต่ำกว่าความเป็นจริง ประการที่สองเนื่องจากครัวเรือนที่ร่ำรวยมาก ๆ มีจำนวนค่อนข้างน้อยโดยเฉพาะในประเทศอย่างประเทศไทย การที่ครัวเรือนเหล่านี้จะตกอยู่ในการสำรวจจึงมีความไม่แน่นอนสูง โดยอาจปรากฏในการสำรวจบางครั้งและไม่ปรากฏในครั้งอื่น ๆ ซึ่งปัญหานี้อาจทำให้การเปรียบเทียบการกระจายรายได้ระหว่างการสำรวจที่ต่างครั้งกันลดความน่าเชื่อถือลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากใช้ดัชนีวัดความไม่เท่าเทียมกันที่ค่อนข้างอ่อนไหวต่อการปรากฏตัวของครัวเรือนที่มีฐานะดีมาก ๆ นอกจากนี้ปัญหาของข้อมูลอาจทวีความรุนแรงขึ้นหากต้องการเปรียบเทียบการกระจายรายได้ระหว่างประเทศ เพราะนิยามของตัวแปรที่ชื่อเดียวกันอาจไม่เหมือนกันในแต่ละประเทศ และถึงแม้ความแพร่หลายและสอดคล้องกันของข้อมูลการสำรวจครัวเรือนจะเพิ่มมากขึ้นจนทำให้การศึกษาแนวโน้มการกระจายรายได้ในระดับโลกสามารถทำให้ง่ายขึ้นดังที่ได้เสนอไว้แล้วในหัวข้อก่อนหน้า แต่ปัญหาของความสอดคล้องกันของข้อมูลจะยังมีอยู่ และอาจมีมากพอที่จะเปลี่ยนข้อสรุปใด ๆ ที่ได้จากการศึกษาในวงกว้างนี้ก็ไม่ได้

รายละเอียดของปัญหาเรื่องข้อมูลการสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือน สามารถหาอ่านได้จาก Deaton (1997) สำหรับความพยายามในการปรับข้อมูลการสำรวจครัวเรือนในแต่ละประเทศให้สอดคล้องกันสามารถดูได้จากเว็บไซต์ของ Inter-American Development Bank (www.idb.org).

3. การกระจายรายได้ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อ 2.1 ว่าได้มีความพยายามอธิบายแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของการกระจายรายได้ในระดับโลกด้วยการเพิ่มขึ้นของกระแสโลกาภิวัตน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดเรื่องการค้าเสรี สมมติฐานของข้อกล่าวหานี้น่าจะมาจากความคิดที่ว่าการค้าเสรีเป็นช่องทางให้ประเทศที่มีความได้เปรียบกว่าในทางเศรษฐกิจใช้ความได้เปรียบนั้นเพิ่มความมั่งคั่งให้กับตนเองและเป็นเหตุให้การกระจายรายได้เลวลง ซึ่งแนวคิดนี้ก็ถูกนำมาใช้อธิบายความไม่เท่าเทียมกันที่เพิ่มขึ้นของรายได้ภายในประเทศที่มุ่งเน้นการค้าเสรีด้วยเช่นกัน โดยขยายขอบเขตของโลกาภิวัตน์ให้ครอบคลุมมากกว่าเพียงการค้าเสรีระหว่างประเทศ แต่อาจรวมถึงการสนับสนุนการเคลื่อนย้ายทุน (ทั้งการลงทุนโดยตรงในรูปโรงงานเพื่อการผลิต และการลงทุนในตลาดเงินตลาดทุนในรูปการซื้อขายสินทรัพย์ทางการเงิน) ว่ามีส่วนร่วมในการเพิ่มความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ด้วย

⁵ ปัญหานี้เห็นได้ชัดหากเปรียบเทียบรายได้ครัวเรือนทั้งประเทศที่ได้จากการสำรวจครัวเรือนกับรายได้ครัวเรือนที่ปรากฏในบัญชีรายได้ประชาชาติ โดยข้อมูลจากแหล่งแรกมักจะต่ำกว่าแหล่งหลังในบางครั้งมากถึงร้อยละ 30

คำอธิบายข้างต้นเป็นคำอธิบายที่แม้จะดูค่อนข้างหยาบ เพราะจะขึ้นกับอารมณ์ความรู้สึกของผู้ตั้งข้อกล่าวหาเสียมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามในแวดวงวิชาการก็ได้มีการพัฒนาคำอธิบายที่อาจกล่าวได้ว่าสามารถนำมาปรับใช้กับคำอธิบายข้างต้นได้

เพื่อให้เข้าใจพัฒนาการของแนวคิดเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ (ไม่ว่าจะเสรีหรือไม่เสรี) และการกระจายรายได้ จะขอเริ่มจากแนวคิดทฤษฎีการค้ารุ่นแรก ๆ ซึ่งมักจะมีคำทำนายในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ การเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างประเทศจะมีผลทำให้การกระจายรายได้ดีขึ้นมิใช่เลย โดยเหตุผลว่าประเทศที่มีแรงงานมากจะส่งออกสินค้าที่อาศัยแรงงานในการผลิตเป็นสัดส่วน โดยสินค้าที่ส่งออกนี้จะได้ราคาดีกว่าเมื่อไม่มีการค้าระหว่างประเทศ (เพราะมีตลาดกว้างกว่าทำให้สามารถเลือกขายได้ในราคาดีกว่า) ทำให้ผู้ใช้แรงงานได้รับค่าตอบแทนมากขึ้นและช่วยลดความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ คำทำนายนี้มาจากทฤษฎีการค้าระหว่างประเทศที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดทฤษฎีหนึ่งคือทฤษฎี Stolper-Samuelson theorem (Stolper and Samuelson (1941)) ซึ่งทำนายว่าการค้าระหว่างประเทศนั้นในที่สุดจะทำให้ผลตอบแทนแรงงานและทุนเท่าเทียมกันในทุก ๆ ประเทศ

ในเวลาต่อมาข้อโต้แย้งของทฤษฎี Stolper-Samuelson ก็เริ่มมีมากขึ้นสอดคล้องกับข้อสังเกตที่ได้กล่าวไว้แล้วว่าในความเป็นจริงการกระจายรายได้มิได้มีแนวโน้มดีขึ้นถึงแม้ปริมาณการค้าจะเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากก็ตาม ที่น่าสนใจก็ได้แก่การขยายขอบเขตของทฤษฎีการค้าให้เพิ่มประเภทของปัจจัยในการผลิตจากที่มีเพียงทุนและแรงงานในทฤษฎี Stolper-Samuelson ให้เป็นมีทั้งทุนทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานมีฝีมือ และแรงงานไร้ฝีมือ ซึ่งผลที่ได้ก็คือการค้าระหว่างประเทศอาจทำให้ประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์เร่งการส่งออกสินค้าที่ใช้ปัจจัยนี้มากขึ้น ผลดีของการค้าจึงมิได้ตกอยู่กับแรงงาน (Bourguignon and Morrisson, 1990; Sachs and Wamner, 1995; Spilimbergo et.al, 1999) นอกจากนี้การค้าอาจเพิ่มผลตอบแทนให้กับแรงงานมีฝีมือมากกว่าแรงงานไร้ฝีมือ⁶ จนเป็นเหตุให้การกระจายรายได้เลวลงไม่ว่าจะในประเทศที่มีแรงงานไร้ฝีมือจำนวนมาก Wood, 1994; Freeman and Katz, 1995) หรือในประเทศที่มีแรงงานจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับปัจจัยทุนเช่นประเทศพัฒนาแล้วทั้งหลาย (Wood, 1994)

งานในระดับทฤษฎีที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคืองานของ Davis (1996) ซึ่งมีแนวคิดว่าข้อจำกัดของทฤษฎี Stolper-Samuelson คือการที่ความแตกต่างของปัจจัยทุนและแรงงานระหว่างประเทศต่าง ๆ นั้นมีมากกว่าที่การค้าจะสามารถทำให้ผลตอบแทนของแรงงานเท่าเทียมกันระหว่างประเทศได้ โดยจะมีผลทำให้สามารถแบ่งกลุ่มประเทศที่ทำการค้ากันออกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ คือกลุ่มประเทศที่มีปัจจัยทุนมากและกลุ่มประเทศที่มีแรง

⁶ อันที่จริงทฤษฎี Stolper-Samuelson ก็อธิบายปรากฏการณ์นี้ได้หากเพิ่มเติมข้อเท็จจริงที่ว่าแรงงานมีฝีมือมักทำงานควบคู่กับปัจจัยทุน ดู Wood (1994), Freeman and Katz (1995)

งานมาก โดยประเทศภายในแต่ละกลุ่มก็มีความแตกต่างกันของสัดส่วนปัจจัยทุนต่อแรงงานด้วย ซึ่งผลของทฤษฎีนี้คือการค้าระหว่างประเทศอาจทำให้การกระจายรายได้เลวลงในบางประเทศที่จัดอยู่ในกลุ่มแรงงานมากแต่ก็ยังมีปัจจัยทุนในสัดส่วนที่มากกว่าประเทศอื่นในกลุ่มที่มีแรงงานมากเช่นกัน ตัวอย่างเช่นประเทศไทย แม้จะได้ชื่อว่ามีความเจริญมากว่าทุนแต่ก็ยังไม่มากเท่ากับกรณีประเทศจีนและอินโดนีเซีย ทำให้เมื่อเกิดการค้าเสรีจะทำให้ลู่ประเทศเหล่านี้ในการส่งออกสินค้าที่ใช้ปัจจัยแรงงานเป็นหลักไม่ได้ ทำให้ผลตอบแทนแรงงานมิได้สูงขึ้นเนื่องจากการค้า

อย่างไรก็ตามแม้งานวิจัยที่กล่าวถึงข้างต้นบ่งชี้ถึงความเป็นไปได้ที่การค้าและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอาจจะมีผลเสียต่อการกระจายรายได้ แต่การนำเอาข้อสรุปนี้มาเป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายต้องทำไปด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่นการดำเนินนโยบายปกป้องทางการค้าในประเทศกำลังพัฒนา อาจทำให้การกระจายรายได้เลวลงได้เช่นกัน (จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ของ Bourguignon and Morrisson, 1990) เพราะการดำเนินนโยบายแบบนี้มักจะเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มผู้มีรายได้สูง เช่นนโยบายปกป้องอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้ายอมให้ประโยชน์ต่อนักอุตสาหกรรมในประเทศ ในขณะที่แรงงานในภาคการส่งออกไม่ได้รับประโยชน์ใด ๆ

ที่สำคัญมากอีกประการคือถึงแม้การค้าระหว่างประเทศจะไม่สามารถทำให้การกระจายรายได้ดีขึ้นตามทฤษฎี Stoper-Samuelson แต่ก็มิได้หมายความว่าการค้าเสรีเป็นภัยต่อสถานะสวัสดิการ (welfare) ของประชาชนโดยรวม ทั้งนี้เพราะไม่ว่าอย่างไรข้อดีจากประสิทธิภาพการผลิตที่เพิ่มขึ้น (ซึ่งเรียกว่า gain from trade) ก็เป็นที่ยอมรับทั่วไปอย่างปราศจากข้อโต้แย้ง ดังนั้นข้อเสนอที่ไปไกลถึงขั้นให้ยกเลิกการค้าระหว่างประเทศนั้นจึงไม่ใช่ข้อเสนอที่ดี ประเด็นที่ควรนำมาพิจารณามากกว่ามีเพียงว่าทำอย่างไรให้ประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศตกถึงประชาชนโดยทั่วถึง ซึ่งคำตอบนั้นจะอยู่ที่การดำเนินนโยบายของรัฐที่มุ่งไปสู่ความเป็นรัฐสวัสดิการ โดยยังคงเปิดกว้างทางการค้าระหว่างประเทศต่อไปมากกว่า

งานวิจัยที่สามารถอธิบายความแตกต่างของรายได้ระหว่างแรงงานมีฝีมือและแรงงานไร้ ฝีมือได้ดีกว่า น่าจะเป็นงานวิจัยที่เน้นเรื่องความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีซึ่งให้ประโยชน์กับแรงงานมีฝีมือมากกว่าแรงงานไร้ ฝีมือ เพราะแรงงานมีฝีมือสามารถใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าจึงได้รับผลตอบแทนสูงกว่า ปรากฏการณ์นี้ใช้อธิบายการกระจายรายได้ที่เลวลงได้ทั้งในประเทศพัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา (Berman, Bound and Machin, 1997) และจะมีผลมากกว่าในประเทศพัฒนาแล้วซึ่งมีอัตราความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเร็วกว่า

ผลทางลบอีกประการที่มีการพูดกันมากคือความผันผวนทางเศรษฐกิจที่มาพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจและการเงินตั้งแต่ปี 2540 ทั้งนี้กระแสโลกาภิวัตน์มิได้มีความหมายที่แคบเพียงความสัมพันธ์ทางการค้าเท่านั้น ลักษณะที่เด่นมากอีกประการคือการ

เคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างประเทศ ทั้งในรูปของเงินลงทุนโดยตรง (direct investment) เช่นการสร้างย้ายฐานการผลิตจากประเทศหนึ่งไปอีกประเทศหนึ่ง แต่ยังรวมการเคลื่อนย้ายเงินทุนระหว่างตลาดเงินและตลาดทุนผ่านการซื้อขายสินทรัพย์ทางการเงิน (หุ้น และ ตราสารหนี้อื่นๆ) โดยข้อกล่าวหานี้มีที่มาจากข้อสังเกตที่ว่า เงินทุนเคลื่อนย้ายโดยเฉพาะการลงทุนในตลาดเงินและตลาดทุนระยะสั้นนั้นมีความผันผวนสูงเนื่องจากการเคลื่อนย้ายได้เร็วและง่าย ซึ่งหากเงินทุนที่เคลื่อนย้ายเข้าออกมีขนาดใหญ่แล้ว ก็ย่อมส่งผลให้ภาวะเศรษฐกิจโดยทั่วไปมีความผันผวนมากไปด้วย ประเด็นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการกระจายรายได้ก็คือความสามารถในการรับมือกับความผันผวนที่เกิดขึ้นนี้ไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มคนต่างชั้นรายได้ของสังคม โดยเฉพาะคนจนที่มีรายได้และความมั่นคงในอาชีพต่ำมักจะได้รับผลในทางลบมากกว่าคนกลุ่มอื่นในสังคม ในขณะที่กลุ่มคนที่มีรายได้สูงหรือผู้ประกอบการอาจจะได้รับประโยชน์เมื่อความผันผวนเป็นไปในทางบวกมากกว่า

4. ความสัมพันธ์สองทิศทางระหว่างการกระจายรายได้กับการเจริญเติบโตและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

ความสนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างทิศทางการกระจายรายได้และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีจุดเริ่มจากงานวิจัยคลาสสิกของ Kuznets (1955) โดย Kuznets เสนอว่าในช่วงแรกของการพัฒนาทางเศรษฐกิจนั้นการกระจายรายได้มักจะไม่เท่าเทียมกันค่อนข้างมาก (และดูเหมือนว่าการกระจายรายได้จำเป็นต้องไม่เท่าเทียมกันในช่วงแรกเพราะจะช่วยให้การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสามารถเริ่มขึ้นได้) ต่อเมื่อระดับการพัฒนาหรือระดับรายได้ต่อหัวของประชากรเพิ่มถึงระดับหนึ่งแล้วการกระจายรายได้ก็จะเริ่มเท่าเทียมกันมากขึ้น แบบแผนความสัมพันธ์ที่อธิบายโดย Kuznets นี้จึงได้รับการขนานนามว่าความสัมพันธ์แบบ Kuznets' inverted U-shape⁷

แนวคิดข้างต้นนี้มีอิทธิพลอย่างยิ่งยวดต่อการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์แบบ Kuznets' Inverted U-shape สร้างความชอบธรรมให้การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตเป็นหลัก โดยเชื่อว่าเมื่อประเทศเจริญเติบโตถึงระดับหนึ่งแล้วการกระจายรายได้ก็จะเริ่มเท่าเทียมกันเองโดยอัตโนมัติ เนื่องจากผลพวงจากการเจริญเติบโตจะเริ่มตกไปถึงกลุ่มชนรายได้น้อยเร็วกว่าที่ตกไปสู่กลุ่มชนรายได้สูงดังเช่นในช่วงแรกของการพัฒนา ปรากฏการณ์นี้เรียกว่า trickle-down effect

⁷ เป็นความสัมพันธ์ที่สร้างบนกราฟ ที่แกนนอนแทนระดับรายได้หรือระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและแกนตั้งวัดระดับความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้

อย่างไรก็ตามแนวคิดนี้ได้รับการท้าทายจากงานวิจัยรุ่นหลัง ๆ โดยมีสาเหตุมาจากสองประการ ประการแรกคือการเติบโตของงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการเจริญเติบโตและการกระจายรายได้ และประการที่สองได้แก่การเกิดและเติบโตอย่างรวดเร็วของทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแนวใหม่ที่เรียกว่า ทฤษฎีการเจริญเติบโตแบบ endogenous growth theory^๑ ซึ่งเข้ามาทดแทนทฤษฎีรุ่นเก่าคือทฤษฎีการเจริญเติบโตแบบ exogenous growth theory

ความก้าวหน้าของงานวิจัยเชิงประจักษ์ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างการเจริญเติบโตและการกระจายรายได้เป็นผลพวงประการหนึ่งของการเพิ่มขึ้นของข้อมูลการกระจายรายได้ในระดับระหว่างประเทศ ดังที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อที่แล้ว ซึ่งข้อสรุปเบื้องต้นที่สำคัญมากประการหนึ่งคือการปฏิเสธความสัมพันธ์แบบ Kutznet's curve โดยพบว่าระดับความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้มิได้มีความสัมพันธ์ที่แน่นอนกับระดับรายได้ ระดับการเจริญเติบโต หรือระดับของพัฒนาการทางเศรษฐกิจ (ดูตัวอย่างของการศึกษาแบบนี้ได้จาก Deininger and Squire (1996, 1997, 1998) ซึ่งหมายความว่า การเจริญเติบโตไปเรื่อย ๆ มิได้เป็นหลักประกันว่าในที่สุดการกระจายรายได้จะมีความทัดเทียมกันมากขึ้น

การสนับสนุนในเชิงทฤษฎีของการค้นพบข้างบนนี้ส่วนหนึ่งได้มาจาก ทฤษฎีการเจริญเติบโตแบบ endogenous growth ซึ่งมีคำทำนายหลายประการ และที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องการกระจายรายได้ ได้แก่ การที่ทฤษฎีนี้ทำนายว่าระดับการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจใดเศรษฐกิจหนึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมเริ่มต้น (initial conditions) ของเศรษฐกิจนั้น ๆ เช่นระดับการศึกษา (หรือระดับทรัพยากรมนุษย์) โดยเฉลี่ยของประชากรและแรงงาน ระดับการพัฒนาของตลาดทุน (ซึ่งสะท้อนความสามารถของระบบเศรษฐกิจในการบริหารกิจกรรมที่มีความเสี่ยงหรือความไม่แน่นอนอย่างมีประสิทธิภาพ) เป็นต้น และที่สำคัญคือแบบแผนการกระจายรายได้เป็นอีกปัจจัยหนึ่งของสภาพแวดล้อมเริ่มต้นที่มีผลต่อการเจริญเติบโต โดยเป็นการค้นพบของงานวิจัยเชิงประจักษ์หลายชิ้นเช่น Persson and Tabellini (1994), Alesina and Rodrik (1994) และ Benebou (1996)

ทำไมแบบแผนการกระจายรายได้จึงมีความสำคัญต่อการเจริญเติบโตที่จะตามมา? การอธิบายทางทฤษฎีนั้นมีหลายประการ ซึ่งจะได้นำเสนอแทรกในหัวข้อถัดไป แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงทฤษฎีหนึ่งที่ได้รับค่านิยมและกล่าวอ้างถึงมาก คืองานวิจัยของ Murphy, Schleifer and Vishny (1989) นักวิจัยกลุ่มนี้ใช้แนวคิดที่ได้รับความนิยมในระยะหลังว่าเศรษฐกิจสามารถมีจุดดุลยภาพได้มากกว่าหนึ่งจุดมาประยุกต์ใช้ โดยเชื่อว่าหากการลงทุนในกิจกรรมทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นพร้อม ๆ กันในจำนวนมากพอแล้ว การลงทุนเหล่านั้นก็จะ

^๑ ตัวอย่างของงานวิจัยทฤษฎีการเจริญเติบโตแบบ endogenous growth ได้แก่ Romer (1986) และ Lucas (1988) สำหรับงานวิจัยเชิงประจักษ์ที่ใช้แนวคิดของทฤษฎีนี้ได้แก่ Barro (1991)

ประสานเสริมกันจนก่อให้เกิดสภาพความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจมากกว่ากรณีที่การลงทุนเกิดขึ้นไม่พร้อมกัน และเนื่องจากการลงทุนแต่ละส่วนต้องมีต้นทุนคงที่ ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่ทุกคนจะสามารถเป็นผู้ลงทุนได้เพราะต้องมีเงินทุนจำนวนหนึ่งเสียก่อน ดังนั้นหากเศรษฐกิจมีการกระจายรายได้ที่ค่อนข้างเท่าเทียมกันแล้ว จำนวนผู้ที่สามารถลงทุนได้ก็จะมีมากพอที่จะก่อให้เกิดการลงทุนพร้อม ๆ กัน และชักนำให้เศรษฐกิจเติบโตเข้าสู่จุดดุลยภาพที่สูงกว่าได้

ความจริงแล้วการอธิบายผลของแบบแผนการกระจายรายได้ต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม (โดยผลต่อความเจริญเติบโตเป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น) ถือได้ว่าเป็นหัวข้อการวิจัยที่ได้รับความสนใจมากที่สุดในช่วงหลัง ๆ นี้ทีเดียว ดังนั้นจึงมีงานวิจัยที่เด่น ๆ ขึ้นอื่น ๆ นอกเหนือจากงานของ Murphy, Schleifer and Vishny ที่ได้ยกมากล่าวอ้างแล้ว ซึ่งในที่นี้จะจัดไว้ในกลุ่มงานวิจัยในหัวข้อที่ 5 และ 6 ต่อไป

5. การกระจายรายได้กับการเมืองและนโยบายรัฐ

การอธิบายผลของแบบแผนการกระจายรายได้ต่อตัวแปรทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ถือได้ว่าค่อนข้างใหม่ในแวดวงวิชาการคือการอธิบายความสัมพันธ์นี้ผ่านกระบวนการทางการเมือง จุดมุ่งหมายของงานวิจัยเชิงทฤษฎีในกลุ่มนี้ก็เพื่ออธิบายการค้นพบเชิงประจักษ์ที่ได้กล่าวแล้วว่า การกระจายรายได้ที่เท่าเทียมกันกันมากขึ้นส่งผลดีต่อการเจริญเติบโตในระยะยาว

กลุ่มนักวิจัยรุ่นใหม่ที่ทำงานทางด้านนี้คือกลุ่มนักวิจัยชาวอิตาลีเสียเอง ได้แก่ Roberto Perotti, Alberto Alesina, Torsten Persson, Guido Tabellini และ Giuseppe Bertola โดยเริ่มจากงานของ Perotti (1993), Alesina and Rodrik (1994) และ Persson and Tabellini (1992, 1994) ซึ่งงานวิจัยสามชิ้นนี้มีประเด็นการวิเคราะห์ร่วมกันประการหนึ่งคือ ถือว่านโยบายของรัฐนั้นเป็นผลมาจากการ "ออกเสียง" ร่วมกันของประชากร โดยภายใต้หลักการ 'หนึ่งคนหนึ่งเสียง' ผลจะเป็นว่านโยบายของรัฐจะเป็นไปตามเสียงข้างมาก และเนื่องจาก 'เสียงข้างมาก' นี้มีความสัมพันธ์กับการกระจายตัวของระดับรายได้ ดังนั้นการกระจายรายได้จึงมีผลในการกำหนดนโยบายรัฐ งานวิจัยสามชิ้นนี้ ยกตัวอย่างของนโยบายภาษีว่าจะเป็นไปได้ในทิศทางที่ว่าอัตราภาษีจะผันแปรโดยตรงกับความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ กล่าวคือยิ่งประเทศมีการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันมากเท่าไร อัตราภาษีก็จะยิ่งสูงเท่านั้น ซึ่งจะส่งผลไปสู่อัตราการเจริญเติบโตที่ลดลง จะเห็นได้ชัดว่าปัญหาของงานวิจัยกลุ่มนี้คือในความเป็นจริง อัตราภาษีมีความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามกับความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ ไม่ใช่ในทางเดียวกันดังที่ทำนายในทฤษฎี (ตัวอย่างเช่นประเทศแคนาดามีอัตราภาษีเงินได้สูงกว่าประเทศไทยมาก แต่มีความเท่าเทียมกันของรายได้สูงกว่า)

Alesina and Perotti (1996) เปิดประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างการเมือง การกระจายรายได้ และความเจริญเติบโตใหม่ โดยผ่านทางความมั่นคงทางการเมือง ความจริงยังมีงานวิจัยเรื่องการเมืองกับเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้อีกมาก ผู้อ่านสามารถค้นหาเพิ่มเติมได้ในบทสำรวจความรู้ของ Bertola (2000)

สำหรับนโยบายของรัฐที่มีผลต่อการกระจายรายได้นั้นเป็นหัวข้อการวิจัยที่มีมานาน ไม่ว่าจะป็นนโยบายภาษี นโยบายการใช้จ่ายภาครัฐ ตัวอย่างเช่น Bourguignon and Morrisson (1990) สรุปว่า นโยบายการศึกษาช่วยเรื่องการกระจายรายได้แน่นอน แต่เนื่องจากงานวิจัยในแนวนี้นี้มีจำนวนมากและบางครั้งมีข้อสรุปที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก จึงจะไม่เสนอรายละเอียดในที่นี้ ผู้อ่านควรอ่านบทสำรวจความรู้ในด้านนี้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์จาก Boudway and Keen (2000) อย่างไรก็ดีตามมีงานวิจัยที่น่าจะกล่าวถึงเพราะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายการใช้จ่ายของรัฐกับสภาพตลาดทุน (ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อถัดไป) คือ Benebou (1996) ซึ่งเสนอว่าในกรณีที่ตลาดทุนไม่สมบูรณ์ การใช้จ่ายของรัฐจะช่วยลดช่องว่างของโอกาสระหว่างคนรวยและคนจนได้ เพราะคนจนต้องพึ่งพิงการให้บริการของภาครัฐ (เช่นบริหารสาธารณสุขและการศึกษา) ในขณะที่คนรวยมีทางเลือกที่จะใช้บริการของภาคเอกชนทดแทนได้

การวิจัยเรื่องนโยบายการคลังของรัฐในประเทศไทยก็ได้มีการทำเป็นลำดับ เมธี ครองแก้วถือได้ว่าเป็นผู้ริเริ่มศึกษาผลต่อการกระจายรายได้ของนโยบายภาษีและการใช้จ่ายของภาครัฐ ใน Medhi (1975) Medhi (1979) และ Medhi (1980) ส่วนผลงานในรุ่นต่อมาได้แก่ งานของ พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์ ใน Pichit (1985) ซึ่งศึกษาเฉพาะนโยบายภาษี และที่สำคัญคืองานของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2542) ซึ่งศึกษาโดยใช้ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมปี 2529 ถึงปี 2539 และข้อมูลอื่นๆ ประกอบกันในการประเมินผลต่อการกระจายรายได้ของภาษีทั้งระบบและการใช้จ่ายรัฐสามกลุ่มหลัก คือรายจ่ายด้านการศึกษาด้านสาธารณสุข และด้านโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยข้อสรุปจากการศึกษาชิ้นสุดท้ายนี้คือ ภาษีทางตรงมีลักษณะ 'ก้าวหน้า' ในขณะที่ภาษีทางอ้อมมีลักษณะ 'ถดถอย' ส่วนการใช้จ่ายภาครัฐพบว่า ครัวเรือนรวยได้รับประโยชน์จากการให้บริการภาครัฐมากกว่าครัวเรือนยากจน เพราะสามารถเข้าถึงบริการเหล่านี้ได้ดีกว่า หรือได้รับการอุดหนุนสูงกว่า (ในกรณีรายจ่ายเพื่อการศึกษา เพราะการศึกษาระดับสูงได้รับการอุดหนุนต่อหัวมากกว่าการศึกษาระดับต่ำ)

นโยบายรัฐไม่จำเป็นต้องเป็นนโยบายทางด้านการคลังเท่านั้น อัมมารและสุทัศน์ (2531) ได้แสดงให้เห็นว่านโยบายการแทรกแซงทางด้านเกษตร นโยบายกีดกันการนำเข้า และนโยบายมหภาคโดยทั่วไป มีผลต่อการโอนทรัพยากรจากภาคเกษตรกรรมและต่อการกระจายรายได้ได้อย่างไร ผลการวิจัยที่สำคัญคือนโยบายรัฐเหล่านี้มีแนวโน้มทำให้ความกินดีอยู่ดี (well-being) ของเกษตรกรลดลง เช่นนโยบายภาษีการค้าและนโยบายแทรกแซงการส่งออกสินค้าเกษตร ทำให้เกษตรกรได้รับราคาต่ำลง การกีดกันการค้าและนโยบายดุลการชำระ

โอนทรัพยากรสุทธิออกจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอื่น ๆ ซึ่งแน่นอนว่าย่อมมีผลทำให้การกระจายรายได้
 เลวลงกว่ากรณีที่หากรัฐไม่เข้าแทรกแซง อย่างไรก็ตามควรเป็นที่เข้าใจว่าผลการวิจัยนี้ใช้ข้อมูลในช่วงปี 2503-
 2527 ซึ่งสถานการณ์ในปัจจุบันมีความแตกต่างไปพอสมควร เช่นนโยบายการค้าระหว่างประเทศที่เสรีมากขึ้น
 น่าจะมีผลทำให้ภาคเกษตรถูกเอาเปรียบน้อยลง

6. การกระจายรายได้กับตลาดทุนและทฤษฎีพลวัตทางสังคมและชนชั้น

มีคำถามหนึ่งที่น่าสนใจ คือทำไมการพัฒนาเศรษฐกิจตามระบบทุนนิยมจึงไม่สามารถทำให้การ
 กระจายรายได้มีความเท่าเทียมกันมากกว่าที่เป็นอยู่จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพิจารณาจากประเด็นที่ว่า
 ระบบทุนนิยมมีรากฐานเดียวกันกับความคิดแบบเสรีนิยม กล่าวคือทุกคนมีเสรีภาพที่เท่าเทียมกันในการ
 ดำรงชีวิตในทุก ๆ ด้านรวมทั้งด้านเศรษฐกิจด้วย ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริงแล้วความสามารถในการหารายได้ก็
 ควรจะถูกกำหนดด้วยความสามารถส่วนบุคคลเป็นหลักใหญ่ และเนื่องจากระดับสติปัญญาแรกเกิดของแต่ละ
 บุคคลควรจะมีการกระจายตัวที่เท่า ๆ กันโดยไม่ขึ้นอยู่กับฐานะของครอบครัว ดังนั้นทุกคนก็ควรจะมี
 โอกาสรวยหรือโอกาสจนเท่า ๆ กัน และทำให้การกระจายรายได้มีความพลวัตสูงและเปลี่ยนแปลงไปตามกาล
 เวลามากกว่าที่เป็นอยู่จริง (ซึ่งค่อนข้างนิ่ง กล่าวคือลูกหลานของคนรวยก็มักจะรวยต่อไปและลูกหลานของ
 คนจนก็มักจะหลุดพ้นจากความจนไม่ถนัด) หรืออีกนัยหนึ่งสังคมจะต้องมีพลวัตทางสังคมและทางชนชั้น
 (social or intergenerational mobility) มากกว่าที่เป็นอยู่

คำตอบที่ดูเหมือนชัดเจนในกรณีนี้ก็ คือ โอกาสของคนแต่ละคนไม่เท่าเทียมกัน หากแต่ขึ้นอยู่กับทรัพย์
 สินที่สะสมได้อยู่เดิม (เช่นฐานะของครอบครัวและของพ่อแม่) โดยเฉพาะอย่างยิ่งโอกาสในการสร้างทุนมนุษย์
 (human capital) ผ่านทางการศึกษาและการส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสามารถในการหารายได้
 ในอนาคต เป็นที่น่าสังเกตว่าข้อจำกัดในการสะสมทุนมนุษย์จะไม่เกิดขึ้นหากระบบทุนนิยมทำงานได้อย่าง
 สมบูรณ์แบบและไม่ขาดตกบกพร่อง หรือที่เรียกว่าตลาดมีความสมบูรณ์ (complete market) โดยเฉพาะ
 หากตลาดทุนสามารถทำงานได้ถึงขั้นที่ว่าบุคคลใด ๆ ที่มีความสามารถแรกเกิด (innate ability) สูงก็ต้อง
 สามารถหาแหล่งทุนมาสนับสนุนการสร้างสมทุนมนุษย์ของตนเองได้โดยใช้ความสามารถแรกเกิดนั้นเองเป็น
 หลักประกันการชำระคืนในอนาคต โดยผู้ให้กู้ก็สามารถทำกำไรจากการให้กู้นั้นได้ด้วย แต่ในความเป็นจริงมี
 คนจนที่มีสติปัญญาสูงจำนวนมากซึ่งไม่สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้เพราะตลาดทุนไม่สมบูรณ์พอที่จะ
 สร้างกลไกการสร้างทุนมนุษย์ดังที่กล่าวได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการขาดพลวัตทางสังคมมิได้เป็นสาเหตุจาก
 ระบบทุนนิยมโดยตัวเอง แต่มีสาเหตุมาจากระบบทุนนิยมที่ยังไม่สมบูรณ์มากกว่า

ความล้มเหลวของตลาดทุนที่เอื้อต่อการสะสมทุนมนุษย์เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งของความไม่สมบูรณ์ของตลาดทุนเท่านั้น การที่ตลาดเงินและตลาดทุนไม่สามารถให้ข้อมูลที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแต่ขาดหลักทรัพย์สินค้ำประกัน ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของความไม่สมบูรณ์ของตลาดทุนและความนิ่งของพลวัตทางสังคม

จากแนวคิดนี้เอง หากการกระจายรายได้ไม่เท่าเทียมกันมากเท่าไร ก็หมายความว่าจะมีผู้ที่สมควรได้รับโอกาสทางเศรษฐกิจแต่ต้องพลาดไปอยู่มากขึ้น และส่งผลต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาการทางเศรษฐกิจ งานวิจัยที่ใช้แนวคิดนี้ได้แก่งานของ Banerjee and Newman (1991, 1993), Galor and Zeira (1993), Aghion and Bolton (1997) และ Piketty (1997) โดยในแบบจำลองของ Galor and Zeira (1993) นั้นคนจนจะจนตลอดไป

ดังที่กล่าวแล้วว่างานวิจัยข้างต้นเป็นความพยายามที่จะอธิบายทางทฤษฎีต่อความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างความไม่เท่าเทียมกันของรายได้และการเจริญเติบโตผ่านทางความไม่สมบูรณ์ของตลาดทุน หากต้องการทดสอบเชิงประจักษ์ว่าความสมบูรณ์ของตลาดทุนมีผลจริงอย่างที่ทฤษฎีข้างต้นทำนายไว้หรือไม่จะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม ซึ่งงานวิจัยชิ้นล่าสุดของ Barro (1999) สนับสนุนคำทำนายนี้ โดย Barro พบว่าพลวัตของรายได้ไม่เท่าเทียมกันของรายได้ต่ออัตราการเจริญเติบโตในหมู่ประเทศยากจน (ซึ่งมีพัฒนาการของตลาดทุนต่ำ) มีสูงกว่าในหมู่ประเทศร่ำรวย

บทสำรวจความรู้ในเรื่องพลวัตทางสังคมที่ล่าสุดนั้นสามารถพบได้ใน Piketty (2000) ซึ่งเป็นงานการสำรวจความรู้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ โดยดูทั้งการส่งผ่านความมั่งคั่งและทุนมนุษย์ระหว่างรุ่นคนภายในครอบครัวเดียวกัน และลงท้ายด้วยการเปรียบเทียบมุมมองเรื่องพลวัตทางสังคมระหว่างนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมวิทยาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ 'วงจรรอบาห์' ที่ว่ากลุ่มคนบางกลุ่มถูกพิพากษาว่าไร้ความสามารถถูกสังคมทำให้เชื่อว่าตนเองไร้โอกาสและความสามารถจริง (เช่นกลุ่มคนผิวดำในอเมริกา) จนเป็นเหตุให้ไม่สนใจที่จะพัฒนาตนเองและนำไปสู่การจมปลักในวังวนแห่งความยากจนชั่วลูกชั่วหลาน

7. ปัญหาความยากจนกับการกระจายรายได้

แม้จะไม่ใช่เรื่องเดียวกันเสียทีเดียว แต่ปัญหาความยากจนก็มีความเกี่ยวพันกันอย่างสูงกับปัญหาการกระจายรายได้ เพราะหากคนจนได้รับการยกฐานะขึ้นแล้ว การกระจายรายได้ก็จะมีความเท่าเทียมกันมากขึ้นโดยอัตโนมัติ ดังนั้นในทางนโยบายการแก้ปัญหาความยากจนและปัญหาการกระจายรายได้จึงควรทำไปพร้อม ๆ กัน และในหลาย ๆ กรณีการแก้ปัญหาความยากจนดูจะได้รับความสนใจมากกว่าเสียอีก โดยอาจจะมีสาเหตุจากข้อสังเกตว่า สาเหตุที่การกระจายรายได้ไม่มีแนวโน้มที่ดีขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาหลายสิบปีที่

ผ่านมาเป็นเพราะหลาย ๆ ประเทศไม่มีนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้นโยบายที่เหมาะสมจึงเป็นนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนไม่ใช่นโยบายเพื่อแก้ปัญหาการกระจายรายได้

ความสนใจอย่างกว้างขวางต่อการหาทางลดความยากจนเกิดขึ้นในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับรัฐบาลและระดับหน่วยงานระหว่างประเทศ เช่น World bank, International Monetary Fund, Asian Development Band, United Nations

งานวิจัยหลายชิ้นที่ได้กล่าวถึงข้างต้นก็มีความเกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจน เช่นเรื่องความไม่สมบูรณ์ของตลาดทุน เรื่องพลวัตทางสังคม เรื่องการค้าเสรี เป็นต้น แต่ก็ยังมีประเด็นการวิจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจนโดยตรง แต่เนื่องจากเป็นเป้าหมายของบทความนี้อยู่ที่การสำรวจองค์ความรู้เรื่องการกระจายรายได้ จึงไม่สามารถขยายความในส่วนนี้ออกไปมากกว่าที่นี้ ผู้สนใจสามารถอ่านบทความสำรวจความรู้เรื่องความยากจนได้จาก สมชัย (2543) และวิโรจน์ (2543)

8. งานวิจัยดีเด่น

เนื่องจากการวิจัยเรื่องการกระจายรายได้มีแง่มุมที่ค่อนข้างหลากหลาย การคัดเลือกงานวิจัยที่ดีเด่นจึงต้องคำนึงถึงความหลากหลายนี้ด้วย ในที่นี้จะใช้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกสองประการคือ ประการแรกเป็นงานวิจัยที่ครอบคลุมประเด็นหลายประเด็น ซึ่งมักจะได้แก่งานสำรวจองค์ความรู้หรือหนังสือรวบรวมบทความที่ดีเด่นหลายบทความเข้าด้วยกัน ประการที่สอง สำหรับงานวิจัยที่เน้นการศึกษาในแง่มุมเฉพาะของการกระจายรายได้ จะต้องมีความสมบูรณ์ที่โดดเด่นเช่น เป็นการเสนอมุมมองใหม่ เป็นการบุกเบิกวิธีการวิเคราะห์ใหม่หรือการใช้ข้อมูลที่สมบูรณ์และล่าสุดอันนำไปสู่ข้อสรุปที่ชัดเจน

นอกจากนั้น เนื่องจากการคัดเลือกงานวิจัยดีเด่นมีลักษณะซึ่งนำผู้อ่านถึงแหล่งความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่กำลังสำรวจองค์ความรู้นี้ ในที่นี้จึงไม่จำกัดว่างานวิจัยดีเด่นต้องเป็นหนังสือ หรือบทความทางวิชาการเท่านั้น แต่จะรวมกับสื่ออื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะสื่อทางอินเทอร์เน็ต เช่น websites ที่ดี ๆ ที่เป็นแหล่งรวมความรู้เกี่ยวกับการกระจายรายได้ โดยการทำให้เป็น websites นี้มีข้อดีเหนือหนังสือหรือบทความทางวิชาการในแง่ที่ว่าสามารถปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา

งานสำรวจองค์ความรู้

1. งานสำรวจองค์ความรู้ทางการกระจายรายได้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์และทันสมัย คือหนังสือที่บรรณาธิการโดย Atkinson and Bourguignon (2000) ซึ่งเป็นการรวบรวมบทความที่สำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการกระจายรายได้ในหลาย ๆ ด้านโดยนักวิจัยลือนามที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล เช่น A.K. Sen, A.B. Atkinson, F.A. Cowell, T. Piketty, R. Boadway, R. Kanbur เป็นต้น

2. เว็บไซต์ของธนาคารโลก <http://www.worldbank.org/poverty/inequal> เป็นแหล่งรวบรวมความรู้เกี่ยวกับการกระจายรายได้ที่สมบูรณ์มาก โดยนอกจากจะบรรจุสาระที่อ่านหรือศึกษาได้ทันทีแล้วยังเป็นแหล่งที่อ้างอิงงานวิจัยเรื่องการกระจายรายได้ที่ผู้เข้าชมสามารถติดตามหาอ่านได้ต่อไป

งานวิจัยเฉพาะด้าน

3. หนังสือของ A.K. Sen (ปี 1973 and ปี 1992) ยังคงความเป็นหนังสือที่เรียกได้ว่า 'คลาสสิก' ในเรื่องแนวคิดและปรัชญาเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันในมุมมองที่กว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะมีประโยชน์ต่อการถกเถียงในปัจจุบันเรื่องข้อบกพร่องของการใช้รายได้เป็นตัววัดระดับสวัสดิการเพียงประการเดียว
4. Deninger and Squire (1996, 1997) ถือได้ว่าเป็นงานบุกเบิกของการรวบรวมข้อมูลการสำรวจรายได้รายจ่ายของครัวเรือนในระดับนานาชาติและทำการเปรียบเทียบเพื่อหาแนวโน้ม⁹ อย่างไรก็ตามควรอ่านงานที่ตามมาทีหลังซึ่งวิพากษ์และเสริมงานของ Deninger and Squire ด้วย เช่นงานของ Barro (1999), Banerjee and Duflo (2000) และเว็บไซต์ของ IDB หรือ Inter-American Development Bank http://www.iadb.org/sds/pov/index_pov_e.htm
5. หนังสือของ Cowell (1995) ถือได้ว่าเป็นแหล่งรวบรวมที่สมบูรณ์ในเรื่องการวัดการกระจายรายได้นักวิจัยที่ต้องการศึกษาปัญหาการกระจายรายได้ในเชิงประจักษ์สามารถใช้เป็นทั้งแหล่งความรู้และเอกสารอ้างอิงได้เป็นอย่างดี
6. Boadway and Keen (2000) เป็นแหล่งรวบรวมแนวคิดเรื่องการดำเนินนโยบายรัฐเพื่อลดความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ที่ค่อนข้างสมบูรณ์ โดยนำเสนอทั้งประเด็นทางทฤษฎีและผลการวิจัยเชิงประจักษ์
7. ทางด้านพลวัตทางสังคม งานของ Piketty (2000) เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีมาก ผู้อ่านจะเข้าใจพัฒนาการของทฤษฎีนี้ได้อย่างรอบด้าน และยังสามารถติดตามงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากที่ได้รับการอ้างอิงโดย Piketty (2000) ด้วย
8. สำหรับงานวิจัยที่เสนอแนวทฤษฎีเพื่ออธิบายการกระจายรายได้ ผู้อ่านควรแวะชมเว็บไซต์ <http://globetrotter.berkeley.edu/macarthur/inequality/> ซึ่งเป็นแหล่งรวมนักคิดเชิงทฤษฎีที่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการกระจายรายได้กับลักษณะและปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจอื่น ๆ

⁹ เว็บไซต์ www.worldbank.org/html/prdph/lsm/s/ รวบรวมข้อมูลการสำรวจรายได้รายจ่ายครัวเรือนของหลายประเทศ ซึ่งใช้เป็นฐานข้อมูลในการเปรียบเทียบความไม่เท่าเทียมกันในการกระจายรายได้

นักวิจัยที่อยู่ในกลุ่มนี้ได้กล่าวถึงในบทความนี้ไปแล้วได้แก่ Abhijit Banerjee, Thomas Piketty, Roland Benebou เป็นต้น

งานวิจัยของไทย

9. เอื้อย มีสุข (Meesook, 1979) มีคุณค่าในแง่ที่เป็นงานบุกเบิกในเรื่องการวัดการกระจายรายได้
10. Hutaserini and Jitsuchon (1988) มีจุดเด่นในสองด้านคือ ได้ทำการคำนวณ decomposition analysis เพื่อแยกดัชนีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ที่ละเอียด และการสร้างแบบจำลองเพื่อศึกษา ตัวแปรในระดับครัวเรือนที่กำหนดระดับรายได้
11. อัมมารและสุทัศน์ (2531) ถือได้ว่าเป็นผลงานการวิเคราะห์การดำเนินนโยบายรัฐทางด้านการเกษตรต่อการกระจายรายได้ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดเท่าที่เคยทำมา นอกจากนี้ยังมีวิธีการวิจัยที่เคร่งครัด การใช้ข้อมูลให้เกิดประโยชน์สูงสุด นับว่าเป็นแม่แบบของการวิจัยที่ควรเป็น
12. Krongkaew et.al (1992) ชี้ประเด็นเรื่องความเกี่ยวเนื่องระหว่างการกระจายตัวที่ไม่เท่าเทียมกันของรายได้และของการถือครองทรัพย์สิน เช่นที่ดิน ทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น โดยมีข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการกระจายตัวของทรัพย์สินเหล่านี้ประกอบ
13. Suehiro (1985) ทำการรวบรวมสภาพการสะสมทุนและโครงสร้างธุรกิจกลุ่มทุนในเศรษฐกิจไทยไว้ค่อนข้างสมบูรณ์ ถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับประเด็นการกระจายรายได้โดยตรง แต่ก็อาจทำให้ผู้อ่านเข้าใจมากขึ้นถึงการฝังตัวของระบบทุนนิยมในเมืองไทย
14. สำหรับผู้ที่สนใจแนวคิดใหม่เกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคม อาจทดลองอ่านงานของ Unger (1998) ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานชิ้นแรก ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมในบริบทของสังคมและเศรษฐกิจไทย

เว็บไซต์อื่น ๆ ที่ดีเด่น

15. ธนาคารโลกได้จัดทำเว็บไซต์ <http://www.worldbank.org/poverty/inequal/index.htm> ขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ ข้อมูล และความก้าวหน้าในการทำวิจัย รวมทั้งการดำเนินนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้
16. มูลนิธิ MacArthur เป็นมูลนิธิที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยที่หลากหลายมาก โดยในขณะนี้กำลังให้ความสนใจกับงานวิจัยเรื่องการกระจายรายได้ในมุมมองที่กว้าง ดังนั้นเว็บไซต์ของมูลนิธิจึงเป็นจุดเชื่อมต่อไปสู่เว็บไซต์อื่น ๆ ซึ่งมีผลงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธินี้

17. The United Nations University ภายใต้หน่วยงาน World Institute for Development Economics Research (WIDER) ได้จัดทำเว็บไซต์ที่รวบรวมผลงานวิจัยของ WIDER เองในเรื่องการกระจายรายได้ สามารถดูได้จาก <http://www.wider.unu.edu> ส่วนผลงานวิจัยดูได้ที่ <http://www.wider.unu.edu/publications>

9. แนวทางและหัวข้อการวิจัยที่เหมาะสม

ในที่นี้จะทดลองเสนอแนวทางและหัวข้อการวิจัยเรื่องความยากจนสำหรับกรณีประเทศไทย โดยจะใช้ประโยชน์จากการประมวลองค์ความรู้ที่ได้ครอบคลุมมาแล้วก่อนหน้านี้ รวมทั้งคำนึงถึงการตอบสนองความต้องการงานวิจัยที่ผู้เขียนคิดว่ามีค่าสำคัญ

แนวทางการวิจัย

- (ก) เพิ่มสัดส่วนของงานวิจัยที่อธิบายผลกระทบต่อ การกระจายรายได้ของปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจและการดำเนินนโยบายของรัฐ มิใช่เพียงการสำรวจสถานะภาพของการกระจายรายได้ เช่นการคำนวณดัชนีความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ทำกันมามากพอแล้ว
- (ข) การวิจัยจะต้องเน้นใช้วิธีการวิจัยที่เคร่งครัด นักวิจัยต้องมีความเป็นกลางทางวิชาการ ไม่ด่วนสรุปผลใด ๆ ก่อนที่จะได้มีการตรวจสอบผลให้ถ่องแท้ การใช้จินตนาการเป็นเรื่องมีประโยชน์ แต่ต้องไม่ใช่ขั้นตอนสุดท้ายของการวิจัยซึ่งให้นำไปสู่ผลสรุป
- (ค) การวิจัยควรปรับใช้ความก้าวหน้าของการวิเคราะห์เชิงสถิติและเศรษฐมิติให้ได้ประโยชน์สูงสุด ต้องใช้ข้อมูลที่มีอยู่ให้ครบถ้วน และควรตรวจสอบความสมนัยของข้อมูลต่างชุดกัน หากต้องการทำการเปรียบเทียบกับการกระจายรายได้ในประเทศ ต้องแน่ใจว่าข้อมูลที่ใช้เปรียบเทียบมีมาตรฐานเดียวกัน

หัวข้อการวิจัย

สำหรับหัวข้อการวิจัย ต้องเลือกจากสองข้อพิจารณา คือ หนึ่ง ตรงกับลักษณะเฉพาะหรือลักษณะเด่นของไทย สอง มีข้อมูลที่เอื้อต่อการทำวิจัย ในที่นี้จะขอเสนอบางหัวข้อวิจัยที่ผู้เขียนคิดว่าน่าสนใจและสำคัญคือ

- 1) ศึกษาเรื่องความยากจนตลอดชีพ และความยากจนเรื้อรัง (life-time and chronic poverty) ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะ dynamics การศึกษาเรื่องนี้มีความสำคัญเพราะว่าสภาพลักษณะและการคงอยู่ของชนกลุ่มนี้มีนัยที่สำคัญต่อระดับและการเปลี่ยนแปลง (หรือการไม่เปลี่ยนแปลง) ของความไม่เท่าเทียมกันในรายได้ของสังคมโดยรวม
- 2) ศึกษาเรื่องพลวัตทางสังคม โดยอาจศึกษาทั้งในมุมมองกว้างเช่นการสร้างเมตริกซ์ของพลวัต (mobility matrix) ที่ฉายภาพการเปลี่ยนสถานะทางเศรษฐกิจระหว่างรุ่นคนรวมทั้งการอธิบายถึงสาเหตุที่เป็นเช่นนั้น หรืออาจเน้นวิเคราะห์ในมุมมองแคบลงเช่นผลของความไม่สมบูรณ์ของตลาดทุนต่อความสามารถในการเลื่อนชั้นทางสังคมของกลุ่มครัวเรือนผู้มีรายได้น้อย
- 3) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการเจริญเติบโต การค้าระหว่างประเทศ และการกระจายรายได้ในบริบทของเศรษฐกิจไทย เพราะถึงแม้จะมีผลการศึกษาก่อนข้างมากดังที่ได้กล่าวแล้วในระดับนานาชาติ แต่การศึกษาที่เคร่งครัดในเรื่องนี้สำหรับเศรษฐกิจไทยยังขาดแคลนอยู่ และเป็นเหตุให้เกิดกรณีวิวาทะในเรื่องนี้ในวงกว้างมาเป็นเวลานานโดยไม่จำเป็น
- 4) วิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมกันในมิติอื่นนอกเหนือจากรายได้ เช่นในทรัพย์สินสุทธิ (ผลต่างระหว่างทรัพย์สินและหนี้สิน) โอกาสทางการศึกษา และการได้รับบริการสาธารณสุขจากรัฐอื่น ๆ
- 5) ศึกษาผลกระทบของเทคโนโลยีข่าวสารต่อการกระจายรายได้ โดยควรจะดูรวมถึงความสามารถในการรับรู้และกลั่นกรองข่าวสารของกลุ่มชนต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งจะมีผลไปสู่โอกาสและพฤติกรรมที่ต่างกัน
- 6) ศึกษาผลของความผันผวนทั้งในในระดับเศรษฐกิจมหภาคและจุลภาคที่มีต่อกลุ่มครัวเรือนในระดับรายได้ต่าง ๆ ซึ่งควรประกอบไปด้วยธรรมชาติของความผันผวน และกลยุทธ์การปรับตัวเพื่อรับความผันผวน
- 7) ควรมีการวิจัยที่มุ่งเน้นการเชื่อมประสานระหว่างความรู้ความเข้าใจทางด้านทฤษฎีเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่กับแนวคิดเศรษฐกิจที่ได้รับความนิยมนอกกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์และที่ดูเหมือนขัดแย้งกัน เช่นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจชุมชน ทุนทางสังคม เป็นต้น เพื่อสรุปให้ได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ขัดแย้งจริง และอะไรไม่ใช่ความขัดแย้งแต่เป็นเพียงความเข้าใจไม่ตรงกัน
- 8) ศึกษาผลกระทบของพัฒนาการทางเทคโนโลยีต่อการกระจายรายได้ โดยอาจดูทั้งในระดับประเทศ (เช่นผลของการใช้กลยุทธ์ในการลอกเลียนเทคโนโลยีจากต่างประเทศเปรียบเทียบกับ การสร้างเทคโนโลยีของตนเอง) หรือในระดับภายในประเทศ ซึ่งจะรวมทั้งการใช้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการรักษาการผูกขาดทางตลาดของกลุ่มทุนและผู้ได้เปรียบทางสังคม

- 9) วิเคราะห์พัฒนาการทางการเมืองต่อการกระจายรายได้ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่และมีหลายมิติ แต่อาจเน้นไปที่ผลต่อการสร้างความเท่าเทียมกันในสิทธิเหนือการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและ การจัดสรรงบประมาณของรัฐ
- 10) ผลของนโยบายการเงินต่อการกระจายรายได้และความยากจน โดยเฉพาะนโยบายการเงินแบบใหม่ที่เน้นการรักษาเป้าหมายเงินเฟ้อ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- เมธี ครองแก้ว, 2520. การกระจายรายได้ในประเทศไทย 2515. *วารสารเศรษฐศาสตร์ไทย*, เล่มที่ 10 (กันยายน-ธันวาคม 2520), หน้า 61-99.
- เมธี ครองแก้ว และ ปราณีย์ ทินกร, 2528. สภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ในประเทศไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 4, ธันวาคม
- วิโรจน์ ณ ระนอง, 2543. *ประเด็นปัญหาและข้อพิจารณาในวิวาทะเรื่องความยากจนและแนวทางแก้ปัญหาความยากจน*. เอกสารเสนอต่อที่ประชุมระดมความเห็นโครงการ The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand จัดโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 22 ธันวาคม 2543.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2542. *ลักษณะการกระจายภาวะและประโยชน์ด้านการคลังและภาษีอากรของประเทศไทย ปี 2529-2539*. รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง กระทรวงการคลัง.
- สมชัย จิตสุชน, 2543. *งานวิจัยเรื่องความยากจนในประเทศไทย: องค์กรความรู้และแนวทางในอนาคต?* เอกสารเสนอต่อที่ประชุมระดมความเห็นโครงการ The Process of Formulating Poverty Reduction Strategies in Thailand จัดโดยสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 22 ธันวาคม 2543.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2543. *ความยากจนและการกระจายรายได้ปี 2542*, ในจดหมายข่าว *เครื่องชี้วัดความอยู่ดีมีสุขและการวิเคราะห์เชิงนโยบาย*, ปีที่ 4 เล่มที่ 1.
- อัมมาร สยามวาลา และสุทัศน์ เศรษฐบุญสร้าง, 2531. ผลกระทบของการแทรกแซงของรัฐที่มีต่อดุลการชำระเงิน การโอนทรัพยากรจากภาคเกษตรกรรม และการกระจายรายได้ พ.ศ. 2503-2527. ใน *รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์และนิพนธ์ พัวพงศกร, บก, เศรษฐกิจไทย: บนเส้นทางแห่งสันติประชาธรรม*. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

- Aghion, P., and Bolton, P., 1997. A theory of trickle-down growth and development. *Review of Economic Studies*, Vol. 64, pp. 151-72.

- Atkinson, A.B., 1970. On the measurement of inequality. *Journal of Economic Theory*, Vol. 2, pp. 244-63.
- Atkinson, A.B., 1999. *The distribution of income in industrialized countries*. WIDER working paper.
- Alesina, Alberto, and Perotti, Roberto, 1996. Income distribution, political instability, and investment. *European Economic Review*, Vol. 40, No. 6, pp. 1203-228.
- Alesina, Alberto, and Rodrik, D., 1994. Distributive politics and economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 109, pp. 465-89.
- Banerjee, Abhijit and Duflo, Esther, 2000. *Inequality and growth: what can the data say?* NBER Working Paper No. 7793.
- Banerjee, Abhijit and Newman, A., 1991. Risk-bearing and the theory of income distribution. *Review of Economic Studies*, Vol. 58, No. 20, pp. 211-35.
- Banerjee, Abhijit and Newman, A., 1993. Occupational choice and the process of development. *Journal of Political Economy*, Vol. 101, No. 2, pp. 274-98.
- Barro, Robert J., 1991. Economic growth in a cross-section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, May, pp. 407-44.
- Barro, Robert J., 1999. *Inequality, growth and investment*. NBER Working Paper No. 7038.
- Benabou, R., 1996, Inequality and growth. In Bernanke, B. and Rotemberg, J., eds., *NBER macro annual 1996*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Berry A, Bourguignon F., and Morrisson C., 1991. Global economic inequality and its trends since 1950. In Osberg L., ed., *Economic inequality and poverty: international perspectives*. Sharpe.
- Berman, Eli, Bound, John, and Machin, Stephen, 1997. *Implications of skill-biased technological change: international evidence*. IED Discussion Paper Series, No. 78 (July).
- Bertola, G., 2000. Macroeconomics of distribution and growth. In Atkinson, A.B. and Bourguignon, F., eds., *Handbook of income distribution*. Amsterdam: North Holland-Elsevier.

- Boadway, Robin, and Keen, Michael, 2000. Redistribution. In Atkinson A.B. and Bourguignon, F., eds., *Handbook of income distribution*. Amsterdam: North Holland-Elsevier.
- Bourguignon, F, 1979. Decomposable income inequality measures. *Econometrica*, Vol. 47, pp. 901-20.
- Bourguignon, F, and Morrisson, C., 1990. Income distribution, development and foreign trade. *European Economic Review*, Vol. 34, pp. 1113-32.
- Chanthaworn, Pirom, 1975. *The decomposition analysis of the source of income inequality in Thailand, 1962/63 and 1968/69*. Master's thesis, University of Philippines.
- Cowell, F.A., 1980. On the structure of additive inequality measures. *Review of Economic Studies*, Vol. 47, pp. 521-31.
- Cowell, F.A., 1995. *Measuring inequality*. 2nd ed., Hamel, Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Deaton, Angus, 1997. *The analysis of household surveys: a microeconomic approach to development policy*. Baltimore: World Bank and John Hopkins University Press.
- Dalton, H., 1920. The measurement of the inequality of incomes. *Economic Journal*, Vol. 30. [cited in Sen (1992)].
- Davis, Donald, 1996. *Trade liberalization and income distribution*. NBER Working Paper No. 5693.
- Deiningner, Klaus, and Squire, Lyn, 1996. A new data set measuring income inequality. *World Bank Economic Review*, Vol. 10, No. 3, pp. 565-91.
- Deiningner, Klaus, and Squire, Lyn, 1997. Economic growth and income inequality: reexamining the links. *Finance and Development*, Vol. 34, No. 1, March, pp. 38-41.
- Deiningner, Klaus, and Squire, Lyn, 1998. New ways of looking at old issues: inequality and growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 57, pp. 259-87.
- Freeman, R.B. and Katz, L.F., eds., 1995. *Differences and changes in wage structures*. Chicago: University of Chicago Press.
- Galor, Oded, and Zeira, Joseph, 1993. Income distribution and macroeconomics. *Review of Economic Studies*, Vol. 60, pp. 35-52.
- Galor, Oded, and Smeeding, T.M., 1997. Cross-national comparison of earnings and income inequality. *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, pp. 633-87.

- Hutaserini, Suganya, and Jitsuchon, Somchai, 1988. Thailand's income distribution and poverty profile and current situation. Paper presented at Thailand Development Research Institute Year End Conference, Pattaya, 17-18 December 1988.
- Islam, Rizwanul, 1983. Poverty, income distribution and growth in rural Thailand. *Poverty in Rural Asia*, pp. 205-29.
- Jitsuchon, Somchai, 1987. *Sources and trend of income inequality: Thailand 1975/76 and 1981*. Master's thesis, Faculty of Economics, Thammasat University.
- Krongkaew, Medhi, 1975. *The income redistributive effects of taxes and public expenditure in Thailand: an intertemporal study*. Ph.D. thesis, Department of Economics, Michigan State University.
- Krongkaew, Medhi, 1979. *The distributive impact of government's policies: an assessment of the situation in Thailand*. Faculty of Economics, Thammasat University.
- Krongkaew, Medhi, 1980. *The distribution of and access to basic health services in Thailand*. Faculty of Economics, Thammasat University.
- Krongkaew, Medhi, 1989. *Poverty and income distribution in Thailand*. Paper presented at the international conference on Thai studies, Canberra, Australia.
- Krongkaew, Medhi, 1996. *Thailand: poverty assessment update*. Economic Research and Training Center, Faculty of Economics, Thammasat University.
- Krongkaew, Medhi, Tinakorn, Pranee and Suphachalasai Suphat, 1992. *Rural poverty in Thailand: policy issues and responses*. *Asian Development Review*, Vol. 10, No. 1.
- Kuznets, Simon, 1955. Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, Vol. XLV, No. 1, March, pp. 1-28.
- Likitkijsonboon, Pichit, 1985. *Taxation and income distribution in Thailand: a case study for 1981*. Mater's thesis, Faculty of Economics, Thammasat University.
- Litchfield, Julie A., 1999. Inequality: method and tools. Paper on World Bank's website on inequality [available at <http://www.worldbank.org/poverty/inequal/methods/index.htm>].
- Lucas, Robert, 1988. On the mechanics of economic growth. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, No. 1, pp. 3-42.

- Meesook, Oey Astra, 1979. *Income, consumption and poverty in Thailand, 1962/63 to 1975/76*. World Bank Staff Working Paper, No. 364, November.
- Murphy, Kevin, Shleifer, Andrei, and Vishny, Robert, 1989. Industrialization and the Big Push. *Journal of Political Economy*, Vol. 87, pp. 1003-25.
- Parnwell, Michael J.G., ed., 1996. *Uneven development in Thailand*. Avebury: Ashgate Publishing.
- Perotti, Roberto, 1993. Political equilibrium, income distribution, and growth. *Review of Economic Studies*, Vol. 60, pp. 755-76.
- Persson, Torsten, and Tabellini, Guido, 1992. Growth, distribution, and politics. *European Economic Review*, Vol. 36, pp. 593-602.
- Persson, Torsten, and Tabellini, Guido, 1994. Is inequality harmful for growth. *American Economic Review*, Vol. 84, pp. 600-21.
- Piketty, T., 1997. The dynamics of the wealth distribution and the interest rate with credit rationing. *Review of Economic Studies*, Vol. 64, pp. 173-89.
- Piketty, T., 2000. Theories of persistent inequality and intergenerational mobility. In Atkinson A.B. and Bourguignon, F., eds., *Handbook of income distribution*. Amsterdam: North Holland-Elsevier.
- Romer, Paul, 1986. Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, Vol. 94, No. 5, pp. 1002-37.
- Sachs, Jeffrey and Warner, Andrew, 1995. *Natural resource abundance and economic growth*. NBER Working Paper, No. 5398.
- Sen, Amartya, 1973. *On economic inequality*. Oxford: Clarendon Press.
- Sen, Amartya, 1992. *Inequality reexamined*. Harvard University Press.
- Shorrocks, A.F., 1982. Inequality decomposition by factor components. *Econometrica*, Vol. 50, No. 1, pp. 193-211.
- Shorrocks, A.F., 1984. Inequality decomposition by population subgroups. *Econometrica*, Vol. 52, pp. 1369-385.
- Spilimbergo, Antonio, Londono, Juan Luis, and Szekely, Miguel, 1999. Income distribution, factor endowments, and trade openness. *Journal of Development Economics*, Vol. 59, No. 1, June, pp 77-101.

- Stewart, Frances, 1999. *Income distribution and development*. Paper presented to UNCTAD meeting, Bangkok.
- Stolper, W, and Samuelson, Paul, 1941. Protection and real wage. *Review of Economic Studies*.
- Suehiro, Akira, 1989. *Capital accumulation in Thailand, 1855-1985*. The Centre for East Asian Cultural Studies.
- Unger, Danny, 1998. *Building social capital in Thailand, fibers, finance, and infrastructure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wood, A., 1994. *North-South trade, employment and inequality*. Oxford: Clarendon Press.
- UNCTAD, 1997. *Trade and development report 1997*. New York: United Nations Publication.

นโยบายเศรษฐกิจมหภาคกับความยากจนในประเทศไทย: การสำรวจสถานะความรู้¹

สมบูรณ์ คิริประชัย*

นิธินันท์ วิศเวศวร**

ศุภชัย ศรีสุชาติ***

บทคัดย่อ

นโยบายเศรษฐกิจมหภาคมีผลต่อการลดความยากจน ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในประเทศไทย ความยากจนสมบูรณ์มีการลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงห้าทศวรรษที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม ความยากจนโดยเปรียบเทียบไม่ใช่ไม่ลดลงอย่างช้าๆเท่านั้น แต่ในทางตรงกันข้าม ดูเหมือนว่าจะเพิ่มมากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะหลังวิกฤติการณ์การเงินในปี 2540 ความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ดูเหมือนจะยิ่งขยายห่างออกไปมากขึ้นทุกทีจนถึงจุดที่เป็นจุดอันตราย นอกเสียจากว่า มาตรการของรัฐจะนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำน้อยอย่างทันทีทันใด กล่าวโดยสรุป ลักษณะเส้นโค้งแบบระฆังคว่ำของ Kuznets ยังไม่เคยเกิดขึ้นในกรณีของไทย

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัยในโครงการนี้ คือ นางสาวสุวรรณา ชาวบ้านเกาะ นายชินาคม นาคบุตร และนางสาววราณี สิทธิถาวร ผู้ช่วยวิจัยทั้งสามท่าน ซึ่งได้ทำงานอย่างขยันขันแข็งในขั้นนี้ ในบทความนี้ ผู้เขียนได้ตัดข้อมูลที่เป็นตารางออกจากเนื้อหาเพื่อความกระชับ เนื่องจากตารางมีจำนวนมาก จึงไม่สามารถตีพิมพ์ในวารสารฉบับนี้ได้ ผู้อ่านที่สนใจสามารถติดต่อขอได้จากผู้เขียนตามที่อยู่ในอีเมล

* รองศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. E-mail: <somboon@econ.tu.ac.th>

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. E-mail: <nitinant@econ.tu.ac.th>

*** อาจารย์ประจำ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กำลังลาศึกษาต่อระดับปริญญาเอก ที่มหาวิทยาลัยฮาวาย ประเทศสหรัฐอเมริกา

Abstract

Macroeconomic policy can have an impact on poverty reduction. This is really true in case of Thailand where absolute poverty has been reducing over the last five decades. Nevertheless, relative poverty has hardly been declined slowly, in contrary, it has risen dramatically, especially after the financial crisis in 1997. Income inequality seems to have climbed up to an alarming rate unless any effective measure has been implemented at once. In sum, the U-inverted curve of à la kuznets has never been the case of Thailand.

กล่าวนำ

นับตั้งแต่ขึ้นศตวรรษที่ 21 นี้สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์ทั่วโลกยังให้ความสนใจมากที่สุดประเด็นหนึ่งก็คือความสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์กับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของประเทศด้อยพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างโลกาภิวัตน์กับการกระจายรายได้ประชาชาติของประเทศด้อยพัฒนา เพราะมีแนวโน้มที่ไม่น่าพึงพอใจว่า ในขณะที่โลกของมนุษยชาติมีการติดต่อสื่อสารและคมนาคมที่รวดเร็วขึ้นผ่านวิทยาการสมัยใหม่ แต่ในหมู่ประเทศด้อยพัฒนานั้น ความยากจนข้นแค้นและความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้อย่างไม่เป็นธรรมยังคงเป็นปัญหาส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของคนจำนวนหลายล้านคนทั่วโลก

ในประเทศไทย ประเด็นสำคัญจึงวนเวียนคล้ายวัฏจักรว่า เราจะเลือกการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างไรเพื่อให้สังคมไทยมีทั้งความเสมอภาค ประสิทธิภาพและมีการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน? เพราะดูเหมือนว่าเมื่อพิจารณาในรูปอัตราการความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth) ที่วัดในรูปตัวเงินแล้ว ประเทศไทย นับได้ว่ามีเศรษฐกิจอยู่ในระดับค่อนข้างน่าพอใจ คือมีอัตราการความเจริญเติบโตค่อนข้างสูงต่อเนื่องถ้าวเฉลี่ยร้อยละ 7 ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา อัตราความเจริญเติบโตที่สูงระดับโลกติดต่อกันอย่างยาวนานต่อเนื่องเช่นนี้ มีผลอย่างสำคัญให้ความยากจนโดยสมบูรณ์ (Absolute Poverty) หรือที่เรานิยามวัดกันในรูปภาวะของความยากจน (Poverty Incidence) ลดลงอย่างมาก นั่นคือความยากจนโดยสมบูรณ์ของประชาชนไทยลดลงโดยลำดับ ทั้งในระดับประเทศ และระดับภาค จนกระทั่งเกิดวิกฤตการณ์เศรษฐกิจในปี 2540 อย่างไรก็ตาม งานวิจัยต่างๆ ล้วนบ่งชี้ตรงกันว่าแม้ว่าความยากจนของประชาชนโดยรวมจะมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง อันเป็นผลพวงของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่สูงอย่างต่อเนื่อง แต่การกระจายรายได้ประชาชาติไม่จำเป็นต้องดีขึ้นตามความเจริญเติบโต ตรงกันข้าม การกระจายรายได้ประชาชาติกลับมีแนวโน้มที่เลวลง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ

ความยากจนโดยสัมพัทธ์ (Relative Poverty) กลับมีสภาพที่เลื่อมทราลง นั่นคือ ประชาชนไทยมีความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้มากขึ้นเรื่อยๆ ตามระยะเวลาที่ผ่านมา แม้ว่าตามทฤษฎีที่เสนอโดย Kuznets เมื่อปี 2493 กล่าวว่า ความเหลื่อมล้ำของการพัฒนาเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในตอนแรกเริ่มของการพัฒนา เศรษฐกิจแบบใหม่ ปัญหาการกระจายรายได้จะเป็นเสมือนส่วนประกอบหนึ่งในวงจรที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และเมื่อมีการพัฒนาไประยะหนึ่งแล้ว การกระจายรายได้ประชาชาติหรือความเหลื่อมล้ำก็จกตั้งขึ้นเอง เหมือนเป็นรูปประฆังคว่ำหรือ U-inverted curve ถ้าหากเราพิจารณาปัญหาการกระจายรายได้เป็นเสมือนวัฏจักรที่ต้องเกิดขึ้น เมื่อประกอบกับความยากจนที่มีสัดส่วนลดลงตลอดระยะเวลาการพัฒนาที่ผ่านมาแล้ว ย่อมทำให้เกิดภาพลวงตาได้โดยง่ายว่า ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม จะคลี่คลายและหมดไปตามขั้นตอนและระยะเวลาที่ควรจะเป็น คำถามหลักคือความเป็นธรรมของการกระจายรายได้เป็นเรื่องที่สามารถเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจได้โดยธรรมชาติหรือไม่? และจะต้องใช้เวลานานเท่าใด Kuznets Curve จึงมีแนวโน้มวกกลับต่ำลงจนมีเสถียรภาพ ในการสำรวจสถานะความรู้นี้มีใช้เป็นการสำรวจงานวิจัยทั้งหมดในช่วง 40 ปี หากแต่เป็นการสำรวจสถานะความรู้เฉพาะเจาะจงที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในประเทศไทย ประเด็นสำคัญของบทความนี้ สามารถแบ่งเป็น 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 จะครอบคลุมนโยบายสาธารณะของรัฐกับการลดความยากจนซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสำคัญอย่างไร ความมีเสถียรภาพเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ คนจนกับความไร้เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ องค์ประกอบและการกระจายความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและนโยบายของนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคกับความยากจน ตอนที่ 2 ทบทวนสถานะความยากจน และปัจจัยหรือนโยบายที่ก่อให้เกิดความยากจนในประเทศไทย (Synthesis) จะกล่าวถึงความมีเสถียรภาพกับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะครอบคลุมเรื่องแหล่งที่มาของความไร้เสถียรภาพ การรักษาเสถียรภาพ และปัจจัยสำคัญของการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ตอนที่ 3 การแก้ไขปัญหาความยากจนรายสาขา และตอนที่ 4 ยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อการลดความยากจนโดยสมบูรณ์

1. ความเจริญเติบโตกับความยากจนที่ลดลง แต่ความเหลื่อมล้ำกลับเพิ่มขึ้น

การจะเข้าใจเรื่องนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคกับความยากจนนั้น สิ่งที่สำคัญอันดับแรกคือความเข้าใจที่ถูกต้องของคำนิยามเรื่อง "ความยากจน" ซึ่งแม้ว่าเวลาจะเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา แต่ความหมายของความยากจนและคนจน ยังจำเป็นต้องระบุให้ชัดเจน หลังจากนั้น จึงสามารถเชื่อมโยงระหว่างนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคกับความยากจน

ความยากจนนั้นมิใช่เรื่องของการเล่นโวหาร หากแต่เป็นความทุกข์ยากของมนุษยชาติ และปัญหาความยากจนมิใช่เพียงปัญหาทางเศรษฐศาสตร์เท่านั้น หากแต่เป็นปัญหาที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับศาสตร์สาขาอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นรัฐศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนชาติพันธุ์ของสังคมนั้นๆ ตามความเข้าใจของนักวิชาการนั้น ความยากจนนั้นในตัวเองมีปัญหาพื้นฐานที่สำคัญ 2 ด้าน นั่นคือ ค่านิยมและวิธีการวัดความยากจนว่าจะวัดอย่างไร เพื่อให้มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด โดยสามารถนำไปใช้ได้กับทุกสังคม ทุกภูมิภาค มิใช่เป็นเรื่องของจิตวิสัย

1. ความยากจนคืออะไร?

ค่านิยมที่มักใช้กันในทางสากล เช่น งานวิจัยจำนวนมากของธนาคารโลก เมื่อปี 2000 อังการศึกษานี้จำนวนไม่น้อยระบุว่า “ความยากจน” นั้นคือสถานะที่อึดอัดอย่างไม่อาจยอมรับได้ (unacceptable deprivation) ของมนุษย์ปุถุชน ซึ่งสามารถพิจารณาความอึดอัดทางกายภาพ และทางจิตใจหรือทางสังคม (physiological and social deprivation) ซึ่งเกี่ยวพันโดยตรงกับความไม่สมบูรณ์ของสิ่งจำเป็นพื้นฐานทางวัตถุหรือทางชีววิทยา โดยทั่วไปมักหมายถึง โภชนาการ สาธารณสุข การศึกษา และที่พักอาศัย

การศึกษาเรื่องนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคและความยากจนจักมีการกล่าวถึงเสมอ แต่การสังเคราะห์เรื่องนี้ยังมีอยู่จำนวนน้อยมาก กล่าวโดยทั่วไป ในระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา เราสามารถสังเคราะห์งานวิจัยเรื่องปัญหาความยากจนกับนโยบายเศรษฐศาสตร์มหภาคได้เป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ *กลุ่มแรก* เป็นความพยายามที่จะจำแนกว่า อะไรจึงเรียกว่าเป็นคนจนหรือความยากจนคืออะไร ซึ่งโดยรวมแล้วมี 2 แนวทางที่จะวัดว่า ใครคือคนจน? *แนวทางแรก* คือ คนจน หมายถึง คนที่มีน้อยกว่าที่จำเป็นจะต้องมี ไม่ว่าจะเราวัดในรูปรายได้ รายจ่าย สิทธิประโยชน์ ที่อยู่อาศัย การศึกษา สุขภาพ ตลอดจนวิถีชีวิต วิธีการวัดนี้มักพิจารณาว่าปัจเจกชนหรือครัวเรือนนั้นไม่สามารถจะมีความมั่นคงในการเสาะหาสินค้าหรือบริการที่ให้พอเพียงแก่ความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีพ ในความคิดเรื่องนี้มักจัดอยู่ในประเภทที่เรียกว่า “ความอึดอัดทางกายภาพ” ซึ่งรวมถึงรายได้ในรูปตัวเงินหรือระดับในการบริโภค แต่ความอึดอัดนี้ไม่ควรพิจารณาในด้านเศรษฐศาสตร์ด้านเดียว หากยังต้องพิจารณาถึงความอึดอัดทางสังคม ซึ่งรวมถึงความเสี่ยง (Risk) ความอ่อนไหว (Vulnerability) ขาดความสามารถในการปกป้องตนเอง (Lack of autonomy) ความไร้อำนาจในการต่อรอง (Powerless) และขาดความนับถือตนเอง (Lack of self-respect) *ส่วนแนวทางที่สอง* คือ คนจน หมายถึง คนที่มีน้อยกว่าคนที่มากกว่าโดยเปรียบเทียบ และไม่ว่าจะเป็นคนจนด้วยความหมายแบบใดก็ตาม ในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่าสังคมยังไม่เกิดสวัสดิการสูงสุด เพราะสังคมที่มีคนจนจำนวนมากเป็นการชี้ว่า มีคนกลุ่มหนึ่งที่ไม่อาจมีชีวิตที่มีเกียรติหรือศักดิ์ศรีได้ แสดงว่าสวัสดิการของสังคมโดยรวมยังสามารถเพิ่มขึ้นได้ ถ้ามีการจัดสรร

ทรัพยากรใหม่ จากงานวิจัยในปัจจุบันไม่ว่าจะวัดความจนด้วยความหมายแบบใดมักให้ผลสอดคล้องกัน คือ ถ้าแบ่งตามภาคการผลิตคนจนในประเทศไทย มักเป็นเกษตรกรที่อาศัยอยู่ในชนบท ถ้าเราแบ่งตามภูมิภาคคนจนในประเทศไทยมักเป็นคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากงานวิจัยต่างๆ ที่ปรากฏในบรรณานุกรม ทำให้สามารถแบ่งระดับของความจน แม้ว่าคนจนจะหมายถึงคนที่มีน้อยกว่าที่จำเป็นจะต้องมี แต่ความมีน้อยหรือความขาดแคลนนี้แต่ละคนย่อมไม่เท่าเทียมกัน ยิ่งไปกว่านั้นคนจนที่หมายถึงมีน้อยกว่าคนที่มีมากกว่าก็เช่นกันมีน้อยกว่าระดับใดจึงสมควรมีการจัดสรรทรัพยากรใหม่ อย่างไรก็ตาม หากกล่าวโดยรวมงานวิจัยที่ผ่านมาแบ่งคนจนได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรก **คนจนดึกดำ** (Chronic Poverty) คือ คนที่มีน้อยกว่าที่จำเป็นจะต้องมีมาก หรือมีน้อยกว่าคนอื่น ๆ เป็นอันมาก คนจนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่รัฐต้องให้ความเอาใจใส่มากที่สุด

งานวิจัยหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าไม่ว่าจะใช้ดัชนีใดวัดคนกลุ่มนี้ก็ตกอยู่ในกลุ่มยากจนเสมอ เช่น งานวิจัยของ ERTC (2544) แสดงให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาจากปัญหาสุขภาพ การศึกษา และโครงสร้างพื้นฐาน พบว่า ความยากจนมักเกิดขึ้นกับคนกลุ่มเดียวกัน ได้แก่ หมู่บ้านติดชายแดนภาคเหนือ ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ส่วนงานที่เจาะจงเฉพาะกลุ่มเกษตรกร พบว่า เกษตรกรที่ยากจนมักมีที่ดินทำกินขนาดเล็กมาก มีอาชีพหลักคือการทำนาข้าว หรือผสมผสานหลายกิจกรรม ไม่มีแหล่งน้ำ จำนวนสมาชิกในครอบครัวมาก หัวหน้าครัวเรือนมีการศึกษาต่ำ แม้ว่ารายได้จากฟาร์มจะยังคงเป็นรายได้ส่วนใหญ่ แต่มีแนวโน้มจะต้องหันไปพึ่งพารายได้จากนอกฟาร์มหรือนอกการเกษตร ในข้อเท็จจริงจากงานวิจัยต่างๆล้วนมีข้อสรุปตรงกันว่า รายได้หลักจากไร่นาไม่เพียงพอในการดำรงชีพได้

คนจนกลุ่มที่สอง ได้แก่ **คนจนที่จนโอกาส** ซึ่งมีลักษณะว่าไม่มีอะไรที่สามารถนำไปแสวงหารายได้ เพราะมีความขาดแคลนเป็นปรุ้ม (Destitution) กล่าวคือ เป็นคนจนที่ต่ำกว่ากลุ่มแรกแต่ก็ยังคงมีความขาดแคลน แต่ไม่มาก หรือมีน้อยกว่าคนอื่น ๆ แต่ไม่มากนักเมื่อเทียบกับกลุ่มแรก กลุ่มคนจนที่มีความยากลำบากในการจำแนกให้เกิดความชัดเจน การจนโอกาสดังกล่าวนี้มักหมายถึงความยากจนโอกาสในการเข้าถึงปัจจัยการผลิต ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ทุนหรือการประกอบอาชีพ ซึ่งผลก็คือการจนโอกาสดังกล่าวทำให้คนจนกลุ่มนี้ไม่อาจดิ้นหลุดจากบ่วงแห่งความยากจน

คนจนกลุ่มสุดท้าย ได้แก่ **คนเกือบหรือใกล้จน** (Conjunctural Poverty) ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการจับตามองมากขึ้นเรื่อยๆ ภายหลังเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจกับประเทศ คนจนกลุ่มนี้ไม่ขาดแคลนสิ่งจำเป็น หรือไม่ได้มีปัจจัยน้อยกว่าคนอื่น ๆ มากนัก แต่เป็นกลุ่มที่มีความอ่อนไหวหรือมีความเป็นไปได้ที่จะกลายเป็นคนจนได้อย่างง่ายดาย เพราะสาเหตุหรือปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นดินฟ้าอากาศ แผ่นดินไหว น้ำท่วมหรือหัวหน้าครอบครัวเสียชีวิต กล่าวอีกนัยหนึ่ง คนจนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่พร้อมจะกลายเป็นคนชายขอบ (Marginalists) ในสัดส่วนคนจนได้ง่ายหากมีปัจจัยภายนอกมากระทบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยเฉพาะในสังคมของประเทศกำลังพัฒนาที่มีภาคเกษตรกรรมเป็นฐานอันสำคัญ ความยากจนนี้มีเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับ

ภาวะความผันผวนของภัยธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความแปรปรวนของภูมิอากาศ การระบาดของโรคแมลงหรือโรคพืช หรือภัยสงคราม ซึ่งมักนำไปสู่ภาวะการขาดแคลนอาหารในที่สุด

ประเด็นถกเถียงสำคัญประการแรกของงานศึกษาวิจัยสถานะยากจนในที่ต่างๆ ที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้คือประเด็นที่ว่า เราจะให้คำจำกัดความของ “ความยากจน” อย่างไร งานของสมชัย จิตสุชน (2544ก) ได้สรุปจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการของตัวแทนคนจนว่า ในมุมมองของคนจนแล้ว คำว่า “ยากจน” คือ สภาวะที่ “ไม่มีกิน หรือไม่พอกิน รายได้น้อย ไม่มีที่หากิน มีหนี้ ป่วย สุขภาพไม่ดี หรือพิการ” แต่ในทัศนะของนักวิชาการแล้ว ปรากฏว่ามีหลัก มีเกณฑ์ รวมไปถึงข้อโต้แย้งสำหรับการวัดความยากจนอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นพิจารณาจากรายได้ รายจ่าย การกระจายรายได้ ทรัพย์สิน หนี้สิน การศึกษา การมีบริการขั้นพื้นฐาน มาตรฐานชีวิตเปรียบเทียบกับความหวัง หรือแม้แต่การมีทางเลือก มีสิทธิ์ มีเสียง และมีโอกาสในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองและครอบครัว²

การให้คำนิยาม “ความยากจน” ในทำนองนี้ คือ การเปรียบเทียบกับรายได้ที่มีอยู่ แต่คนๆ หนึ่งอาจจะถูกจัดว่า “จน” เมื่อเปรียบเทียบกับผู้อื่นในสังคมที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจดีกว่าก็ได้ ดังนั้น เราจึงสามารถพิจารณาความยากจนในกรอบของความยากจนโดยสมบูรณ์ (absolute poverty) หรือ โดยเปรียบเทียบ (relative poverty) ก็ได้เช่นกัน

นอกเหนือจากแนวคิดของความยากจนที่วัดจากรายได้แล้ว เรายังวิธีอื่นที่จะบ่งชี้ถึงสภาวะความยากจนได้อีก โดยธนาคารโลก (2001) ได้ให้ความหมายของความยากจนรวมถึง การขาดแคลนโอกาสและสิ่งจำเป็นพื้นฐานของชีวิต เช่น โอกาสการศึกษาขั้นประถมศึกษา โอกาสการมีสุขภาพดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่โอกาสการมีงานทำและการสร้างรายได้ในอนาคต

กล่าวโดยสังเขป การมีกรอบการวิเคราะห์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของนิยามที่แตกต่างกัน (เช่น เงินหรือเงินโอกาส) ย่อมนำไปสู่แนวยุทธศาสตร์ของการแก้ปัญหาที่แตกต่างกันได้ ซึ่งจะกล่าวถึงในตอนที่ 3 อย่างไรก็ดี การพยายามศึกษาเรื่องของความจน “โอกาส” จะมีความยากลำบากตรงที่ไม่อาจประเมินค่าได้ง่าย อีกทั้งรายงานฉบับนี้มุ่งจะสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับประเด็นความยากจนที่มีมาในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่อาศัยดัชนีรายได้เป็นเกณฑ์ รายงานฉบับนี้ จึงจะกล่าวถึงความยากจนในมุมมองที่เปรียบเทียบกับกระจายรายได้ และอาจมีดัชนีอื่นๆ ที่สามารถวัดได้

² สรุปจาก สมชัย จิตสุชน (2544ก) “ความยากจนคืออะไร และวัดได้อย่างไร” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่อง ยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน จัดโดยมูลนิธิชัยพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานประมาณ และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ระหว่างวันที่ 24-25 พฤศจิกายน 2544 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี (หน้า 6).

1.2 รัฐไทยกับความพยายามในการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

งานวิจัยจำนวนมากที่ทำโดยนักวิชาการไทยหรือต่างประเทศมักจะตรวจสอบความพยายามของรัฐในการแก้ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ด้วยนโยบายที่ต่าง ๆ กัน เช่น การใช้ระบบการคลังในการแก้ปัญหาในการกระจายรายได้ โดยเก็บภาษี และใช้จ่ายผ่านทางภาษีใช้จ่ายของรัฐ ซึ่งทำให้คนแต่ละกลุ่มเสียภาษีหรือได้รับประโยชน์จากการใช้จ่ายของรัฐไม่เท่าเทียมกัน จากงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า การเน้นการรักษาเสถียรภาพทางการเงิน โดยเน้นให้มีการควบคุมเงินเฟ้อในอัตราที่ต่ำนั้น การรักษาเสถียรภาพนี้ยังรวมถึงการทำให้อัตราการว่างงานของไทยมีอัตราที่ต่ำ ตลอดช่วงเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมาถือว่าเป็นนโยบายที่ประสบผลสำเร็จมากกว่านโยบายมหาคอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การหลีกเลี่ยงการใช้ระบบการคลังที่ก้าวหน้า จะทำให้การกระจายรายได้ของประชาชนมีแนวโน้มที่ไม่เท่าเทียมกันมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ตามที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นว่าปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้เป็นปัญหาที่ซับซ้อน และมีลักษณะเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างและเชิงซ้อนแม้ว่านโยบายของรัฐจะพยายามแก้ปัญหาดังกล่าวแต่ก็มักพบว่ามักเป็นนโยบายที่ไม่ต่อเนื่อง หรือไม่เห็นผลในระยะยาว และมักมีลักษณะแยกส่วนกันปฏิบัติ โดยส่วนใหญ่รัฐมักใช้การสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน แต่ประชาชนที่ยากจนนั้นอาจไม่สามารถเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานนั้นได้ เช่น 1) การสร้างถนนเพื่อให้เกิดการคมนาคมที่สะดวก อันจะเป็นผลดีต่อการผลิตสินค้าเกษตรกลับพบว่า เกษตรกรอาจไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง หรือมีที่ดินทำกินขนาดเล็ก หรือมีเพียงที่เช่า และยังคงต้องซื้อขายผ่านพ่อค้าคนกลาง โดยที่ราคาผลผลิตหรืออำนาจต่อรองไม่ได้เพิ่มขึ้น 2) การขยายการศึกษา เพื่อที่จะให้ประชาชนมีทางเลือกในการประกอบอาชีพ แต่กลับพบว่า แม้ประชาชนมีการศึกษาสูงขึ้น แต่ไม่มีตำแหน่งงานที่เหมาะสมในพื้นที่ และประชาชนที่ยากจนจริงไม่มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาสูงได้เพราะนอกจากจะขาดแคลนทุนในการศึกษา หรือต้องทำงานเพื่อเลี้ยงปากท้องคนในครอบครัวก่อน 3) นโยบายสินเชื่อเพื่อการเกษตร เพื่อให้เกษตรกรมีเงินทุนในการขยายผลผลิต หรือปรับปรุงการผลิต พบว่าเกษตรกรที่เดือดร้อนเรื่องเงินทุนจริงๆ ไม่อาจเข้าถึงได้เพราะขาดหลักฐานการกู้ยืม โดยเฉพาะเอกสารแสดงสิทธิ์ในที่ดิน เป็นต้น

นอกจากนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจนที่อาจไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริงแล้ว นโยบายเศรษฐกิจมหาคอื่น ๆ ของประเทศอาจมีแนวโน้มที่จะซ้ำเติมปัญหาความยากจนให้แก่ประชาชนได้อย่างมาก เช่น นโยบายการลดค่าเงิน แม้ว่าจะทำให้การส่งออกเพิ่มขึ้น แต่ก็ทำให้วัตถุดิบนำเข้าที่ไม่สามารถผลิตได้เอง หรือผลิตได้น้อยเมื่อเทียบกับความต้องการใช้ เช่น น้ำมัน ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันและกำจัดศัตรูพืช แพงขึ้นเช่นกัน ซึ่งมีผลกระทบต่อราคาสินค้าภายในประเทศอีกทอดหนึ่ง ในกรณีนี้ผลดีอาจตกกับคนกลุ่มหนึ่ง แต่ผลเสียเกิดขึ้นกับคนทั้งประเทศที่ต้องบริโภคสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมที่มีราคาสูงขึ้น นอกจากนี้

ยังมีนโยบายเฉพาะรายสินค้า เช่น นโยบายภาษีนำเข้าถั่วเหลือง และนมผง ซึ่งตั้งกำแพงภาษีไว้ต่ำเกินไป ทำให้สินค้าจากภายนอกประเทศเข้ามาแข่งขันได้ง่ายและเป็นผลเสียต่อเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าเหล่านั้นซึ่งอยู่ลำดับท้ายสุดของวงจรผลประโยชน์

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในกลุ่มนี้มีไม่มากนักเมื่อเทียบกับกลุ่มแรก ดังนั้น นโยบายบางอย่างแม้ว่าจะคาดการณ์ได้ว่ามีผลกระทบเกิดขึ้น แต่ก็ไม่สามารถทราบถึงขนาดของผลกระทบทั้งบวกหรือลบได้ ทั้งนี้อาจเนื่องจากผู้ได้รับผลกระทบเป็นเพียงกลุ่มเดียวและเป็นกลุ่มที่ไร้อำนาจในการต่อรองกับรัฐ นั่นคือกลุ่มคนจน

ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้เป็นปัญหาที่สะสม แม้ว่าสาเหตุหลักๆ จะได้กล่าวไปแล้วข้างต้น แต่ในความเป็นจริงความจน อาจไม่ได้เกิดขึ้นจากสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งโดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังอาจผลักดันเป็นเหตุเป็นผล เช่น เรามักกล่าวกันว่าเกษตรกรไทยต้องอาศัยดินฟ้าอากาศที่ผันผวนในการเพาะปลูก จึงเกิดความยากจน แต่อีกทางหนึ่งอาจเป็นเพราะความยากจนที่ทำให้เกษตรกรไม่สามารถที่จะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตให้สอดคล้องหรือเอาชนะดินฟ้าอากาศได้ แม้ว่าวิธีการหรือแนวทางที่จะปฏิบัติได้นั้น มีอยู่แล้วในปัจจุบัน

นอกจากนี้ สาเหตุที่สำคัญของความยากจนอาจเกิดขึ้นจากระบบการเมืองการปกครอง หรือทัศนคติของประชาชนเอง เนื่องจากประเทศไทยเริ่มต้นด้วยการปกครองในระบบเจ้าขุนมูลนาย ประชาชนเสมือนหนึ่งไพร่ฟ้าผู้ที่ต้องได้รับการดูแลช่วยเหลือจากรัฐ ไม่ชวนชวยหรือพยายามนอกเหนือจากโอกาสที่รัฐจะหยิบยื่น รอคอยโชคชะตา มีความอดทนต่ำ ขาดวิสัยทัศน์ เน้นความสะดวกสบายและการบริโภคในปัจจุบันมากกว่าโอกาสที่ดีและการสะสมเพื่อบริโภคในอนาคต ดังนั้น งานวิจัยกลุ่มที่ 3 จึงเกิดขึ้น โดยเป็นงานสำรวจข้อมูลภาคสนามจากพื้นที่ยากจนต่างๆ งานวิจัยหลายชิ้นที่สัมภาษณ์เกษตรกรที่ยากจน พบว่า สาเหตุที่เกษตรกรคิดว่าทำให้ยากจนมักเป็นสาเหตุที่เกิดจากการที่ขาดโอกาสในสิ่งที่รัฐน่าจะหยิบยื่นให้ อย่างไรก็ตาม มักไม่พบว่าเกษตรกรคิดว่าความยากจนเกิดจากตนเองเป็นมูลเหตุ

แนวโน้มความยากจนและการกระจายรายได้พิจารณาได้จากหลายมุมมอง ถ้าพิจารณาจากกลุ่มคนจนในระยะต่อไปน่าจะลดลง ถ้าพิจารณาจากนโยบายต่างๆ ถ้ามีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องความยากจนโดยสมบูรณ์น่าจะลดลงเช่นกัน แต่เมื่อถึงจุดที่เหลือแต่คนจนตกดาน การแก้ปัญหาอาจต้องใช้ความสามารถและเวลาเพิ่มมากขึ้น ความเข้มข้นของนโยบาย หรือการผสมผสานอาจจะต้องมีเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ถ้าความยากจนเกิดจากทัศนคติที่ยอมรับ ชะตาความยากจนก็มีแนวโน้มที่จะคงอยู่ไม่หมดไปโดยง่าย

จากที่กล่าวมาข้างต้นปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ต้องอาศัยระยะเวลาในการแก้ไขที่สำคัญต้องมีการวางแผนอย่างเป็นขั้นตอน แม้ว่านโยบายที่ผ่านมามากมาย นโยบายจะระบุว่าแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ประชาชาติที่เป็นธรรมได้ผล กล่าวคือ นโยบายบรรลุเป้าหมาย แต่กลับขัดแย้งกับความเป็นจริง ซึ่งอาจเกิดจากปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ประชาชาติที่เป็นธรรมมีความรุนแรงมาก เพราะรัฐเน้นการแก้ไขปัญหาเสถียรภาพของราคาและการจ้างงาน มากกว่าการแก้ไขความไม่เป็นธรรมของสังคม ความเข้มข้นของนโยบายไม่เพียงพอหรือต้องใช้ประกอบกันหลายนโยบาย หรือเป้าหมายที่วางไว้ต่ำเกินไป จากงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า กลุ่มคนจน หรือสาเหตุของความยากจนเริ่มชัดเจนครอบคลุมมากขึ้น จนพอมองเห็นเป็นรูปร่างว่านโยบายเศรษฐกิจมหภาคมีส่วนอย่างสำคัญ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยเหล่านี้ยังขาดความลึกซึ้ง น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าในการแก้ไขปัญหาความยากจนในปัจจุบัน

ถ้ามองปัญหาโดยการเห็นกลุ่มคนจน ควรแก้ไขอย่างไร การแก้ปัญหาคอนจนทั่วไป เช่น เกษตรกรทั่วไป สาเหตุความยากจน ได้แก่ กิจกรรมการผลิต เช่น การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำมีรายได้สูงกว่าทำนา เราไม่สามารถเปลี่ยนให้ชาวนาทั้งหมดหันมาเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้ ดังนั้น งานวิจัยต่อไปนี้ควรบ่งชี้ว่าจะปรับปรุงแต่ละสาขาให้มีรายได้เพิ่มขึ้นได้อย่างไร หรือถ้าความยากจนเกิดจากการมีที่ดินทำกินขนาดเล็ก แนวทางการจัดการที่ดินขนาดเล็กที่มีความเสี่ยงต่ำ และมีรายได้สม่ำเสมอควรทำอย่างไร หรือถ้าความยากจนเกิดจากระดับการศึกษาต่ำ ทำให้ขาดทางเลือกในการประกอบอาชีพหรือขาดความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพให้เป็นผลสำเร็จ การศึกษาในแนวทางใดที่จะสอดคล้อง เช่น การศึกษาที่ไม่จำเป็นต้องใช้เวลาอยู่ในระบบการศึกษามากนักไม่มีเวลาทำมาหากิน แนวทางการศึกษาที่ทำให้เห็นความสำคัญของการศึกษา เป็นต้น การแก้ไขปัญหาความจนดักดาน ควรทำอย่างไร ควรเริ่มต้นด้วยการหยิบยื่นโครงสร้างพื้นฐานให้หรือไม่ และจะแก้ไขปัญหาได้จริงเพียงใด หรือ การแก้ปัญหากกลุ่มคนเกือบจนจะอย่างไรให้คนกลุ่มนี้แข็งแกร่งพอที่จะไม่ขยับลงมาเป็นคนจน

ถ้าพิจารณาปัญหาที่นโยบายมหภาคหรือสาธารณะในการแก้ปัญหาหรือสร้างปัญหาความยากจน การนำนโยบายต่างๆ มาใช้ได้พิจารณาถึงผลกระทบต่อคนกลุ่มต่างๆ อย่างครบถ้วนหรือไม่ ถ้ามีกลุ่มที่เสียประโยชน์เสียมากน้อยเพียงใด ได้รับการชดเชยหรือไม่ เป็นธรรมเพียงใด และถ้ามองว่าปัญหาเกิดจากทัศนคติแบบไพร่ฟ้าของประชาชน แนวทางใดที่จะแก้ไขความคิดแบบเก่าๆ นี้ได้ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นของงานวิจัยชิ้นนี้

2. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความยากจนในประเทศไทย

2.1 คำถามที่ต้องการคำตอบที่ชัดเจน

จากกรอบของความยากจนข้างต้น รายงานฉบับนี้พยายามจะแสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลา 40 ปีที่ผ่านมา ภาพรวมของสถานะความยากจนของไทยเราจัดว่า ดีขึ้น หรือเลวลง³ และมีปัจจัยใดบ้างที่ทำให้สถานการณ์เปลี่ยนไปในทิศทางเช่นนั้น

เราสามารถวัดสถานะความยากจนได้หลายวิธี ซึ่งการใช้ดัชนีแต่ละชนิดที่แตกต่างกันก็สามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่แตกต่างกันได้ เช่น สมชัย จิตสุชน (2544) ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เพียงแค่เราใช้รายจ่ายกับรายได้ของ ครอบครัวเป็นฐานการวัดความยากจน ก็ได้ผลต่างกันแล้ว โดยถ้าใช้รายได้เป็นเกณฑ์ จะพบว่าจำนวนประชากรที่จัดอยู่ในกลุ่มคนยากจนจะมีมากกว่า

การวัดความยากจนโดยสัมบูรณ์โดยอาศัยเกณฑ์รายได้วิธีหนึ่ง คือการหาลัดส่วนของประชากรที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Poverty line)⁴ ต่อประชากรทั้งหมด ปราณี ทินกร (2545) ได้รวบรวมงานหลายชิ้นที่ศึกษาสถานะความยากจนทางด้านรายได้ไว้ในอดีต และสรุปให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของความยากจนในประเทศไทย ตั้งแต่ปี 2505-2543 โดยสรุปว่าสัดส่วนของประชากรที่ตกอยู่ในภาวะความยากจนโดยรวมมีแนวโน้มลดลง

งานศึกษาของ Watt (2000) ก็ยืนยันข้อสรุปนี้ โดยพบว่าสัดส่วนของคนยากจนโดยรวม ในปี 2505 มีอยู่เท่ากับร้อยละ 57 และสัดส่วนนี้ได้ลดลงเรื่อยๆ อย่างสอดคล้องกับการเจริญเติบโตของภาวะเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้น โดยสัดส่วนคนยากจนได้ลดลงเหลือร้อยละ 23 ในปี 2524 แล้วกลับเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 29 ในปี 2529 ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก หลังจากนั้นเป็นต้นมา สัดส่วนประชากรที่จัดว่ายากจนได้ลดน้อยลงเรื่อยๆ จนเหลือเป็นเลขตัวเดียว คือ ประมาณร้อยละ 9 ในปี 2537 และ ร้อยละ 6 ในปี 2539 ซึ่งสัดส่วนคนยากจนนี้น่าจะลดลงได้อีกหากประเทศไทยไม่ได้ประสบภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ เพราะจากการศึกษาที่พบว่าในปี 2542 สัดส่วนคนยากจนได้เพิ่มขึ้นเล็กน้อยอยู่ที่ราวร้อยละ 9 พิจารณาจากรูปที่ 3

³ อาจมีประเด็นถกเถียงเพิ่มเติมได้ว่า ระดับความยากจนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ จัดว่าอยู่ในระดับรุนแรงหรือไม่ เพราะแม้ว่าสถานะความยากจนจะแย่ลง แต่ถ้ายังเป็นระดับที่ยอมรับได้ ไม่รุนแรงแล้ว การกำหนดยุทธศาสตร์บางประการอาจไม่จำเป็น อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้จะไม่กล่าวไว้ในรายงานฉบับนี้ ผู้ที่สนใจในประเด็นระดับความรุนแรงของปัญหาอาจศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมได้

⁴ การคำนวณเส้น poverty line นี้ สมชัย จิตสุชน (2544ก) ได้เปรียบเทียบและให้คำวิจารณ์วิธีการสร้างเส้นความยากจนไว้หลายประการ สนใจดูรายละเอียดได้ หน้า 15-22.

งานศึกษาที่โต้แย้งเรื่องแนวโน้มของความยากจนมีไม่มากนัก แต่ที่เห็นเด่นชัด คืองานของสมชัย จิตสุชน (2544) ซึ่งแย้งไว้ว่า “การพัฒนาของประเทศไทยในรอบสี่สิบปีที่ผ่านมาทำให้คนยากจนลงและมีคนจนมากขึ้น”⁵

และถ้าพิจารณาในรายละเอียดของแต่ละภูมิภาค นอกเหนือจากงานสำรวจของปราณี ทินกร (2545) แล้ว งานศึกษาอื่นๆ ที่คณะผู้วิจัยชุดนี้สำรวจได้ (ดังปรากฏในตารางที่ 1) เราจะพบว่าส่วนใหญ่แล้วให้ผลตรงกัน คือ คนจนส่วนมากอยู่ในภาคชนบท และ/หรือภาคเกษตร และประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนของคนยากจนมากที่สุด โดยเมื่อปี 2543 นั้น ประชากรร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกจัดว่าเป็นคนจน และถ้าเปรียบเทียบกับประชากรในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลแล้วจะพบว่าเป็นสัดส่วนที่สูงมาก เพราะในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลมีคนจนอยู่เพียงร้อยละ 0.4 เท่านั้น พิจารณาจากรูปที่ 4

2.2 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความยากจน

ธนาคารโลก (2001) ได้สรุปสาเหตุของความยากจนในประเทศไทยไว้ว่า ประกอบด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ คือ เหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทางโครงสร้างประชากร ทางสังคม และทางวัฒนธรรม โดยมีงานศึกษาหลายชิ้นที่ได้พยายามครอบคลุมถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ข้างต้น พอจะสรุปได้ดังนี้

1. เหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประชากรที่ต้องประสบกับภาวะยากจนโดยส่วนใหญ่คือกลุ่มประชากรที่ขาดแคลนทรัพย์สินที่จะก่อให้เกิดรายได้ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน หรือทุนต่างๆ ที่หมายรวมไปถึงทุนทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งงานศึกษาส่วนใหญ่พบว่า นอกจากจะขาดแคลนซึ่งทรัพย์สินเหล่านี้แล้ว ยังขาดโอกาสที่จะลงทุนในการหาซึ่งทรัพย์สินเหล่านี้ด้วย ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นหลายๆ ชั่วคน ครอบครัวนั้นก็จะต้องเผชิญกับความยากจนถาวร ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเหตุปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่าที่สำรวจได้ และมีผลต่อการก่อให้เกิดความยากจน สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1.1) ขนาดของที่ดินทำกิน จากการศึกษานานาชาติของธนาคารโลก (2001) พบว่า ถ้าให้ประชากรในชนบทมีที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น 1% แล้วจะสามารถลดโอกาสที่จะตกอยู่ในภาวะยากจนได้ประมาณ 0.1% นอกจากนี้ ยังพบว่าลักษณะการถือครองที่ดินมีความสำคัญไม่น้อยด้วย

⁵ สมชัย จิตสุชน (2544) “การพัฒนากับความยากจน” เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการประจำปี 2544 เรื่องยุทธศาสตร์การขจัดปัญหาความยากจน จัดโดยมูลนิธิชัยพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานประมาณ และสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ระหว่างวันที่ 24-25 พฤศจิกายน 2544 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี (หน้า 1).

โดยถ้าเป็นผู้เช่า (แทนที่จะเป็นเจ้าของที่ดิน) จะเพิ่มโอกาสของการตกอยู่ในภาวะความยากจนถึง 30%

- 1.2) โอกาสการศึกษา งานของธนาคารโลก (2001) พบว่า ครัวเรือนที่มีผู้ใหญ่ที่ได้รับการศึกษาจนจบระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นอย่างน้อย ความเสี่ยงของการตกอยู่ในภาวะความยากจนจะลดลงถึง 66-74% เมื่อเทียบกับครัวเรือนที่ไม่มีการศึกษาเลย และถ้าได้รับการศึกษาไปถึงระดับมหาวิทยาลัย โอกาสที่จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มคนยากจนจะลดลงไปอีกถึง 90% อย่างไรก็ตามสิ่งที่ได้นี้ค่อนข้างจะชัดเจนกับเขตเมืองมากกว่าเขตชนบท
- 1.3) ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จัดเป็น shock อย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดภาวะชะงักงันของการหารายได้ Warr (2000) พบว่า ภายหลังจากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 แล้ว ประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรที่จัดว่ายากจนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 6.15 ในปี 2539 เป็นร้อยละ 8.58 ในปี 2542

2. เหตุปัจจัยเชิงโครงสร้างประชากร จัดเป็นเหตุปัจจัยที่สามารถก่อให้เกิดความยากจนได้ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท โดยธนาคารโลก (2001) ศึกษาแล้วพบว่า ครอบครัวที่มีขนาดใหญ่จะมีโอกาสตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่าครอบครัวขนาดเล็ก นอกจากนี้ ถ้ากำหนดให้ครอบครัวมีขนาดเท่ากันแล้ว ครอบครัวที่มีสัดส่วนของผู้ใหญ่มากกว่าจะเสี่ยงต่อภาวะความยากจนน้อยกว่า ซึ่งแน่นอนว่าการมีเด็กอยู่ในครอบครัวเป็นจำนวนมากจัดเป็นภาระทางเศรษฐกิจให้กับผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังแรงงานอย่างสูง

3. เหตุปัจจัยเชิงภูมิศาสตร์ พบว่า การมีที่พักอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย จะมีความเสี่ยงต่อความยากจนเพิ่มขึ้นถึง 56% ในขณะที่ถ้าที่พักอาศัยตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล โอกาสที่จะตกเป็นคนยากจนจะลดลงอย่างมากถึง 80%

4. เหตุปัจจัยเชิงสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยทางสถาบันที่สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์

2.3 สถานการณ์การกระจายรายได้

ในสภาวะที่ปัญหาความยากจนดูจะบรรเทาเบาบางลง กลับพบว่าปัญหาการกระจายรายได้มีความเหลื่อมล้ำยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถตรวจสอบได้จากการเปลี่ยนแปลงของค่า Gini Coefficient ที่ไม่ได้มีแนวโน้มจะลดลงเลย พิจารณารูปที่ 5 และ รูปที่ 6

2.4 เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความยากจนและภาวะการกระจายรายได้

จากการสำรวจงานศึกษาในอดีต สามารถสรุปได้ว่าเหตุปัจจัยในเชิงเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะความยากจนนั้น สามารถแบ่งได้เป็นประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

นโยบายกระตุ้นการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ งานศึกษาทุกชิ้นที่สำรวจ เช่น เมธี (2532) ธนาคารโลก (1985) Ikemoto (1991) ปราณี (1995) Medhi (1995) และ Medhi, Apichat and Pichit (1986) ได้ให้ความเห็นตรงกันว่า การกระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะส่งผลต่อสภาวะการกระจายรายได้ให้เป็นไปในทิศทางที่เลวลง

นโยบายการเกษตรและการพัฒนาชนบท มีการศึกษาหลายชิ้นที่พบว่านโยบายการเกษตร รวมทั้งหน่วยงานของรัฐมีส่วนช่วยบรรเทาปัญหาความยากจนได้ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการบรรเทาปัญหาความยากจนได้ เช่น อินทนน (2541) พบว่า การพัฒนาชนบทที่ดำเนินตามโครงการสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมาทำให้รายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ค่าสัมประสิทธิ์จึ้นยังอยู่ในระดับสูงอยู่ ซึ่งแสดงว่า ไม่อาจบรรเทาปัญหาความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ได้อย่างที่ควรจะเป็น

3. การแก้ปัญหาความยากจนรายสาขา

การศึกษานี้เป็นการรวบรวมแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เกิดขึ้นในสังคมไทยรายสาขา ซึ่งในที่นี้มีการพิจารณาในสามสาขาใหญ่ ได้แก่ การใช้นโยบายทางการเกษตร อุตสาหกรรม และการบริการ รวมถึงระบบโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งแต่ละรายการก็มีการแตกย่อยลงไป ทั้งนี้กรอบที่ใช้ในการศึกษาเป็นการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 8 เป็นกรอบในการพิจารณา ซึ่งสำหรับการนิยามปัญหาความยากจนในส่วนี้จะมีการพิจารณาถึงเรื่องการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำทางรายได้เป็นองค์ประกอบที่ค้ำึงถึงประกอบด้วย โดยเหตุที่ต้องนำมาพิจารณาประกอบนั้นเพราะงานศึกษาส่วนใหญ่มีการใช้คำจำกัดความของความยากจนและการกระจายรายได้เป็นองค์ประกอบในการวิเคราะห์คู่กันไป ในการพิจารณาเบื้องต้นพบว่า การแก้ไขปัญหาความยากจนในระดับนโยบายรายสาขานั้นได้เริ่มมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 4 เป็นต้นมา ซึ่งก่อนหน้านั้นแม้ว่าจะมีนโยบายที่อาจมีความหมายโดยนัยว่าเป็นการแก้ความยากจนแต่ก็มิได้มีการระบุอย่างชัดเจนให้เป็นยุทธศาสตร์ของประเทศที่มีความสำคัญ

แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนเมื่อพิจารณาจากนโยบายรายสาขาจะพบว่ารัฐพยายามที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมและกำหนดกลุ่มเป้าหมายเบื้องต้นให้แก่ผู้ที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญ ในชนบท และเริ่มขยับมา

สู่ส่วนภูมิภาค และเข้าสู่ส่วนกลางในด้านการยกคุณภาพชีวิตของคนในสังคมเมือง ซึ่งตรงกับแนวนโยบายที่จะมีการสร้างความเท่าเทียมกันในสังคม การกระจายรายได้สู่ชนบท ทั้งนี้แผนที่มีการดำเนินการจึงเป็นเริ่มจากการเข้าสู่สังคมชนบทโดยใช้การเกษตรเพราะประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพเกษตรกร แล้วจึงพัฒนาด้านอุตสาหกรรมมารองรับ โดยเบื้องต้นเน้นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และทำสุดจึงหันมาเน้นในเรื่องศักยภาพและคุณภาพของคน โดยทั้งนี้จะมีระบบการบริการและโครงสร้างพื้นฐานเป็นปัจจัยรองรับ และพยายามที่จะกระจายไปสู่ชนบทให้ทั่วถึง

การพิจารณาถึงการใช้นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรนั้นเป็นผลจากแนวคิดที่ว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ทำการเกษตรกรรมและคนส่วนใหญ่ของประเทศก็ประกอบอาชีพทางการเกษตรทั้ง เพาะปลูก ปศุสัตว์ และการประมง และมีสัดส่วนมูลค่าการส่งออกที่อยู่ในระดับสูงอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ดังนั้นกระบวนการแก้ปัญหาความยากจนจึงเริ่มพิจารณาจากรากฐานหลัก นอกจากนี้งานศึกษาเชิงประจักษ์ส่วนใหญ่ที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับความยากจนและการกระจายรายได้ก็พบว่าผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรนั้นส่วนใหญ่จะยากจนและมีสถานะที่ได้รับการกระจายรายได้อยู่ในกลุ่มที่ต่ำ ทั้งนี้เป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการ ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับฟาร์มที่ดินรวมถึงประเภทของการเกษตร ระดับการศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน และการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรหรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาในลักษณะนี้สามารถที่จะบ่งชี้ได้ว่าการทำการเกษตรส่วนใหญ่แล้วเป็นการเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็ก พื้นที่ไม่ได้ถือครองโดยเกษตรกรเองนั้นหมายความว่าต้องมีค่าเช่าซึ่งเป็นต้นทุนอีกประการที่ส่งผลต่อระดับความยากจนของเกษตรกร รวมถึงการที่เกษตรกรไม่ได้มีการประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตรทำให้ขาดรายได้ในช่วงที่พักจากช่วงการเกษตรที่ทำเป็นปกติ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อความยากจนทั้งในเชิงสัมบูรณ์และสัมพัทธ์ เพราะเมื่อเกษตรกรเกิดความยากจนจนไม่สามารถดำรงชีวิตได้ก็ไปทำการกู้ยืมจากทั้งในระบบและนอกระบบ ส่งผลให้เกิดปัญหาหนี้สินและเป็นต่อเนื่องเช่นนี้ในทุกปี โดยไม่มีหลักประกันว่าในปีใดเกษตรกรจะสามารถใช้คืนหนี้สินได้เพราะนอกจากความเสี่ยงที่เกษตรกรจะได้รับจากความผันผวนของผลผลิตอันเกิดจากดิน ฟ้า อากาศ ศัตรูพืช แล้วเกษตรกรยังต้องเผชิญกับความผันผวนทางราคาและการตลาดอีกปัจจัยหนึ่ง ดังนั้นโอกาสที่เกษตรกรจะพบกับความยากจนจึงมีโอกาสที่สูงมากกว่าผู้ที่ทำอาชีพอื่นอยู่แล้ว⁶ และย่อมส่งผลต่อการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างกลุ่มเกษตรกรกับกลุ่มอาชีพอื่น

⁶ แม้ว่าในช่วงหลังจะมีการนำเสนอแนวทฤษฎีเกษตรแบบผสมผสาน แต่การดำเนินการนั้นมีต้นทุนเริ่มต้นที่สูง ซึ่งหากเกษตรกรไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินและเป็นเจ้าของแหล่งน้ำเดิมอยู่ การดำเนินการก็ต้องเข้าสู่ระบบการกู้เงินซึ่งก็จะกลับสู่วัฏจักรความยากจนในลักษณะเดิม และแม้ว่าจะลดความผันผวนจากผลผลิตได้แต่เกษตรกรก็ยังคงเผชิญกับความผันผวนทางราคาอยู่ดี และผลผลิตที่ได้ในบางพื้นที่และบางรายการก็ไม่เพียงพอที่จะนำออกขายเหมือนการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวได้

ดังนั้นกระบวนการแก้ปัญหาสำหรับสาขาการเกษตรนั้นจึงเน้นในสามลักษณะ **ลักษณะแรก** คือ การสร้างโครงสร้างพื้นฐานในการผลิต เช่น การชลประทาน จะพบว่าจะมีโครงการที่เกี่ยวข้องกับการชลประทานเกิดขึ้นมากมายในช่วงเวลา 40 ปีที่ผ่านมา ทั้งการสร้างเขื่อนเพื่อวัตถุประสงค์ในด้านการเกษตรโดยเฉพาะ มีการสร้างการคมนาคมสู่ตลาดและพื้นที่การผลิตโดยส่งเสริมให้มีการใช้แรงงานของคนท้องถิ่นเอง เป็นการใช้นโยบายเดียวแต่วัตถุประสงค์สองอย่างในเวลาเดียวกัน การเพิ่มปัจจัยทุนเพื่อการผลิตโดยการให้สินเชื่อเพื่อการเกษตรผ่านทางธนาคารพาณิชย์และธนาคารของรัฐที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะคือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ที่มีการเพิ่มวงเงินและมีการชักชวนให้เกษตรกรดำเนินการผลิตตามแนวนโยบายบางอย่าง⁷ รวมถึงการให้ความรู้และเทคโนโลยีในการผลิต และการชักชวนให้เพาะปลูกตามที่หน่วยงานราชการกำหนด⁸ ซึ่งในลักษณะแรกนั้นจะพบได้ในเกือบทุกแผนและเป็นลักษณะของแผนปฏิบัติ

ลักษณะที่สอง เป็นการสร้างและเพิ่มผลผลิต โดยแนวคิดนี้มีความเชื่อว่าเมื่อสร้างปัจจัยผลผลิตให้มากและสามารถนำไปขายได้ ก็จะเป็นรายได้ที่สูงขึ้นให้กับเกษตรกรและครัวเรือน ทำให้ในเบื้องต้นการเพิ่มปริมาณผลผลิตของเกษตรกรจึงเป็นลักษณะของการเพิ่มพื้นที่ในการผลิตเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตามมา จึงเกิดแนวคิดในการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตแทนที่จะเป็นการขยายพื้นที่การผลิต การดำเนินนโยบายในส่วนนี้รัฐได้ทำการส่งเสริมโดยการให้ทุนวิชาการเกษตรลงสู่พื้นที่เพื่อแนะนำวิธีหรือกระบวนการผลิตที่เหมาะสมกับพื้นที่ (สืบเนื่องจากกรณีศูนย์วิจัยพันธุ์พืช สัตว์ กระจายอยู่ในทุกๆท้องที่) มีการส่งเสริมโดยการจัดอบรมเกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้พื้นที่และนำมาสู่แนวทางการเกษตรแบบผสมผสาน

ลักษณะที่สาม เป็นวิธีการดำเนินการด้านราคา และรูปแบบการจัดการ ในการดำเนินนโยบายวิธีนี้ใช้การดำเนินการด้านนโยบายราคาเป็นวิธีหลัก เช่น การประกันราคา การพยุงราคา และการรับซื้อผลผลิตส่วนเกิน การให้เงินอุดหนุน ซึ่งมีการดำเนินการในพืชที่เป็นตัวหลัก เช่น ข้าว มันสำปะหลัง อ้อย ยางพารา ฯลฯ ซึ่งเป็นวิธีที่ได้ผลเพียงระยะสั้นเท่านั้น เพราะในระยะยาวแล้วการดำเนินนโยบายในลักษณะนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อภาคการผลิตอื่น และส่งผลต่อการแข่งขัน ในเชิงของการค้าระหว่างประเทศด้วย และมีปัญหาที่สำคัญเกิดขึ้นคือ การใช้นโยบายเป็นเครื่องมือของการหาเสียงและการต่อรองทางการเมืองรวมถึงเป็นช่องทาง

⁷ ตัวอย่างหนึ่งที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรใช้คือ การให้สินเชื่อสำหรับการทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งส่งผลให้เกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนการผลิตมาเป็นเกษตรตามแนวทางนี้เพื่อต้องการเงินกู้ที่เพิ่มขึ้น

⁸ ในรูปแบบนี้เมื่อมีการขึ้นน้ำ ส่วนใหญ่ภาครัฐมีการใช้ราคาเป็นเครื่องจูงใจ ทั้งวิธีการประกันราคา หรือให้การส่งเสริมในด้านปัจจัยการผลิต ซึ่งทำให้เกษตรกรหันมาผลิตพืชผลเหล่านี้ในเวลาเดียวกันทำให้ผลผลิตล้นตลาดและเกิดปัญหาการชิงประปรมาณเพื่อมาช่วยรับซื้อ พยุงราคา ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาภายหลัง

ให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันในทุกระดับ จึงทำให้การเลือกใช้วิธีการนี้บ่อยครั้งจึงไม่สามารถทำแล้วเกิดประสิทธิ ภาพอย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมตัวกันเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะ เช่น การรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์การเกษตร และรัฐก็ใช้นโยบายช่วยเหลือต่างๆผ่านกลไกนี้ นอกจากนี้ในช่วงหลังมีความพยายามที่จะสร้างแนวคิดของเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการสร้างงานให้กับกลุ่มคนใน ชนบท มีการรวมตัวกันเพื่อผลิตและแปรรูปสินค้าการเกษตร เพื่อเพิ่มมูลค่าและแก้ปัญหาที่ผลผลิตล้นตลาด ซึ่งก็นับว่าเป็นแนวที่ได้ผลในทางปฏิบัติ แต่ทั้งนี้อาจพิจารณาว่าส่วนหนึ่งเป็นการนำภาคเอกชนเข้ามาร่วมแก้ไข ปัญหาด้วย เพราะอย่างไรก็ตามแนวทางนี้ระบบการตลาดก็ยังคงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

อย่างไรก็ตามการขายพืชผลทางการเกษตรและการแปรรูปพืชผลก็ยังคงเป็นสินค้าที่มีมูลค่าที่ไม่สูง เมื่อเทียบกับสินค้าที่เกษตรกรต้องมีการซื้อมาเพื่อการดำรงชีวิตและเพื่อการสร้างความสะดวกสบายให้กับตนเองและครอบครัว นอกจากนี้แนวโน้มนโยบายของประเทศที่ต้องการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นก็ไม่สามารถพึ่งพิงการเกษตรได้เพียงอย่างเดียวจึงก่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมควบคู่ไปด้วย ซึ่งแนวคิดนี้มีความเชื่อที่ว่า การสร้างผลิตผลทางอุตสาหกรรมเป็นการขายสินค้าในมูลค่าที่สูงกว่าการขายสินค้า การเกษตร และเมื่อรายได้สูงขึ้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็เพิ่มขึ้นและทุกคนในสังคมย่อมได้รับผลดี ซึ่งอาจไม่ได้พิจารณาในส่วนของการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ซึ่งในช่วงแผนพัฒนาฯแรกๆนั้นเน้นที่การทำอุตสาหกรรมในลักษณะหัตถอุตสาหกรรมและอุตสาหกรรมในครัวเรือน และการแปรรูปสินค้าการเกษตร ซึ่งอาจยังไม่ได้เห็นว่าต้องมีการกระจายการผลิตไปสู่ส่วนภูมิภาค จนกระทั่งมีสำนักงานส่งเสริมการลงทุนมาเป็นหน่วยงานที่มีการช่วยพิจารณาถึงการให้สิทธิพิเศษต่างๆในกรณีที่โรงงานไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาค การเกิดโรงงานอุตสาหกรรมที่มากขึ้นในส่วนกลางและภูมิภาคอาจพิจารณาได้ว่ามีทั้งประโยชน์และโทษในเวลาเดียวกัน สำหรับประโยชน์ซึ่งหากมองในแง่เศรษฐกิจและการแก้ปัญหาความยากจนแล้วพบว่าในระยะสั้นนั้นสามารถช่วยบรรเทาความยากจนได้ เพราะรายได้ที่ได้จากภาคอุตสาหกรรมนั้นมีความแน่นอนและเป็นเงิน ก้อนโดยแลกกับการใช้แรงงาน ซึ่งเกษตรกรเองพิจารณาว่าเหมือนกับที่ตนเองใช้แรงงานในภาคการเกษตร ทำงานที่หนักน้อยกว่าแต่รายได้ดีกว่า ซึ่งการที่แรงงานได้ค่าจ้างที่สูงเป็นเพราะกิจการสามารถทำกำไรได้สูงโดย ไม่ได้มีการคำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพนอกที่เป็นลบและต้นทุนของสังคมในการใช้ทรัพยากรต่างๆ

ดังนั้นในระยะเวลานั้นจึงเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมเป็น จำนวนมาก ทำให้รายได้ต่อหัวมีการเพิ่มขึ้นและดูเหมือนว่าสภาพความเป็นอยู่จะดีขึ้น นอกจากนี้การได้เข้ามาสู่เมืองกรุงจึงกลายเป็นวัฒนธรรมของเกษตรกรอยู่พักใหญ่ ซึ่งในช่วงเวลานั้นนับว่าเป็นตลาดของนายจ้างคือ สามารถที่จะเลือกแรงงานในราคาที่ต่ำ และการผลิตในช่วงนั้นเป็นลักษณะของการใช้แรงงานคนแทนการใช้ ปัจจัยทุน (Labor Intensive) ซึ่งเมื่อถึงจุดหนึ่งก็พบว่าการจ่ายค่าแรงนั้นแม้ว่าจะสูงกว่าการทำเกษตร

แต่ก็ยังคงไม่เพียงพอต่อการสร้างคุณภาพชีวิตในระดับที่สูงได้ ดังนั้นจึงเกิดนโยบายที่เกี่ยวกับค่าแรงขั้นต่ำเกิดขึ้น ก็เป็นลักษณะเดียวกับการใช้นโยบายช่วยเหลือด้านราคาของภาคการเกษตรและก่อให้เกิดปัญหาเช่นเดียวกับภาคการเกษตรที่เกี่ยวกับการทุจริตและนโยบายเพื่อหวังผลทางการเมือง จึงทำให้การดำเนินนโยบายนี้มีข้อผิดพลาดอยู่บ่อยครั้ง และก็ให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อต่อรองในเรื่องของเกณฑ์การจ้างงานและอัตราค่าจ้างในรูปของสหภาพแรงงาน ซึ่งช่วงเวลาต่อมาแนวการแก้ปัญหาของผู้ประกอบการอุตสาหกรรมก็มีแนวทางที่เปลี่ยนไปโดยการใช้แรงงานที่เป็นแรงงานต่างด้าว แรงงานเด็ก เพื่อเป็นการแก้ปัญหาในเรื่องการต่อรองของแรงงาน แต่ก็ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและปัญหาสังคมที่ตามมา รวมถึงการใช้ปัจจัยทุนในรูปเครื่องจักรอัตโนมัติเข้ามาแทนแรงงาน

โทษที่เห็นได้ชัดจากการใช้นโยบายอุตสาหกรรมเพื่อมาแก้ปัญหาความยากจนโดยขาดการเตรียมการที่ดี คือ ที่ประชาชนมีการอพยพย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้าสู่เมือง ทำให้โครงสร้างพื้นฐานต่างๆไม่เพียงพอที่จะรองรับกับการเพิ่มขึ้น แม้ว่านโยบายที่จะสร้างนิคมอุตสาหกรรมในส่วนภูมิภาคก็ไม่สามารถที่จะรองรับการอพยพย้ายถิ่นฐานได้ ซึ่งสร้างความแออัดให้กับเมืองกรุงและเหลือแต่คนชรา กับเด็กไว้ที่ชนบท ซึ่งทำให้สถานการณ์ของคุณภาพชีวิตในชนบทยิ่งเลวร้ายลงแม้ว่ารายได้ที่ครัวเรือนจะได้รับอันมาจากรายได้นอกภาคการเกษตรจะเพิ่มขึ้นก็ตาม นอกจากนี้แรงงานที่เข้ามาขายแรงงานนั้นส่วนหนึ่งก็คือผู้ที่เคยเป็นเกษตรกรมาก่อนทำให้ทักษะการทำงานฝีมือนั้นไม่มี สิ่งที่ได้ก็คือการเข้ามาทำงานที่ใช้แรงงานเพียงอย่างเดียวซึ่งมีอัตราค่าจ้างที่อยู่ในระดับต่ำ ทำให้รายได้โดยภาพรวมแล้วก็อยู่ในระดับที่ต่ำเช่นเดิม

ดังนั้นแนววิธีการแก้ปัญหาของภาครัฐ คือการสร้างฝีมือให้กับแรงงานโดยการให้การศึกษาและอบรมเฉพาะด้านเพื่อสร้างฝีมือให้กับแรงงาน และเมื่อแรงงานมีฝีมือก็สามารถที่จะยกระดับรายได้ของตนให้สูงขึ้น โดยเป็นการขายฝีมือซึ่งการขายมีทั้งในและต่างประเทศ โดยที่แนวโน้มนโยบายแรงงานหนึ่งก็คือการให้แรงงานไปทำงานยังต่างประเทศ แต่ก็ยังมีปัญหาด้านการดำเนินงานอื่นๆตามมาบ้างเช่นกัน ซึ่งผลจากการดำเนินนโยบายในลักษณะนี้คงปฏิเสธไม่ได้ว่าความเป็นอยู่ของแรงงานอาจจะดีขึ้น แต่ไม่ได้เกิดกับทุกคนที่เป็นแรงงานมีบางรายก็ต้องขายพื้นที่การเกษตรเดิมเพราะต้องการไปต่างประเทศ แต่กลับถูกหลอกหลวงหรือกลายเป็นแรงงานที่ผิดกฎหมายในต่างประเทศ

ทั้งนี้แนวโน้มนโยบายด้านอุตสาหกรรมนี้แม้ว่าจะสร้างความเติบโตให้กับระบบเศรษฐกิจได้เร็วก็ตาม แต่การกระจายรายได้กลับยิ่งแย่ง และโดยระยะยาวแล้วส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและปัญหาสังคม ทำให้เกิดแนวคิดที่ต้องการให้คนกลับสู่ถิ่นฐานของตนเอง โดยการสร้างแรงจูงใจต่างๆเพื่อให้คนมีความรู้สึกว่าการอยู่ที่ถิ่นฐานเดิมของตนเองก็สามารถเลี้ยงชีพได้ และความเจริญต่างๆก็ไม่ได้มีความแตกต่างจากในเมืองมากนัก ประกอบกับการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ มีคนจำนวนมากต้องตกงาน ภาคอุตสาหกรรมอยู่ในภาวะซบเซา และการใช้

แรงงานเป็นลักษณะงานควบคุมเทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิตเท่านั้น จึงทำให้แนวความคิดนี้ได้รับการยอมรับมากขึ้น และมีหน่วยงานภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจึงทำให้ยุคอุตสาหกรรมแบบเดิมนั้นจบไป แต่เป็นลักษณะการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยตัวเอง เพื่อตนเองและท้องถิ่นของตัวเอง ในลักษณะของเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น และรัฐก็มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของประชาชน ให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาและแก้ปัญหา รวมทั้งการรักษาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป จึงทำให้เกิดการพัฒนาในลักษณะที่ส่งผลให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้นในช่วง 3 - 4 ปีที่ผ่านมา

แนวนโยบายที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นจะไม่สามารถส่งผลได้เต็มที่หากประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี ดังนั้นการศึกษาพบว่ารัฐมีการให้บริการและการสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่างๆเพื่อรองรับกับความต้องการของประชาชน ซึ่งในเบื้องต้นนั้นเป็นการสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ ได้แก่ ระบบไฟฟ้า ประปา ถนน การสื่อสาร ซึ่งขยายตัวได้อย่างรวดเร็วโดยอาศัยทุนจากต่างชาติ รวมถึงการให้การประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร

แต่การยกระดับคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาความยากจนนั้นจำเป็นต้องมีระบบการสาธารณสุขและการศึกษาที่ดีควบคู่กันไป สำหรับการสร้างระบบนั้นก็ทำโดยการกระจายสู่ท้องถิ่นให้ทุกคนในท้องถิ่นได้รับการบริการอย่างทั่วถึง ซึ่งการขยายโรงพยาบาล สถานีอนามัย ก็สามารถกระจายสู่ระดับตำบลและหมู่บ้าน การเพิ่มประสิทธิภาพของการให้บริการก็มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่แนวความคิดเรื่องการประกันสุขภาพ และการรักษาบริการอย่างเท่าเทียมกันโดยที่รัฐเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่าย และแนวคิดของการป้องกันที่ดีกว่าการรักษา ซึ่งนับว่าการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสาธารณสุขนั้นเป็นการดำเนินการที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

ในกรณีของการดำเนินการที่เกี่ยวกับการศึกษานั้น พบว่า แนวทางที่รัฐเลือกใช้เพื่อการสร้างประชากรที่มีคุณภาพ และนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและการแก้ไขปัญหาความยากจน นั้นเป็นการแก้ปัญหาโดยต้องอาศัยระยะเวลา โดยต้องการให้คนเข้าสู่ระบบการศึกษาให้มากที่สุด โดยการให้ระบบการศึกษาภาคบังคับ การให้เงินอุดหนุน ซึ่งการศึกษาปัจจุบันมีการสร้างกรอบการปฏิรูปอย่างชัดเจน แต่มีประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งคือ การศึกษาในรูปแบบใหม่นั้นมีความพยายามที่จะให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งตรงกับแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนในระยะยาวที่ต้องให้ผู้ที่มิปัญหาเป็นผู้คิดแก้ปัญหาให้มีความเหมาะสมกับแต่ละบุคคล และดำเนินการแก้ปัญหาโดยตนเองซึ่งรัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในปัจจุบันประการที่คนหรือกลุ่มคนนั้นไม่สามารถหามาได้ และระบบการศึกษาในปัจจุบันเน้นสู่ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นในระยะยาว

4. ยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อการลดความยากจนโดยสมบูรณ์

ประเด็นเกี่ยวกับความยากจนนั้นเป็นเรื่องที่ถูกถกเถียงและเป็นปัญหาสำคัญของระบบเศรษฐกิจมาเป็นเวลานาน เพราะโดยระบบการแข่งขันแบบตลาดนั้นย่อมมีผู้ได้รับส่วนแบ่งจากส่วนเกินทางเศรษฐกิจมากน้อยต่างกันไป ผู้ที่ได้รับส่วนแบ่งจากเศรษฐกิจน้อยหรือไม่สามารถแย่งชิงส่วนเกินดังกล่าวมาได้ก็จะประสบภาวะขาดแคลน โดยรวมแล้วเราเรียกผู้ที่ประสบภาวะดังกล่าวเหมือนกันว่าคนจน งานศึกษาทางเศรษฐศาสตร์จำนวนมากจึงพยายามทำหน้าที่แก้ไขปัญหาคความยากจนในหลายระดับ สิ่งหนึ่งที่นักเศรษฐศาสตร์พยายามทำก็คือค้นหาว่าใครคือผู้ยากจน อย่างไรก็ตามเรียกว่ายากจน สิ่งที่นักเศรษฐศาสตร์พบและเหมือนเป็นมติที่ได้รับกรยอมรับโดยทั่วไปคือ คนจนคือคนที่อดอยาก ไม่สามารถบริโภคกลุ่มสินค้าที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานของสังคมหนึ่งได้ และตัวกลางที่จะนำมาซึ่งสินค้านี้คือ "เงิน" งานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับความยากจนจึงพยายามหาหลักเกณฑ์ตลอดจนวิธีในการวัดว่าปริมาณเงินระดับใดที่สามารถแบ่งระหว่างคนจนและคนไม่จน หลักการง่าย ๆ ของการศึกษาแบบนี้ก็คือบุคคลหรือครัวเรือนใดๆ ที่มีรายได้ต่ำกว่าระดับที่กำหนดถือว่ายากจน เครื่องไม้เครื่องมือที่ใช้กันอย่างแพร่หลายคือเส้นความยากจน (poverty line) ประเด็นหลักหรือข้อถกเถียงสำคัญของงานศึกษาแบบนี้ก็คือในการคำนวณหาเส้นความยากจนนั้นควรใช้ข้อมูลใดมารองรับ เช่น ควรใช้รายได้หรือรายจ่าย กลุ่มสินค้าใดที่ถือว่าเพียงพอต่อการดำรงชีวิต เพื่อปรับปรุงเส้นความยากจนให้ดีที่สุดในการแบ่งระหว่างคนยากจนกับคนไม่จน เราเรียกรวมกลุ่มศึกษาที่ว่าพวกที่ศึกษาเกี่ยวกับความยากจนสมบูรณ์ (absolute poverty)

นอกจากนั้นยังมีกลุ่มความคิดอีกกลุ่มที่พยายามพัฒนาการศึกษาความยากจนออกไป โดยที่กลุ่มนี้สนใจศึกษาเรื่องความยากจนโดยเปรียบเทียบ (relative poverty) งานศึกษาของกลุ่มนี้มีพื้นฐานความคิดร่วมกันว่าความยากจนนั้นมิได้เกิดจากบุคคล หากแต่เกิดจากบริบททางระบบเศรษฐกิจที่มีการกระจายส่วนแบ่งไม่สมบูรณ์ งานศึกษาเหล่านี้ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมของปริมาณเงินของคนในสังคมมากกว่าปริมาณเงินของปัจเจกบุคคล จึงมุ่งประเด็นไปที่การศึกษาในอันที่จะทำให้เกิดความเท่าเทียมโดยนิยามความเท่าเทียมว่าเป็นการที่ไม่มีคนที่จนหรือรวยจนเกินไป ข้อถกเถียงสำคัญของงานในกลุ่มนี้คือการหามาตรวัดความเท่าเทียมในการกระจายส่วนแบ่งทางเศรษฐกิจหรือการกระจายรายได้ เครื่องไม้เครื่องมือที่ใช้ก็คือ สัมประสิทธิ์จีนิ (gini coefficient) อัตราส่วนต่างของรายได้ (income gap ratio) เป็นต้น

เราจะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับความยากจนโดยสมบูรณ์หรือความยากจนโดยเปรียบเทียบต่างก็มีตัวเงินเป็นสำคัญในการศึกษาซึ่งมีข้อจำกัดอยู่พอสมควร จึงมีงานที่ศึกษาในบริบทที่กว้างกว่านั้นเกิดขึ้นโดยนำเอาข้อมูลตลอดจนวิธีการศึกษาของสองกลุ่มข้างต้นมาเป็นเครื่องมือในการสืบค้นเรื่องความยาก

จนในพรมแดนความรู้ที่กว้างออกไป อาจเรียกรวมกลุ่มงานศึกษาเหล่านี้ว่ากลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ความยากจน (Poverty strategy) ซึ่งในที่นี้เราจะทำการทบทวน (review) องค์ความรู้ของงานกลุ่มนี้ว่ามีแนวคิด ข้อถกเถียงตลอดจนข้อเสนออย่างไร

ดังที่กล่าวไปแล้วว่างานศึกษาของกลุ่มนี้ใช้เครื่องมือเครื่องมือของงานศึกษาความยากจนทั้งแบบสมบูรณ์และเปรียบเทียบ แต่การหยิบยืมเครื่องมือดังกล่าวนั้นก็เพียงเพื่อเป็นข้อมูลรองรับในการถกพรมแดนความรู้เกี่ยวกับความยากจนออกไปเท่านั้นส่วนเรื่องที่น่าเสนอนั้นแตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง

ชุดความคิดพื้นฐานที่รองรับงานศึกษาในกลุ่มนี้น่าจะเป็นความไม่พอใจในผลสรุปงานศึกษาของสองกลุ่มแรกที่ตอบคำถามได้แต่การกระจายรายได้เท่านั้น จึงเกิดกระแสของแนวคิดใหม่ที่ว่าความยากจนไม่น่าจะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติของระบบเศรษฐกิจหากแต่ความยากจนถูกทำให้เกิดขึ้นและถูกทำให้ดำรงอยู่โดยนโยบายที่ผิดพลาดหรือโดยตัวระบบเศรษฐกิจเอง แต่ในขณะที่เดียวกันการหาเหตุผลมารองรับชุดความคิดดังกล่าวก็มีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละแนวทางที่พรมแดนความรู้ถูกถกออกไป ในที่นี้เราพอจะจัดกลุ่มแนวความรู้ใหม่เหล่านี้ได้เป็นสามกลุ่มคือ กลุ่มแรกที่ตรวจสอบปัญหาห้วงความยากจนกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กลุ่มที่สองทำการตรวจสอบบทบาทของรัฐในการดำเนินนโยบายที่จะกระทบกับความยากจน และกลุ่มที่สามตรวจสอบย้อนลึกลงไปถึงนิยามของความยากจน

● กลุ่มที่หนึ่ง กลุ่มวิพากษ์การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจงานของกลุ่มนี้มีความเชื่อร่วมกันว่า

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไม่เพียงแต่ไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้เท่านั้น แต่ยังสร้างปัญหากับการกระจายรายได้ให้ไร้ซึ่งความเป็นธรรมมากขึ้นอีกด้วย งานกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะอ้างถึงทฤษฎีของนาย Simon Kuznets ที่กล่าวไว้ว่าในช่วงแรกของการพัฒนาความเหลื่อมล้ำจะเพิ่มขึ้นก่อนแล้วจะค่อยปรับลดลงเมื่อเวลาผ่านไป ซึ่งส่วนใหญ่แล้วการพิสูจน์ทฤษฎีดังกล่าวมักทำด้วยความสงสัยที่ว่าหากทฤษฎีของนาย Kuznets เป็นจริงแล้ว เหตุใดประเทศไทยยังมีคนจนจำนวนมากอยู่ ตลอดจนความเหลื่อมล้ำก็มิได้ลดลงแต่อย่างใด หรือจะต้องใช้เวลานานเท่าใดจึงจะสามารถลดความเหลื่อมล้ำนี้ให้ลดลง

งานศึกษากลุ่มนี้จึงได้ทำการศึกษาตลอดจนติดตามการกระจายรายได้ในช่วงเวลาต่างๆนับตั้งแต่ปี 2515 ดังงานของ McCleary (1972). เรื่อยมาจนปัจจุบันซึ่งส่วนใหญ่แล้วได้ผลเหมือนกันคือเกิดความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมาและไม่มีแนวโน้มที่จะเกิดการปรับตัวในทางที่ดีขึ้นแต่อย่างใด ส่วนประเด็นที่น่าเสนอก็คงแตกต่างกันออกไปเช่น การเปิดเสรีการค้า การส่งเสริมการส่งออกในงานของ Medhi (1996) งานที่ตรวจสอบการกระจายรายได้ในช่วงเศรษฐกิจเจริญเติบโตของ McCleary (1972), Rizwanul (1983) Bandid (1987) และงานที่ศึกษาเกี่ยวกับผลสืบเนื่องจากการเจริญเติบโตตลอดจนข้อจำกัดที่ทำให้ความเหลื่อมล้ำไม่ปรับตัวลดลงของ Bruno, Ravallion and Spuire(1996) ที่เสนอว่าข้อจำกัดดังกล่าวคืออัตราดอกเบี้ยที่สูงขึ้นกีดกันคนจนในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน

โดยสรุปแล้วงานศึกษาในกลุ่มนี้ ทำการศึกษาทฤษฎีของ Knznets แล้วพบว่า เป็นจริงตามทฤษฎีที่ว่า เกิดความเหลื่อมล้ำมากขึ้นในระยะแรก แต่กลับไม่พบข้อมูลยืนยันว่าการกระจายรายได้หรือความเหลื่อมล้ำจะ กลับดีขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ข้อเสนอแนะทางนโยบายก็มีแนวโน้มไปในทางเดียวกันคือ รัฐบาลต้องหันมาสนใจ ประเด็นการกระจายรายได้ประชาชาติให้เป็นธรรมให้มากยิ่งขึ้น โดยไม่เน้นที่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เพียงด้านเดียว เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งไปที่การเจริญเติบโตแต่เพียงอย่างเดียว อาจจะทำให้ระบบ เศรษฐกิจผูกอยู่กับระบบตลาด ทำให้เกิดความอ่อนไหวไปตามตลาด และไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจน แบบสัมพัทธ์ หรือความเหลื่อมล้ำได้ อีกทั้งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่จะก่อให้เกิดผล trickle down ของ Rostow ตามทฤษฎีได้นั้นมีข้อจำกัดมากมาย เช่น รูปแบบในการบริโภคและการลงทุน ตลอดจนขนาด ของ GDP ที่เพียงพอต่อการกระจายไปสู่คนจนจริงๆ

- **กลุ่มที่สอง กลุ่มวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำทางนโยบาย ชุดความคิดพื้นฐานของกลุ่มศึกษา**

เกิดจากสภาพของเศรษฐกิจแบบทวิภาคของไทย กล่าวคือระบบเศรษฐกิจสองภาคที่แยกกันอย่างชัดเจนระหว่างภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม โดยงานศึกษาในกลุ่มนี้เชื่อว่าคนจนส่วนใหญ่อยู่ในภาคเกษตรกรรมในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ และภาคอุตสาหกรรมที่กระจุกตัวอยู่แต่ในเมืองหลวง แต่ภาคเกษตรกรรมกลับไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการดำเนินนโยบายของรัฐเนื่องจากยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศที่เป็นแบบที่เน้นการทำให้เป็นอุตสาหกรรมเน้นการส่งออก (Export-led growth industrialization) เป็นหลัก ซึ่งเชื่อว่าเป็นสาเหตุของความยากจนของคนในชนบท

งานศึกษาส่วนหนึ่งสนใจศึกษาเฉพาะในภาคอุตสาหกรรม งานเหล่านี้สนใจเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับการทำให้เป็นอุตสาหกรรมว่าส่งผลกระทบกับความยากจนโดยสมบูรณ์และเปรียบเทียบอย่างไร โดยมองผ่านนโยบายต่างๆที่เกี่ยวข้องเช่น นโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมของ Pranee (1995), Somluocrat (1978), Glassman (1997) ซึ่งเสนอว่าการทำให้เป็นอุตสาหกรรมสามารถแก้ปัญหาได้เฉพาะความยากจนแบบสมบูรณ์เท่านั้น แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนโดยเปรียบเทียบและความเหลื่อมล้ำได้ ปัญหาที่พบก็แตกต่างกันไปดังเช่นงานของ Glassman(1997) ที่เสนอว่าการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ชนบทไม่ประสบความสำเร็จ เพราะขาดปัจจัยพื้นฐาน (infra structure) ที่ดีพอ ส่วน Twachai and Paitoon (1997) เสนอว่าการส่งเสริมอุตสาหกรรมไม่ก่อให้เกิดการจ้างงานอย่างชัดเจนจึงไม่ส่งผลไปถึงการกระจายรายได้ ส่วนงานชิ้นสำคัญคือ งานของ Ammar (1987) ที่เสนอว่าการสนับสนุนอุตสาหกรรมผ่านนโยบายภาษีนำเข้าและส่งออก ทำให้เกิดการบิดเบือนราคาแท้จริงของสินค้าภายในประเทศและส่งผลกับการกระจายรายได้อีกต่อหนึ่งเป็นต้น

งานอีกส่วนหนึ่งทำการตรวจสอบในภาคอุตสาหกรรมผ่านนโยบายที่ผิดพลาดเช่นนโยบายราคาสินค้าเกษตรของ Ammar (1989), Felt, Emily and Wisam (1996) เสนอว่าการจัดการกับราคาสินค้าเกษตรภายในประเทศของรัฐบาลนั้น มิเพียงแต่ไม่สามารถแก้ปัญหาการกระจายรายได้ในภาคเกษตรหรือในชนบทได้เท่านั้น แต่กลับจะส่งผลกับการสร้างความเหลื่อมล้ำให้มากยิ่งขึ้นระหว่างชนบทกับเมือง เนื่องจากความสามารถในการแข่งขันของสินค้าเกษตรไทยยังไม่สูงเท่าที่ควร

งานศึกษาเกี่ยวกับภาคเกษตรที่ได้รับความสนใจเป็นกรณีศึกษาที่ดีคืองานที่ศึกษาเกี่ยวกับการเก็บพรีเมียมข้าว ในงานของ Vichien (1959), Usher (1965), Corden (1967), Suthad (1983) ซึ่งตอบปัญหาเดียวกันคือการเก็บพรีเมียมข้าวทำให้การกระจายรายได้เลวลง ทั้งนี้เนื่องจากเงินภาษีที่เป็นรายได้หลักของรัฐบาลซึ่งได้จากพรีเมียมข้าวนั้นเป็นเงินที่เรียกเก็บจากชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่ประสบภาวะยากจนอยู่แล้ว การเก็บภาษีดังกล่าวนอกจากจะไม่ก่อให้เกิดความเท่าเทียมกันตามเจตนารมณ์ของภาษีแล้วยังทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำยิ่งขึ้นไปอีก ผลประโยชน์จากการเก็บพรีเมียมข้าวส่วนใหญ่ตกกับผู้ส่งออกเนื่องจากราคาข้าวในประเทศอยู่ในระดับที่ต่ำ ส่วนชาวนาผู้แบกรับภาระภาษีนั้นได้รับเพียงแค่ประโยชน์ทางอ้อมจากนโยบายสาธารณะเท่านั้น

งานของกลุ่มวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำทางนโยบายนั้นจะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของงานในกลุ่มวิพากษ์การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ได้เพราะส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการเจริญเติบโตของประเทศ แต่งานกลุ่มนี้มีจุดร่วมที่เด่นชัดอย่างหนึ่งคือตั้งคำถามกับการทำให้เป็นอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางนโยบาย โดยเฉพาะ ดังนั้นจึงมีงานอีกส่วนหนึ่งที่ศึกษาทั้งสองภาคเศรษฐกิจไปพร้อมๆกันเพื่อให้เห็นปัญหาชัดเจนยิ่งขึ้น งานของ Medhi (1986) ที่พบว่าการดำเนินนโยบายเสรีแบบต่างๆทำให้ความยากจนแบบสมบูรณ์ดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันความเหลื่อมล้ำของนโยบายก็เป็นอุปสรรคกับการแก้ปัญหาการกระจายรายได้ งานของ Isra (2000) เสนอว่าเพราะภาคที่ได้รับประโยชน์จากความเหลื่อมล้ำในนโยบายเป็นภาคที่ไม่มีแรงงานส่วนใหญ่อยู่คือภาคอุตสาหกรรมปัญหาการกระจายรายได้จึงยังคงเกิดต่อไป และงานของ Ammar, Suthad, and Direk (1991) ที่เสนอว่านโยบายเพิ่มที่ดินการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตนั้นไม่ได้ผลอีกต่อไป แต่รัฐบาลกลับละเลยปัญหาประกอบกับนโยบายพัฒนาการเกษตรที่ขาดความแน่นอนทำให้ความยากจนโดยเปรียบเทียบมีแนวโน้มที่สูงมากขึ้น

● กลุ่มที่สาม กลุ่มวิพากษ์นิยามความยากจน

งานศึกษาในกลุ่มนี้มองความยากจนในอีกมิติที่ไม่ใช่ความยากจนตัวเงิน หากแต่เป็นการยากจนโอกาส โดยมองว่าผู้ที่ประสบภาวะยากจนและไม่สามารถหลุดจากวังวนแห่งความยากจนได้นั้น เกิดจากการที่พวกเขาขาดโอกาสที่จะเข้าถึงทรัพยากรตลอดจนส่วนแบ่งทางเศรษฐกิจได้ นั่นคือเน้นที่ การครอบครองปัจจัย

การผลิต ดังนั้นการตีค่าตลอดจนการให้นิยามความยากจนที่ผูกติดกับตัวเลขนั้นไม่สามารถนำไปสู่ปัญหาที่แท้จริงของความยากจนได้ งานในกลุ่มนี้จึงกลับไปตั้งคำถามกับความหมายของความยากจนที่ทำให้มองไม่เห็นสภาพที่แท้จริงของคนจนเช่นงานส่วนใหญ่ของ Sen ที่เสนอว่าการมองความยากจนเป็นตัวเงินทำให้เราละเลยปัญหาเรื่องโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร กล่าวคือเขาตั้งคำถามที่แหลมคมกับนิยามความยากจนทั้งแบบสมบูรณ์ที่ใช้กันอยู่ โดยให้ลองมองง่าย ๆ ว่า หากมีคนสองคนที่มีรายได้เท่ากันและอยู่ใต้เส้นความยากจน ทั้งสองคนสามารถบริโภคกลุ่มสินค้ากลุ่มเดียวกันจริงหรือ ทั้งสองคนมีโอกาสหลุดพ้นจากความยากจนเท่ากันจริงหรือ ส่วนความยากจนโดยเปรียบเทียบนั้น ในกรณีที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจผู้ที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่คือผู้ที่ถือเงินตราต่างประเทศหรือมีหนี้สินกับต่างประเทศซึ่งก็คือคนรวย วิกฤตทำให้คนรวยจนลงโดยเปรียบเทียบดังนั้นคนจนควรจะได้ใจที่เกิดความเท่าเทียมกันมากขึ้นในสังคมจริงหรือเพราะเขาไม่ได้มีอะไรดีขึ้นเลย

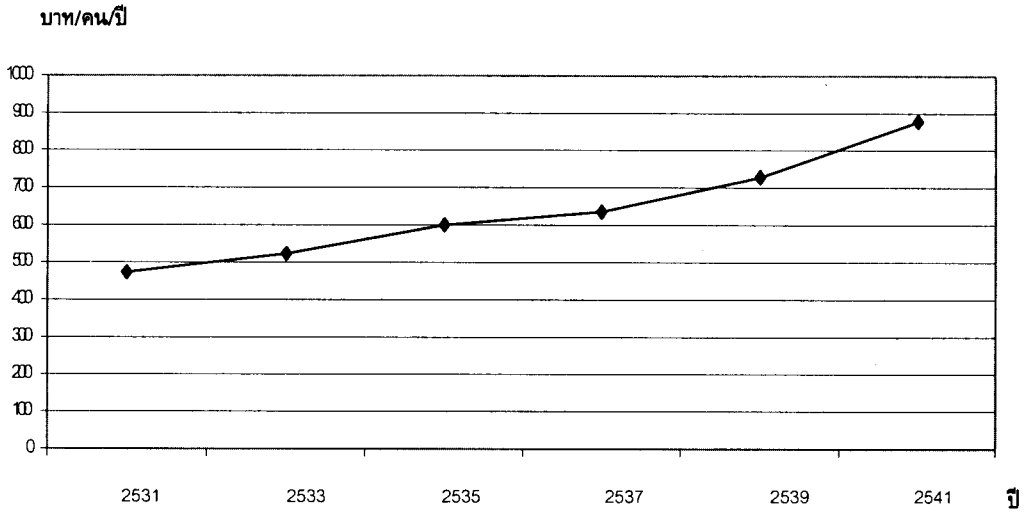
งานในกลุ่มนี้จึงทำการสำรวจชุดความรู้เรื่องความยากจนของตัวละครต่างๆ ในเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับความยากจนเช่นงานของ Somchai (2001) ที่พบว่าความเข้าใจในประเด็นความยากจนของคนจน นักวิชาการ และผู้กำหนดนโยบายต่างกันโดยสิ้นเชิง โดยที่คนจนจะคำนึงถึงความไม่พอกิน ไม่มีที่ดิน และเป็นหนี้ นักวิชาการก็มองไปที่การแก้ปัญหาโดยการกระจายรายได้เป็นหลัก ส่วนผู้กำหนดนโยบายนั้นมองที่จำนวนคนที่อยู่ใต้เส้นความยากจนเท่านั้น นอกจากนี้ยังเสนอทางแก้โดยให้กำหนดให้ชัดเจนว่าใครคือผู้ยากจน จนอย่างไร และที่สำคัญคือจนอะไรเช่นงานของ Warr (2000) เพราะเมื่อเราทราบว่ามีใครจนและกำหนดความยากจน (targeting poverty) ได้แล้วการแก้ปัญหาต่อไปจะมีความเป็นระบบและถูกจุดมากขึ้น

โดยสรุปแล้วงานศึกษาความยากจนเชิงยุทธศาสตร์นั้นจะตรวจสอบความยากจนและความไม่เท่าเทียมในบริบทที่แตกต่างออกไปจากงานที่วัดจำนวนคนยากจน และการกระจายรายได้ เพราะผลงานวิจัย ที่เน้นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศนี้ไม่เชื่อว่าความยากจนเกิดจากความเหลื่อมล้ำของการเข้าถึงส่วนเกินเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นธรรมชาติของเศรษฐกิจในระบบตลาด หากแต่งงานเหล่านี้เชื่อว่าความยากจนถูกทำให้เกิดขึ้น งานศึกษากลุ่มแรกที่ศึกษาเกี่ยวกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นมองว่าปัญหาความยากจน เกิดจากตัวระบบเอง ที่การพัฒนาไม่ผลย้อนกลับสู่การปิดเบือนการกระจายรายได้และก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียม แต่กลับไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลในการแก้ปัญหา ซึ่งความบกพร่องในส่วนนี้งานศึกษากลุ่มที่สองเป็นผู้ตั้งคำถามและวิพากษ์เป็นหลัก ส่วนงานกลุ่มที่สามก็ทำหน้าที่ตั้งคำถามกับประเด็นทางความหมายที่ผิดพลาดและข้อเท็จจริงที่ถูกกลบเกลี่ยไป

จะเห็นได้ว่าในบริบทของการพัฒนานั้นคนจนหรือความยากจนถูกมองว่าเป็นปัญหา มีความพยายามในการที่จะกำจัดความยากจนให้หมดไปโดยวิธีต่างๆ มาเป็นเวลานาน แต่ความยากจนนั้นมิได้เป็นปัญหาโดยตัวเองแต่เป็นปัญหาเพราะถูกทำให้เป็นอื่นมากกว่า เพราะคนจนมักถูกมองว่าเป็นอุปสรรคกับความเจริญคน

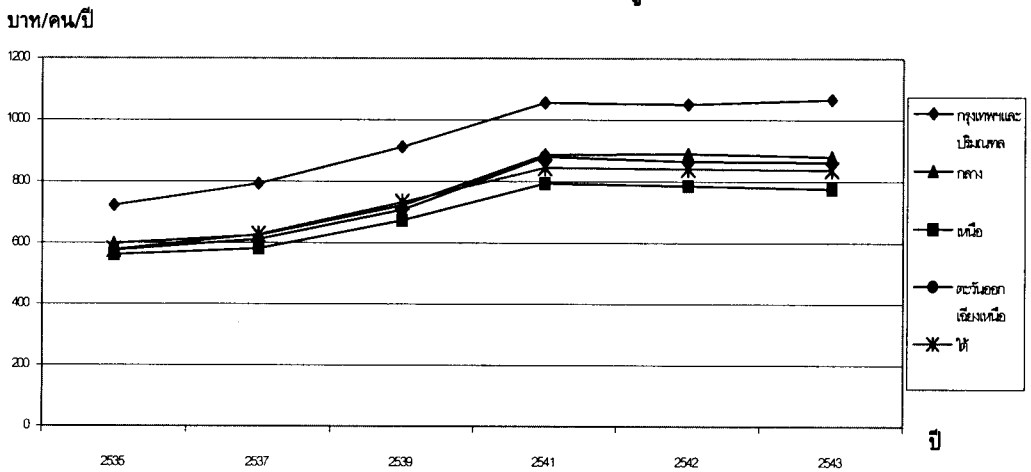
จนคือคนที่ไม่เจริญ ดั่งเห็นได้จากที่เราพยายามแยกให้ได้ว่าใครคือคนยากจน ใครคือคนที่ไม่ยากจนจาก เครื่องมือ เช่น poverty line เป็นต้น จากการวัดดังกล่าวทำให้เรามองเห็นหนทางในการแก้ปัญหาความยากจนจากการกระจายรายได้ที่ดีขึ้นเท่านั้น ไม่สามารถทำให้มองเห็นถึงสภาพแวดล้อมที่แท้จริงของผู้ยากจนได้ ความจนหรือคนจนมิเคยถูกรวมกลุ่มกับการพัฒนาเลย ดังนั้นงานศึกษาในเชิงยุทธศาสตร์กลุ่มนี้พยายามนำ คนจนกลับมารวมกับการพัฒนาอีกครั้งหนึ่ง โดยพยายามเสนอว่าแทนที่คนจนจะถูกมองว่าเป็นปัญหาของการพัฒนาและถูกมองแยกจากกันโดยเด็ดขาด โดยความคิดที่ว่าการพัฒนาที่ต้องพัฒนาต่อไป การแก้ปัญหาความยากจนก็ต้องแก้กันต่อไป แต่งานศึกษาแบบยุทธศาสตร์นี้ ใช้ชุดความคิดพื้นฐานที่ว่าความยากจนมิได้เกิดขึ้นและดำเนินไปโดยธรรมชาติ หากแต่ถูกทำให้เกิดขึ้นและถูกทำให้เป็นไป อันเป็นผลพวงจากการพัฒนาที่เน้นการสร้างเสถียรภาพด้านราคาและการจ้างงาน ดังนั้นการพัฒนาที่ผ่านมาโดยกันคนจนออกเป็นส่วนต่างหากของสังคมอาจจะผิดพลาดมาตั้งแต่ต้น ภาระหน้าที่สำคัญของงานศึกษาเชิงยุทธศาสตร์ก็คือปรับมุมมองตลอดจนความเข้าใจในการพัฒนาเสียใหม่ เพื่อให้ความยากจนถูกมองเห็นเสมอในการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาคุณภาพของชีวิตคนเป็นเป้าหมายหลัก

รูปที่ 1
Poverty Line ของประเทศไทย

ที่มา : เจริญจิต โพธิ์ทองและคณะ

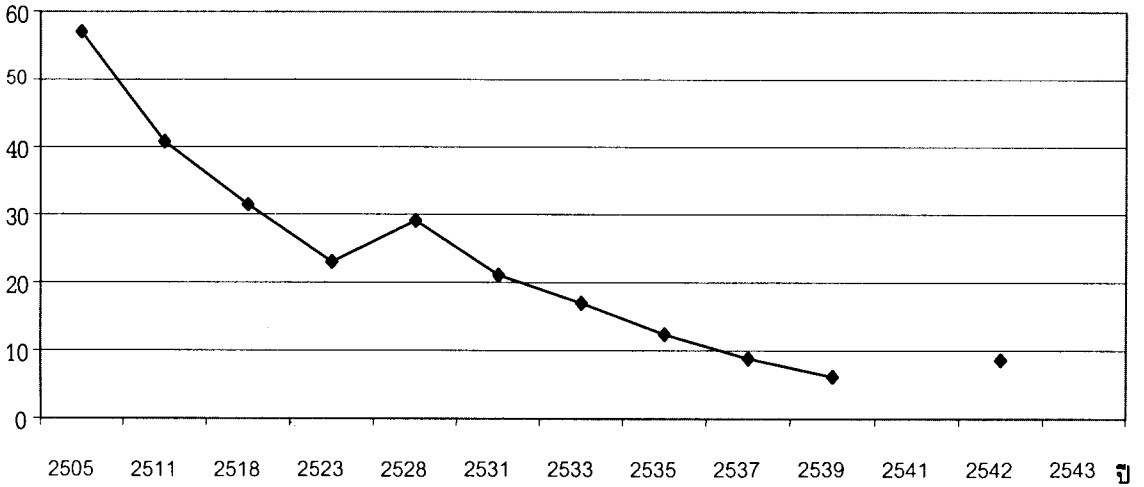
รูปที่ 2
Poverty Line แยกตามภูมิภาค

ที่มา : ปราณี ทินกร, 2545

รูปที่ 3
Poverty Incidence ของประเทศไทย

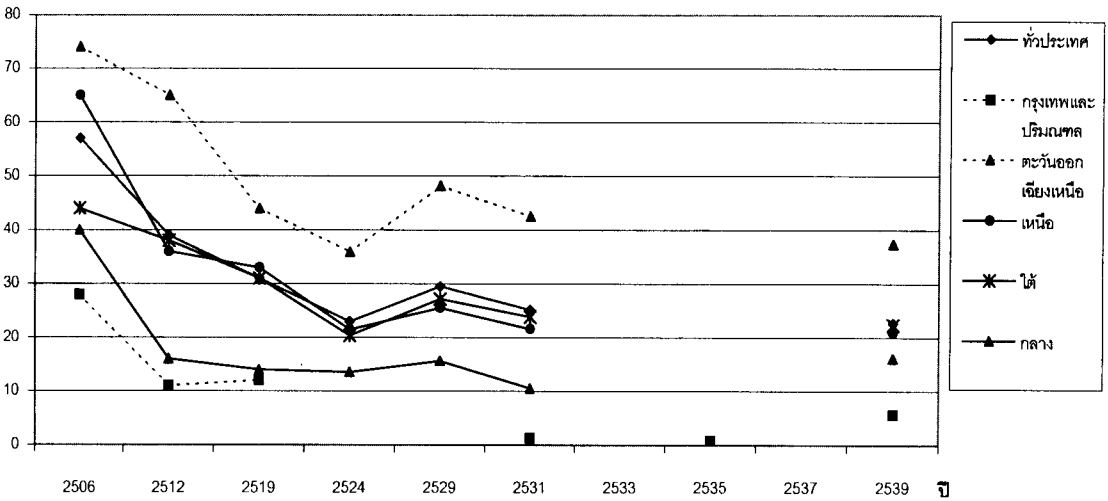
ร้อยละ

ที่มา : Warr (2000)

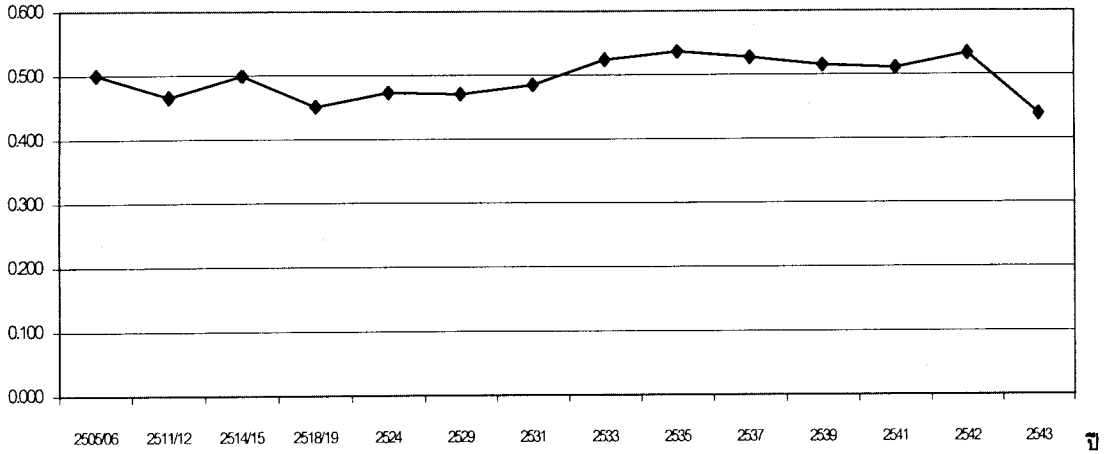
รูปที่ 4
Poverty Incidence แยกตามภูมิภาค

ร้อยละ

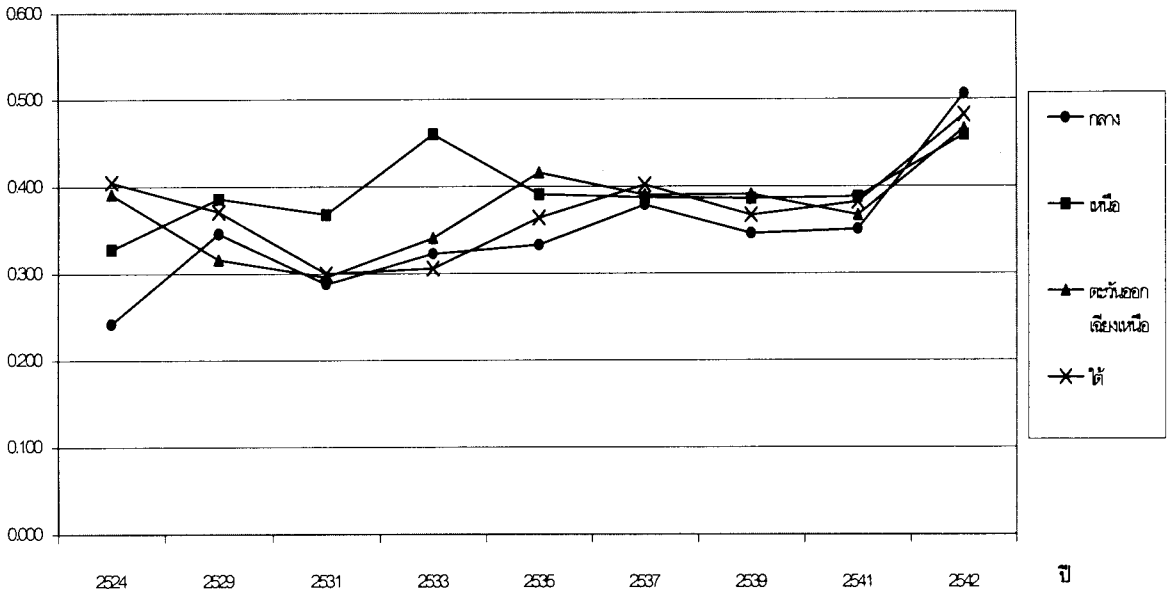
ที่มา : รวบรวมจากงานศึกษาความยากจนของประเทศไทย

รูปที่ 5
ค่าสัมประสิทธิ์เงินในประเทศไทย

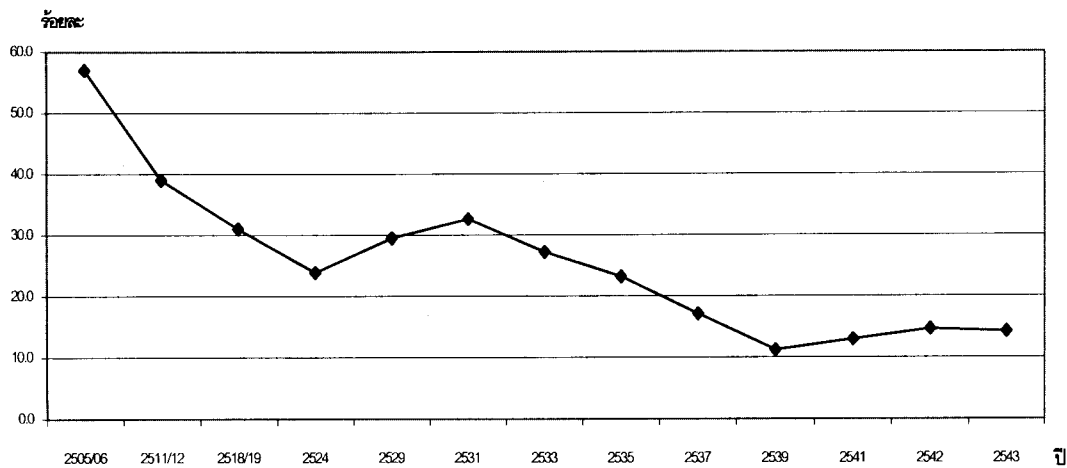
ที่มา : รวบรวมจากงานศึกษาความยากจนของประเทศไทย

รูปที่ 6
ค่าสัมประสิทธิ์เงินแยกตามภูมิภาค

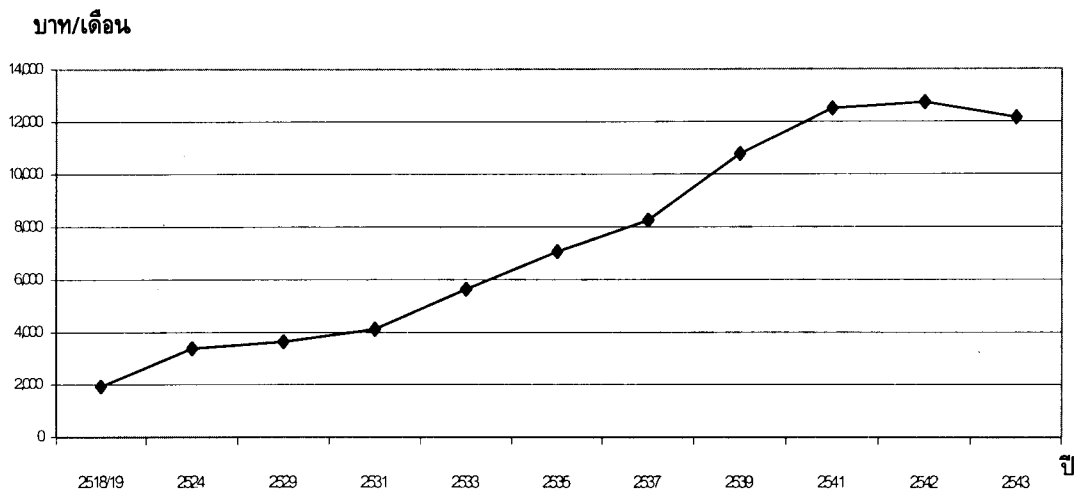
ที่มา : รวบรวมจากงานศึกษาความยากจนของประเทศไทย

รูปที่ 7
สัดส่วนประชากรในภาวะยากจน (ด้านรายได้)

ที่มา : รวบรวมจากงานการศึกษาความยากจนของประเทศไทย

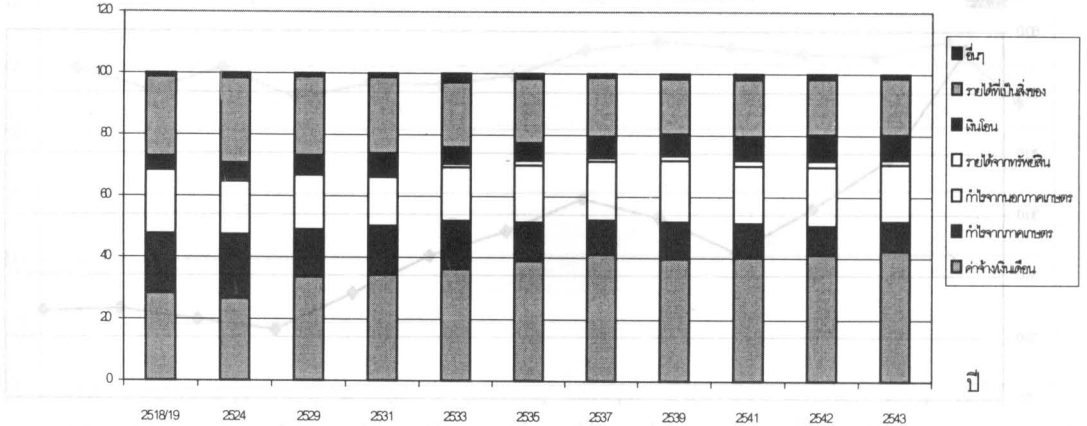
รูปที่ 8
รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน

ที่มา : ปราณีย์ ทินกรม 2545

รูปที่ 9 แหล่งที่มาของรายได้ (ได้โปรแกรมแล้ว) มาแหล่งที่มาของรายได้

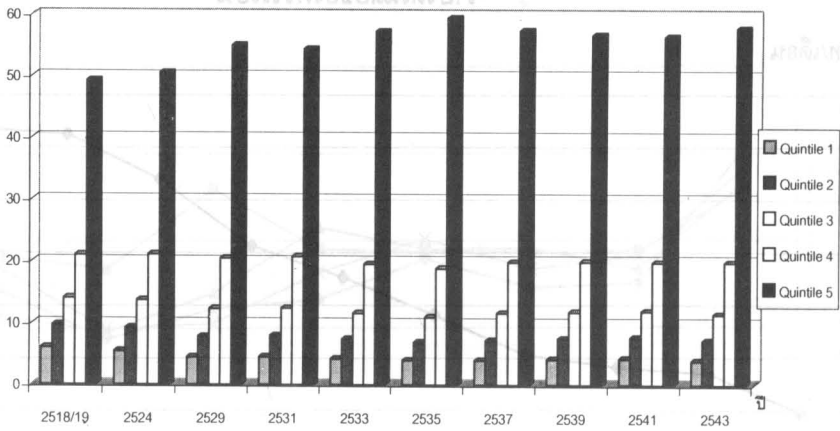
ร้อยละ

ที่มา : ประณี ทินกร, 2545

รูปที่ 10 ส่วนแบ่งรายได้ที่ประชากรในกลุ่มต่างๆได้รับ

ร้อยละ

ที่มา : ประณี ทินกร, 2545

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กลิ่นแก้ว จินตกานนท์. ความยากจน. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์, 2533. การศึกษาการกระจายรายได้ทางด้านการเกษตรและแนวทางแก้ไขปัญหา. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์.

คณะอนุกรรมการประเมินผลการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนในคณะกรรมการประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาค่าความยากจนระดับครัวเรือน, 2537. รายงานการประเมินกระบวนการโครงการแก้ไขปัญหาค่าความยากจน. กรุงเทพฯ: โครงการแก้ไขปัญหาค่าความยากจน.

จิตปราณี และโสภณ, 2539. รายงานการวิเคราะห์เรื่องรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือนปี 2531-2535. กรุงเทพฯ.

เจริญจิตกร โพธิ์ทอง, 2542. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาค่าความยากจนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชลาลัย จิวคำกดีอภิมาศ, 2523. การเปลี่ยนแปลงของราคาต่อการกระจายรายได้ของครัวเรือนไทยในภูมิภาคต่างๆ. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย.

ณรงค์ ชูประกอบ, 2532. ความยากจนของเกษตรกรกับการพัฒนาการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรไทย.

ดวงกมล โชติกพนิช, 2526. รายงานการวิจัยเรื่องผลกระทบของการปรับอัตราเงินเดือนต่อการกระจายรายได้ของข้าราชการพลเรือน: ศึกษาเฉพาะกรณีการปรับใช้อัตราเงินเดือนหมายเลข 3. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เบ็ญจพร ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2539. การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรและผู้ใช้แรงงาน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

มนู คิตติสาร. ปัญหาการใช้ที่ดิน การควบคุม การจัดการ และผลกระทบที่มีต่อความยากจนในชนบท. กรุงเทพฯ: ม.ป.ป.

เมธี ครองแก้ว, 2520. การกระจายรายได้ของครอบครัวไทยปี 2515. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เมธี ครองแก้ว, 2528. สภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ในประเทศไทย 2518/19 และ 2524.

กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เมธี ครองแก้ว, 2523. รัฐบาลกับช่องว่างทางรายได้ของประชาชน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เมธี ครองแก้ว, 2522. รายงานการวิจัยเรื่องผลกระทบต่อระบบการคลังต่อการกระจายรายได้ของไทย.

กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มูลนิธิประชากร, 2537. การสัมมนาสาธาดนกิจเรื่องการกระจายรายได้ไทย: ปัญหา แนวคิดและแนวทางแก้ไข.

กรุงเทพฯ: สถาบันสถาบันสาธาดนกิจ มูลนิธิประชากร.

โยธิน แสงดี, 2530. ความยากจนในภาคอีสาน ทางออกอยู่ที่ไหน: การศึกษาแบบการจัดกลุ่มสนทนา.

กรุงเทพฯ: สถาบันเพื่อการวิจัยสังคมและประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล.

รัชนี ชัยยาภรณ์, 2544. วิเคราะห์การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรในประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2539 และ 2541. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต เศรษฐศาสตร์เกษตร.

วิวัฒน์ โชติเลอศักดิ์, 2526. การกระจายรายได้: การศึกษาเฉพาะกรณีเกี่ยวกับการกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มอาชีพต่างในจังหวัดกาญจนบุรี. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรณา อิศระยานุกุล, 2539. การประเมินเส้นความยากจนของประชากรไทยและการกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำ. กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและแผนพัฒนาการเกษตร สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

วงศ์สว่าง เซาว์ชุตติ (ผู้รวบรวม), 2528. รัฐบาลกับการแก้ปัญหาความยากจนและชนบทล้าหลัง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์, 2544. รายงานฉบับสมบูรณ์การจัดทำ Target Map สำหรับการจัดสรรงบประมาณเพื่อ แก้ไขปัญหาความยากจนของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์บริการวิชาการเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2541. คนจนไทยในภาวะวิกฤต. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.

สถาบันวิจัยสังคมจุฬาฯ, 2544. กระบวนทัศน์ใหม่กับปัญหาความยากจน: เวทีวิชาการ จุฬาลงกรณ์ฯ.

กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมชัย จิตสุชน และเทียนสว่าง ธรรมวนิช, 2538. การสัมมนาทางวิชาการประจำปี 2538 เรื่องการกระจายความเจริญในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการ ธนาคารแห่งประเทศไทย.

สมชัย จิตสุชน, 2543. คนจนจนลงอย่างไรจากวิกฤติเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

สมพร เทพสิทธิ์า, 2542. แผนพัฒนา ฉบับที่ 8 และวิกฤตเศรษฐกิจไทย: วิกฤตความจนในสังคมไทย.

กรุงเทพฯ: สมาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์.

สมนึก ศรีปลั่ง, 2519. ความยากจนของเกษตรกรและแนวทางแก้ไข. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รวมมิตรไทย.

สุธน ทีญชีระนันท์, ความยากจนที่ไม่เป็นธรรม: เศรษฐศาสตร์ที่ลงถึงราก การเปลี่ยนแปลงของราคาต่อการกระจายรายได้ของครัวเรือนไทยในภูมิภาคต่างๆ.

สำนักงาน กชก, 2528. นโยบายและแนวทางให้ความช่วยเหลือเกษตรกรและผู้ยากจน. กรุงเทพฯ: สำนักงาน กชก.

สำนักวิจัย NIDA, 2525. รายงานการวิจัยปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนในชนบท. ผู้เข้ารับการฝึกอบรมนักวิจัยทางสังคมศาสตร์ระดับหัวหน้าโครงการ รุ่นที่ 3 สำนักวิจัย NIDA.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2537. ภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของเกษตรกร. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานประเมินเงินค้ำหนุนโครงการเกษตร กองประเมินผล สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2543. รายงานผลการศึกษาเรื่องภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตร. กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2529. สรุปสถิติที่สำคัญเกี่ยวกับการกระจายรายได้ของครัวเรือนในภาคต่างๆของประเทศจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนปี 2529. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายก รัฐมนตรี.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2530. การกระจายรายได้ของประชากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2534. การกระจายรายได้ของประชากร พ.ศ. 2534 ในส่วนของสถานประกอบการและลูกจ้าง. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2535. รายงานการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการกระจายรายได้ของประชากร พ.ศ. 2533 ในส่วนของการสำรวจข้อมูลจากครัวเรือนและผู้นำในชนบท. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2539. รายงานเชิงวิเคราะห์เรื่องรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือน พ.ศ. 2539 ระดับจังหวัด. กรุงเทพฯ: ฝ่ายสถิติภาวะเศรษฐกิจ กองสถิติเศรษฐกิจ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

อภิรดี ยิ้มละมัย, 2531. การว่างงานตามฤดูกาลกับปัญหาความยากจน. กรุงเทพฯ: แผนกวิจัย 1 ฝ่ายวางแผนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.

NESDB, 2530. รายงานการวิจัยเรื่องการว่างงานตามฤดูกาลกับปัญหาความยากจนในชนบท. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- NESDB, 2535. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการวิเคราะห์การกระจายรายได้ตามมิติของเป้าหมายใน
แผนฯ 7. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- NESDB, 2537. รายงานการศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ของกลุ่ม
แรงงานรับจ้างการเกษตรที่ไร้ที่ทำกิน. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และ
สังคมแห่งชาติ.
- NESDB, 2537. เครื่องชี้การกระจายรายได้ของประเทศเขตเมืองและเขตชนบท. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

บทความ

- ไกรยุทธ ชีรตยาคินันท์, 2534. มาตรการภาษีกับการลดความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้. *วารสารเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 1 (เมษายน).
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2533. เศรษฐกิจไทย: การพัฒนาที่ขาดความสมดุลและไม่เป็นธรรม. *วารสารเศรษฐศาสตร์
ธรรมศาสตร์*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (มีนาคม), หน้า 5-42.
- ฉลองภพ สุตังกรกาญจน์, 2533. การกระจายรายได้ ภาวะความยากจน และข้อสรุปบางประการเกี่ยวกับ
นโยบายการคลังและการกระจายรายได้สู่ชนบท. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร* ปีที่ 8, ฉบับที่ 1
(พฤศจิกายน).
- ติรณ พงศ์มพัฒน์, 2536. การกระจายรายได้ในเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็ว. *วารสารเศรษฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 4, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม).
- บัณฑิต นิถาวร, 2538. ทำไมการกระจายรายได้ในประเทศไทยเลวลง? บทวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจมหภาค.
วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์, (ธันวาคม).
- ประยูร เถลิงศรี, 2533. บทบาทของภาคเอกชนในการยกระดับรายได้และการจ้างงานไปสู่ชนบท. *วารสาร
เศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).
- ประสาร ไตรรัตน์วรกุล, 2527. ผลของการเปลี่ยนแปลงราคาข้าวต่อระดับความยากจนและการกระจายรายได้
ของประชากรไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*, ปีที่ 2, ฉบับที่ 3 (กันยายน), หน้า 123-50.
- ผ่องพรรณ แพรกทอง และ อรวรรณ ทองศิริสุข, 2537. ภาวะความยากจนและการกระจายรายได้ของ
เกษตรกรปี 2534. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (ธันวาคม).
- พิชิต ลิขิตกิจสมบูรณ์, 2529. ภาษีอากรกับการกระจายรายได้ของครัวเรือนไทย ปี 2524. *วารสารเศรษฐ
ศาสตร์ธรรมศาสตร์*, ปีที่ 4, ฉบับที่ 4 (มิถุนายน), หน้า 131-57.

- ไพบุลย์ วัฒนศิริอรุณ, 2533. บทบาทของภาคเอกชนในการกระจายรายได้สู่ชนบท. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).
- ไพโรจน์ โลกนิยม, 2533. นโยบายปฏิรูปที่ดิน (ตามกฎหมายใหม่) กับการกระจายรายได้ในชนบท. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).
- ยงยุทธ แฉล้มวงษ์, 2533. ลินเชื่อสู่ชนบท: เพิ่มหรือลดความยากจน 2533. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).
- ยงยุทธ แฉล้มวงษ์ และ กนก คดีการ, 2533. การวางแผนการกระจายผลผลิตระดับไร่นาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).
- ยุติโกะ อิคะโมโต, 2536. การกระจายได้กับทุพโภชนาการในประเทศไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 4, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม).
- รุ่งเรือง อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2533. กลยุทธ์และมาตรการในการยกระดับรายได้และการจ้างงานไปสู่ชนบท. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).
- สมพร อิคิวลานนท์, 2544. ความแตกต่างของรายได้และการกระจายรายได้ที่ไม่เท่าเทียมกันของครัวเรือนเกษตร. *วารสารเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน).
- สมพร อิคิวลานนท์ และ เดชรัต สุขกำเนิด, 2535. องค์ประกอบและความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ในครัวเรือนประมงชายฝั่ง. *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*, ปีที่ 10, ฉบับที่ 2 (มิถุนายน), หน้า 65-76.
- สมพร อิคิวลานนท์ และ เดชรัต สุขกำเนิด, 2541. ภาวะความยากจนและปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนของครัวเรือนเกษตรไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 17, ฉบับที่ 2 (ธันวาคม).
- สุกัญญา หุตะเสรี, 2535. วิธีการวัดความยากจนและการกระจายรายได้และแนวทางปรับปรุง. *วารสารเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 4, ฉบับที่ 2 (สิงหาคม).
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541. รายงานเชิงวิเคราะห์เรื่องรายได้และการกระจายรายได้ของครัวเรือน พ.ศ.2541 ระดับจังหวัด. กรุงเทพฯ: ฝ่ายสถิติภาวะเศรษฐกิจ กองสถิติเศรษฐกิจ สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- อภิชาติ พงษ์ศรีหตุลชัย, 2539. ตัวชี้วัดความยากจนและการกระจายรายได้ของเกษตรกร. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 15, ฉบับที่ 2 (ธันวาคม).
- อนูวรรตน์ วัฒนพงศ์ศิริ, 2533. นโยบายรัฐในการลดปัญหาการกระจายรายได้ในชนบท. *วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน).

- อรุณ อวนสกุล, 2539. เกษตรกรไทยกับความยากจน: ปัญหาเรื้อรังและแนวทางแก้ไข. วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร, ปีที่ 15, ฉบับที่ 2 (ธันวาคม).
- อาบ นคะจัด, 2542. การกระจายรายได้โดยระบบเศรษฐกิจการตลาดที่ผู้ประกอบการส่วนใหญ่ไม่แสวงหากำไรสูงสุด. วารสารเศรษฐศาสตร์เกษตร, ปีที่ 18, ฉบับที่ 2 (ธันวาคม).
- Orawan Thirasukchinda, 2535. การศึกษาการกระจายรายได้ทางด้านการเกษตรและแนวทางแก้ไข. กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

อื่นๆ

- กิติพงษ์ ฤทธิบุตร, 2528. การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรในภาคเหนือ กรณีศึกษา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่.
- เก็บ ศรีสง่า, 2530. ผลกระทบของโครงการพัฒนาในชนบทพื้นที่ยากจนที่มีต่อครัวเรือนในด้านความจำเป็นพื้นฐาน: ศึกษาเปรียบเทียบหมู่บ้านท่าข้ามสามัคคีกับหมู่บ้านแปลงสี ต.คลองลานพัฒนา อ.คลองลาน จ.กำแพงเพชร. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คึกฤทธิ์ อารีปกรณ์, 2533. ผลกระทบของวิทยาการผลิตข้าวสมัยใหม่ต่อโครงสร้างรายได้และการกระจายรายได้ของเกษตรกรในท้องที่ที่มีสภาวะแวดล้อมในการผลิตที่เอื้ออำนวยและไม่เอื้ออำนวยในประเทศไทย ปีการผลิต 2530/31. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จำเริญ จิรนิธิกุล, 2541. การวิเคราะห์เปรียบเทียบผลกระทบของนโยบายการคลังต่อการกระจายรายได้ของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2531 และ ปี พ.ศ. 2537. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชัชดากร ชีรสัจ, 2541. การวิเคราะห์การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่ทำนากายใต้สภาพแวดล้อมการผลิตที่แตกต่างกัน: กรณีศึกษา 6 หมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ดาราวรรณ โรจนะเสน, 2522. รูปแบบการกระจายรายได้และรายจ่ายของข้าราชการพลเรือนในเขตกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- เทียนชัย มุกเที่ยงตรง, 2537. การวิเคราะห์ทางเศรษฐมิติของการกระจายรายได้ในภาคเกษตรกรรมภายใต้ระบบการเชื่อมโยงระหว่างจุลภาคกับมหภาค. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนนกร อึ้งสวัสดิ์, 2538. มูลค่าและการกระจายผลประโยชน์ของการวิจัยข้าวในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นาถวดี กรัยวิเชียร. การวิเคราะห์ผลของการใช้จ่ายทางด้านแผนงานพัฒนาชนบทของรัฐบาลต่อการกระจายรายได้ของครัวเรือนในชนบท. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นรินทร์ ชินรัชษ์บำรุง, 2532. การศึกษาผลกระทบของกิจการที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนและไม่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนต่อการกระจายรายได้ของครัวเรือนในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชูป สงตระกูลศักดิ์, 2545. ผลกระทบของมาตรการใช้จ่ายภาครัฐต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญเลิศ ประกอบนพเก้า, 2544. การวิเคราะห์องค์ประกอบของความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ระหว่างพื้นที่จังหวัดตามแผนกับจังหวัดนอกแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พิมลพรรณ ลายงยศ, 2541. การกระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวสู่ท้องถิ่น: กรณีศึกษาเกาะช้าง กิ่งอำเภอเกาะช้าง จ.ตราด. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- รัชนี ชัยยาภรณ์, 2544. การวิเคราะห์การกระจายรายได้ของครัวเรือนเกษตรในประเทศไทยระหว่างปี 2539-2541. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฤทัยวรรณ ศุภเกษร, 2536. การศึกษาสภาวะความยากจนของชุมชนทะเลน้อย. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิริยา โชคมหาสิน, 2535. การวิเคราะห์การกระจายรายได้ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ. 2529-2535. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจิตร ครุสันต์, 2526. การแบ่งกลุ่มและหาขอบเขตที่เหมาะสมของการกระจายรายได้ของครัวเรือนกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิบูลย์ลักษณ์ ร่วมรักษ์, 2526. ผลของนโยบายการคลังต่อการกระจายรายได้ในเขต กทม. ปี 2515 และ 2526. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- วิโรจน์ นรารักษ์, 2534. การเปรียบเทียบวิธีการประมาณการกระจายรายได้สำหรับประเทศไทย. วิทยานิพนธ์
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วิณา เทพช่วยสุข, 2539. การกระจายรายได้ของครัวเรือนในประเทศไทยในช่วง พ.ศ.2529 -2535. วิทยา
นิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมลักษณ์ เสริมชัยวงศ์, 2529. การกระจายรายได้ของเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สมสุข โชติपालะกุล, 2527. ผลของการกระจายรายได้ต่อสวัสดิการรวมของประเทศไทยในช่วงปี 2511 ถึง
2519. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุพัตรา แต่งเอี่ยม, 2530. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพเศรษฐกิจและสังคมกับการกระจายรายได้ของราษฎรใน
หมู่บ้าน ชับใต้ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์)
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุพัตรา แต่งเอี่ยม, 2544. การเปรียบเทียบการกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตรไทย
ในระหว่างปีการเพาะปลูก 2538/39 และ 2541/42. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐ
ศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุปรียา ชลวีระวงศ์, 2544. ผลกระทบของการจัดเก็บภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาของไทย. วิทยานิพนธ์เศรษฐ
ศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาวดี กอดำรงค์, 2523. การวิเคราะห์แนวโน้มความยากจนในเมืองและชนบทระหว่างปี 2511/12 และ
2518/19. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภรณ์ ดำเนินสวัสดิ์, 2521. การวิเคราะห์การกระจายภาษีการค้าต่อการกระจายรายได้ของครอบครัวไทยโดย
พิจารณาแยกเป็นรายภาคตามชั้นต่างๆ ของรายได้. วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรเดช ตระกูลศรี, 2541. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และภาวะความยากจนของครัวเรือนเกษตร. วิทยา
นิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อรกช เก็จพิรุฬห์, 2541. การขยายตัวของอุตสาหกรรมกับความไม่เท่าเทียมกันของการกระจายรายได้. วิทยา
นิพนธ์เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรพินท์ ตั้งบรรเจิดกุล, 2523. การใช้มาตรฐานทางสถิติวัดระดับความยากจนของครัวเรือนในประเทศไทย.
วิทยานิพนธ์ปรัชญศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อัญญารัตน์ ภู่มิ่งพูล, 2544. การวิเคราะห์การกระจายรายได้และองค์ประกอบของรายได้ของครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อินทนน เบญจกุล, 2541. การกระจายรายได้ของครัวเรือนชนบทในจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อุษาศรี เขียวระยับ, 2539. ผลกระทบของภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาที่มีต่อการกระจายรายได้ในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Books

- ADB, 2001. *Moving the poverty agenda forward in Asia and the Pacific*. Manila.
- ADB, 1995. *Escaping poverty trap: lesson from Asia*. Manila.
- Adelman, Irma, A. *poverty-focused approach to development policy in Development strategies reconsider*.
- Ahuja, Vinod, 1997. Everyone's miracle? Revisiting poverty and inequality in East Asia. *Directions in Development Series*. Washington., D.C.: World Bank.
- Arndt, H.W., and Hill, Hal., 1999. Southeast Asia's economic crisis: origins, lessons and the way forward. *Current Economic Affairs Series*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Balisacan, Arsenio M., 1994., Rural poverty in developing asia: Philippines. In: *Rural Poverty in Developing Asia*, Vol. 2., Manila: Asian Development Bank, pp. 407-585.
- Behrman, J. R., 2001., Restructuring Asian economics for the new millennium. *Research in Asian Economic Studies*, Vol.9-B, Amsterdam, New York and London: Elsevier.
- Behrman, J. R., 2001. Restructuring Asian economics for the new millennium. *Research in Asian Economic Studies*, Vol.9-A, Amsterdam, New York and London: Elsevier.
- Bigman, David and Fofack, Hippolyte, 2000. *Geographical targeting for poverty alleviation: methodology and applications*. Washington, D.C.: World Bank.

- Burch, David, 1994. *Agribusiness, peasant agriculture and the state: the case of contract farming in Thailand*. New York: St. Martin's Press; London: Macmillan Press.
- Campos, Jose Edgardo and Root ,Hilton L., 1996. *The key to the Asian miracle: making shared growth credible*. Washington, D.C.: Brooking Institution.
- Choonhavan, Kraisak, 1984. Thailand economic development and rural poverty: a country report. In *Unreal growth: critical studies in Asian development*, Volume 1. New Delhi: Hindustan Publishing, pp. 479-504.
- Champemowne, D.G., 1998. *Economic inequality and income distribution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chotikapanich, Duangkamon, 1994. *Techniques for measuring income inequality : an application to Thailand*. Ashgate: Avebury .
- Chung, Ki -whan and Oh, Nae won, 1994. Rural Poverty in Developing Asia: Republic Korea. In *Rural poverty in developing Asia, Volume 2*. Manila: Asian Development Bank, pp. 243-405.
- Corner,Lorraine, 1983. The prospects for off-farm employment as an anti-poverty strategy among Malaysian paddy farm households: macro and micro views. In *Off-farm employment in the development of rural Asia, Volume 2*. Papers presented at a conference held in Chiang Mai, 23-26 August.
- Daimon, T., 2000. *Essay on spatial economic growth and policy for South East Asia*. Ph.D. thesis, Cornell University.
- Deaton, Angus, 1997. *The analysis of household surveys: a microeconometric approach to development policy*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press for the World Bank.
- Fields, G. S., 2000. *Changes in poverty and Inequality in developing countries*. In Evans, A., ed., *Poverty reduction in the 1990s: an evaluation of strategy and performance*. Washington D.C. World Bank Operation Evaluation Department.
- Griffiths, William and Chotikapanich, Duangkamon, 1996. *Bayesian estimation of adult-equivalence scales: an application to Thai expenditure data*. Greenwich, Conn.;London: JAI Press, pp. 63-86.

- Hirashima, S. and Muqtada, M., 1986. *Hired labour and rural labour markets in Asia: studies based of farm-level data*. New Delhi: International Labour Organisation, Asian Employment Programme.
- Hutaserani, S., 1995. *Thailand income distribution and poverty profile and their current situation*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Islam, Iyanatul and Chowdhury, Anis, 1997. *Asia-Pacific economies: a survey*. London and New York: Routledge.
- Jeong, Hyeok, 2000. *Sources of Kuznets dynamics in Thailand*. Ph.D. thesis, University of Chicago.
- Jitsuchon, S., 1985. *Source and income inequality 1975/76 and 81*. Master's thesis, Thammasat University.
- Kakwani, N. and Krongkaew, M., 1996. *Poverty in Thailand defining, measuring and analysis*. Bangkok: Economic Research and Training Center.
- Kakwani, N., 1980. *Income inequality and poverty: method of estimation and policy implication*. New York: Oxford University Press.
- Krongkaew, Medhi, Tinakorn, Pranee and Suphachalasia, Suphat, 1994. Rural poverty in developing Asia: Thailand. In *Rural poverty in developing Asia, Volume 2*. Manila: Asian Development Bank, pp. 589-765.
- Krongkaew, Medhi, Tinakorn, Pranee. and Supachalasai, Suphat, 1995. *Poverty in Thailand: priority issue and policy*. Bangkok: Thammasat University Press.
- Krongkaew, Medhi, 1996. *Thailand poverty assessment update*. Bangkok: Economic Research and Training Center.
- Krongkaew, Medhi, 1980. *Central policy on rural poverty*. Bangkok: Thai University Research Association.
- Krongkaew, Medhi, 1993. *The Thai economy in transition: poverty and income distribution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krongkaew, Medhi, 1989. *Poverty and income distribution in Thailand*. N.P.

- Krongkaew, Medhi, 1990. *Socioeconomic aspect of poverty in Thailand: a summation report of the workshop on socio-economic aspect of poverty in Thailand*. Bangkok: Thai University Research Association.
- Krongkaew, Medhi, 1991. *Quantifying the magnitude and severity of absolute poverty*. Washington, D.C.: World Bank.
- Krongkaew, Medhi, 2001. *Poverty and the public policy in Thailand*. Bangkok: World Bank.
- Mccleary, W. A., 1972. *Source of inequality in the distribution of regional and national income in Thailand: some preliminary observation*. Bangkok: NP.
- NESDB. *Poverty and inequality during the economics crisis in Thailand*.
- Noraboompipat, Thanet, 1988. *A design of monitoring and evaluation system framework for the poverty alleviation program 1984-1986*. Bangkok: Thailand Information Processing Institute for Education and Development.
- Phongpaichit, Pasuk, Piriyarangsan, Sungsidh and Treerat, Nualnoi, 1995. *Patterns and processes of social exclusion in Thailand*. Geneva: International Institute for Labour Studies, pp. 147-60.
- Phongpaichit, Pasuk, Piriyarangsan, Sungsidh and Treerat, Nualnoi, 1996. *Challenging social exclusion: rights and livelihood in Thailand*. Geneva: International Institute for Labour Studies.
- Phongpaichit, Pasuk., 1994. Social consequences of economic restructuring in Thailand. In *Social costs of economic restructuring in Asia and the Pacific. Development Papers, No.15*. Bangkok: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific.
- Quibria, M.G., 1994. Rural poverty in developing Asia: introduction. In *Rural poverty in developing Asia, Volume 2*. Manila: Asian Development Bank, pp. 1-72.
- Ravallion, M., 1985. *Thailand poverty review*. Washington, D.C.: International Labor Office.
- Rodger, Gerry, Gore, Charles and Figueiredo, Jose B., 1995. *Social exclusion: rhetoric, reality, response*. Geneva: International Institute for Labour Studies.

- Sadoulet, Elisabeth, Fukui, Seiichi and de Janvry, Alain., 1994. *Efficient share tenancy contracts under risk: the case of two rice-growing villages in Thailand*. Department of Agricultural and Resource Economics, University of California at Berkeley.
- Sarntisart, I. *Growth, structural change and inequality: the experience of Thailand*.
- Shelty, S., 1996. *Thailand growth, poverty and income distribution: an economic report*. Washington, D.C.: World Bank.
- Siamwala, Ammar, 1993. *Rural credit and rural poverty*. Oxford University Press.
- Siamwala, Ammar, 1997. *The relationship between trade and environment with special reference to agriculture*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press for the International Food Policy Research Institute, pp. 103-18.
- Sundrum, R. M., 1990. *Income distribution in less develop country*. London: Routledge.
- Suntaree, Komin, 1995. Changes in social values in the Thai society and economy: a post-industrialization scenario. In Krongkaew, Medhi , ed., *Thailand's industrialization and its consequences*. New York: St. Martin's Press; London: Macmillan Press, pp. 251-66.
- Tjondronegoro, Sediono M.P., Soejono, Irlan and Hardjono, Joan, 1994. Rural poverty in developing Asia : Indonesia. In *Rural poverty in developing Asia, Volume 2*. Manila: Asian Development Bank, pp. 73-242.
- Tinakorn, Pranee, 1995. *Industrialization and welfare: how poverty and income are affected*. In Krongkaew, Medhi, ed., *Thailand's industrialization and its consequence*. New York: St. Martin's Press.
- United Nation, 1998. *Economic reform and rural poverty alleviation: an enquiry into Asian experience*. New York: United Nation.
- Vichayanond, D., 1998. *Monetary policy and income distribution*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- World Bank, 2001. *Thailand social monitor poverty and public policy*. Bangkok: World Bank.
- World Bank, *Development co-operation with the least development countries*.

World Bank, 1985. *Agricultural research and extension: an evaluation of the World Bank's experience*. Washington, D.C.

Articles

Anluwalia, M. S., *Growth and the poor in developing countries*. Washington D.C.

Apthorpe, R., 1999. Development studies and policy: in the short-run we are all dead. *Journal of International Development*, Vol. 11, No. 4, June, pp. 535-46.

Bird, R. M. and Horton, S., 1989. *Government policy and the poor in developing countries*. Toronto: University of Toronto Press.

Booth, Anne, 1997. Rapid economic growth and poverty decline: a comparison of Indonesia and Thailand 1981-1990. *Journal of International Development*, Vol. 9, No. 2, March-April, pp. 169-87.

Booth, Anne, 1998. The impact of the crisis on poverty and equity. *ASEAN Economic Bulletin*, Vol. 15, No. 3.

Booth, Anne, 2000. Poverty and inequality in the Suharto era: an assessment. *Bulletin of Indonesian Economic Studies*, Vol. 36, No. 1, pp. 73-104.

Cairneross, A.K., 1976. *Employment, income distribution and development strategy: problem of the developing countries*. London: Mcmillan.

Chenery, H., 1975. *Redistribution with growth: policy to improve income distribution in developing countries*. London: Oxford University Press.

Clausen, A. W., 1985. *Poverty in the developing countries*. Washington, D.C.: The World Bank.

Clayton, E., 1983. *Agriculture, poverty and freedom in developing countries*. London: Mcmillan.

Crone, Donald K., 1993. States, elites and social welfare in Southeast Asia. *World Development*, Vol. 21, No. 1, January, pp. 55-66.

Coxhead, I. and Plangraphan, Jiraporn, 1999. Economic boom, financial bust and the decline of Thai agriculture: was growth in the 1990's too fast? *Chulalongkorn Journal of Economics*, Vol. 11, No. 1, pp. 76-9.

- Daniere, A.G., and Takahashi, L.M., 1997. Environmental policy in Thailand: values, attitudes and behavior among the slum dwellers of Bangkok. *Government and Policy*, Vol. 15, No. 3, August, pp.305-27.
- Douglas, Michael C., 1990. *Regional inequality and regional policy in Thailand: an international comparative perspective*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Evans, H., 1999. Debt relief for the poorest countries: why did it take so long? *Development Policy Review*, Vol. 17, No. 3, September, pp.267-79.
- Finnergan, G., 1999. *Micro and small enterprise development and poverty alleviation in Thailand*. Bangkok: ILO East Asia Multi Disciplinary Advisory Team.
- Ghimire, Krishna B., 1994. Parks and people: livelihood issues in national parks management in Thailand and Madagascar. *Development and Change*, Vol. 25, No. 1, January, pp. 195-229.
- Goudie, A., and Ladd, P., 1999. Economics growth, poverty and income inequality. *Journal of International Development*. Vol. 11, pp. 177-95.
- Huthaseranee, Suganya, 1990. *Urban poor upgrading: analysis of poverty trend and profile of the urban poor in Thailand*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Ikemoto, Y., and Limskul, K., 1987. Income inequality and regional disparity in Thailand. *Developing Economics*, Vol. 25, No. 3, pp. 249-69.
- International Bank for Reconstruction and Development. *Income growth and poverty alleviation in Thailand: background studies*. Washington, D.C.
- Israngkun, Chairayu, 1979. *Development of agro industries, small scale industries, industries satisfying basic needs of the poor and dispersal of industrial: a government policy and measure in Thailand*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Jitsuchon, Somchai, 1989. *Alleviation of Rural Poverty in Thailand*. Bangkok: Thailand Development Research Institute.
- Jitsuchon, Somchai, 1988. Alternative approach to poverty measurement: an experimental with Thai data. *TDRI Quarterly Review*, Vol. 15, No. 3.

- Kakwani, Nanak, and Krongkaew, Medhi, 2000. Analysing poverty in Thailand. *Journal of the Asia Pacific Economy*, Vol. 5, No. 1-2, pp. 141-60.
- Ketpirune, Orakoch, 1999. *Industrialization and income inequality*. Master's thesis, Chulalongkorn University.
- Krongkaew, Medhi. 1993. Income distribution in a rapidity growth in Thailand. *Chulalongkorn Journal of Economics*, Vol. 5, No. 2, May, pp. 136-60.
- Krongkaew, Medhi, 1979. The determination of poverty band in Thailand. *Philippine Economic Journal*, Vol. 18, No. 4, pp. 396-417.
- Krongkaew, Medhi, 1985. Agricultural development, rural poverty and income distribution in Thailand. *The Developing Economies*, Vol. 23, No. 4, pp. 325-46.
- Lee, Yok Shiu F., 1998. Intermediary institutions, community organizations and urban environmental management: the case of three bangkok slums. *World Development*, Vol. 26, No. 6, June, pp. 993-1011.
- Likitkijksomboon, Pichit, 1985. *Taxation and income distribution in Thailand: a case study for 1981*. Master's thesis, Faculty of Economics, Thammasat University.
- Lloyd, Tim, and Morrissey, Oliver, 1994. Poverty, inequality and rural development. In *Case Studies in Economic Development*, Vol. 3. New York: St. Martin's Press.
- Madeley, John, 1993. *Trade and the poor: the impact of international trade on the developing countries*. New York: St. Martin's Press.
- Mazumdar, Dipak, and Horton, Susan, 2000. Impact of Asian financial crisis on labour markets, income distribution and poverty: a comparative study of five countries. *Indian Journal of Labour Economics*, Vol. 43, No. 3, July-September, pp. 451-65.
- McCleary, William A., 1973. *Source of change in distribution of income in Thailand 1962/3 to 1968/9*. Bangkok: Thammasat University.
- Mclure, Charles M., 1975. *Taxation and the urban poor in developing countries*. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development.
- Meesook, Oey, 1975. *Income distribution in Thailand*. Bangkok: Thammasat University Press.

- Muller, J., 1996. *Income distribution in the agricultural sector of Thailand: empirical analysis and policy options*. Frankfurt Arn Main: Paperlang.
- Myrdal, Gannar., 1997. The widening income gap. *Development*, Vol. 40, No. 1, March, pp. 25-30.
- Nelson, Julie A., 2000. Review of the analysis of household surveys: a microeconomic approach to development policy. *Journal of Economic Literature*, Vol. 38, No. 2, June, pp. 459-60.
- Nghiep, Lee Thanh, 1990. *Social aspect of development: poverty alleviation in developing countries*. Tokyo: International Development Center of Japan.
- Omara, G., and Le-Si, V., 1985. *The supply and welfare effect of rice pricing policy in Thailand*. World Bank Staff Working Paper No. 714. Washington, D.C.: World Bank.
- Overbusch, et. al., 1998. *Income distribution and government interventions: Thailand agricultural model*. Paper presented at the workshop on modeling Thai agriculture, Huahin, Prachuab Khirikhan, 29-30 October.
- Planning and Development Collaborative International, 1976. *Guidelines formulating project to benefit the urban poor in the developing countries*. Washington, D.C.
- Potts, D., 1999. Forget the weight, who gets the benefit, how to bring a poverty focus to the economic analysis of project. *Journal of International Development*, Vol. 11 No. 4, June, pp. 581-95.
- Praparpun, Yada, 1994. *Income gap and trade strategies: the case study of Thailand*. Ph.D. thesis, Ann Arbor: U.M.I. Special Issue, pp. 107-25.
- Ranis, G., 1971. *Employment and income distribution in developing countries*. Washington, D.C.: International Bank for Reconstruction and Development.
- Ratanakomut, Somchai, Ashakul, Charuma and Kirananda, Thienchay, 1994. Urban poverty in Thailand: critical issue and policy measures. *Asian Development Review*, Vol. 12, No. 1, pp. 204-24.
- Rigg, Jonathan, 1998. Tracking the poor: the making of wealth and poverty in Thailand (1982-1994). *International Journal of Social Economics*, Vol. 25, No. 6-7-8, pp. 1128-41.

- Rizwanul, I., *Recession, employment and poverty in the developing countries of Asia*.
Bangkok: ILO-ARTEP.
- Sarntisart, Isra, 1994. Trade liberalization in Thailand: income distributional impact and financing problems. *Asian Economic Journal*, Vol. 9, No. 3, pp. 261-91.
- Sarntisart, Isra, 1992. Educational expansion and labour earning inequality: the case of Thailand between 1988 and 1992. *Chulalongkorn Journal of economics*, Vol. 9, No. 2, May, pp. 127-74.
- Schneider, Hertmut, 1999. Participatory government for poverty reduction. *Journal of International Development*, Vol. 11, No. 4, June, pp.521-34.
- Sethuraman, S.V., 1991. *The urban informal sector in developing countries: employment, poverty and environment*. Geneva: ILO.
- Shinawatra, Benchaphun, 1980. *Raising agricultural income and productivity of poor farmer: a summary report of the workshop on raising agricultural income and productivity of the poor farmer*, Chiang Mai, 8-10 February.
- Sidayao, Corazon M., 1984. Asian petroleum pricing policies revisited. *Energy Journal*, Vol. 9(0).
- Supachalasai, Suphat, and Patmasiriwat, Direk, 1990. Poverty government policy in Thailand. *The Singapore Economic Review*, Vol. 35, No. 2, pp. 77-101.
- Tearprasert, Apinya, 1975. *The redistributive effect of tax burden on the income distribution of Thailand*. Master's thesis, Faculty of Economics, Thammasat University.
- Turner, A., 1980. *The cities of the poor: settlement planning in developing countries*. London: Croom Helm.
- United Nation, 1985. *Distribution of income and wealth in Thailand*. United Nation, Economic Commission for Asia and the Far East.
- United Nation, 1996. *Economic liberalization and rural poverty: a case study on effect of price liberalization and market reform in Asian developing countries*. New York: United Nation.
- Valenzuela, M., and Rebecca J., 1996. Engel scales for Australia, The Philippines and Thailand: a comparative analysis. *Australian Economic Review*, Vol. 10, No. 114, 2nd quarter, pp. 189-98.

- Velenchik, Ann, 2001. Review of economic policy reform: the second stage. *Journal of Economic Literature*, Vol. 39, No. 2, June, pp. 608-09.
- Wegg, R., 1974. *Wage policy and income distribution in developing countries*. Princeton, N.J.: Princeton University.
- White, Howard, 1999. Global poverty reduction: are we heading in the right direction. *Journal of International Development*, Vol. 11, No. 4, June.
- Woodward, David, 1992. *Debt adjustment and poverty in developing countries*. London: Printer Publisher in Association with Save the Children.
- Warr, P.G., 2000. Targeting poverty. *Asian Pacific Economic Literature*, Vol. 50, May.
- Warr, P.G., 2000. Is growth good for the poor? Thailand's boom and bust. *International Journal of Social Economics*, Vol. 27, No. 7-8-9-10, pp. 862-77.
- Warr, P.G., 2001. Welfare effects of an export tax: Thailand's rice premium. *American Journal of Agricultural Economic*, Vol. 83, No. 4, November, pp. 903-20.
- Warr, P.G., 2000. Poverty incidence and economic growth in Southeast Asia. *Journal of Asian Economics*, Vol. 11, No. 4, Winter, pp. 431-1.
- Yao, Shujie, and Liu, Aying, 2000. Policy analysis in a general equilibrium framework. *Journal of Policy Modeling*, Vol. 22, No. 5, September, pp. 589-610.

Others

- Ashakul, C., 1983. *Income distribution in Thailand: an analysis with policy implication*. Ph.D. dissertation, University of Colorado.
- Chanthaworn, P., 1975. *The decomposition analysis of the sources of income inequality in Thailand*. Master's thesis, University of the Philippines.
- Chotikapanich, D., 1981. *Poverty and inequality in Thailand: some regional and temporal comparison*. Master's thesis, University of New England.
- Chotikapanich, D., 1990. *Measurement of poverty and inequality in Thailand: some analytical empirical result*. Ph.D. dissertation, University of New England.
- Jitsuchon, J., 1987. *Source and trend of income inequality: Thailand*. Master's thesis, Faculty of Economics, Thammasat University.

Nijathaworn, B., 1983. *A multi sectoral model of growth: income distribution and basic need in Thailand*. Ph.D. dissertation, La Trobe University.

Thepthana, S., 1979. *Government expenditure, taxes, and income distribution in Thailand*. Ph.D. dissertation, University of Kentucky.

ระเบียบการเสนอบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์

1. ส่งต้นฉบับถึง บรรณาธิการ วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โดยต้องส่งทั้งฉบับพิมพ์บนกระดาษและไฟล์ Microsoft Word บนแผ่นดิสเก็ต ทั้งนี้จะไม่มีการส่งคืนต้นฉบับไม่ว่าในกรณีใด ๆ
2. ต้นฉบับต้องเขียนเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ และต้องมีบทคัดย่อ (Abstract) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษประกอบบทความ
3. ต้นฉบับต้องพิมพ์บนกระดาษขนาด A4 แบบหน้าเดียว ผู้เขียนควรใช้เชิงอรรถเท่าที่จำเป็นเท่านั้นโดยแสดงเป็นตัวเลข superscript เรียงลำดับในดับบทความ และให้รวบรวมข้อความของเชิงอรรถเรียงลำดับไว้บนหน้าเดียวกันในท้ายบทความ ส่วนไฟล์บนแผ่นดิสเก็ต ให้แยกตารางและรูปภาพเป็นไฟล์ต่างหาก
4. ให้ใช้คณิตศาสตร์ภายในบทความเท่าที่จำเป็นเท่านั้น โดยให้คำนิยามของสัญลักษณ์ตัวแปรทางคณิตศาสตร์ที่ชัดเจนครบถ้วน ส่วนการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ จะต้องแสดงถึงแหล่งที่มา คำนิยาม และระยะเวลาของข้อมูลให้ชัดเจน
5. การอ้างอิงหนังสืออุเทศภายในดับบทความ ให้ใช้ระบบชื่อผู้แต่ง-ปีตีพิมพ์ เช่น (Miller and Fische, 1995, pp.125-127; Davidson, 1984, pp.220-221) (Siamwalla, 1990, p.15) (ปราณี ทินกร และฉลองภพ สุสังกรกาญจน์, 2537, หน้า 29-30) โดยรายละเอียดของหนังสืออุเทศ ให้จัดทำเป็นบรรณานุกรมเรียงตามลำดับอักษรชื่อผู้แต่งและปีตีพิมพ์ไว้ท้ายบทความดังนี้

Davidson, C., 1984. Cartel Stability and Tariff Policy. *Journal of International Economics*. Vol.17, pp.219-37.

Miller, R.L. and Fische, R.P.H., 1995. *Microeconomics: Price Theory in Practice*. New York: Harper Collins College Publishers.

Siamwalla, A., 1990. *Land-Abundant Growth and Some of Its Consequences*. Paper presented at IFPRI Conference on Agriculture on the Road to Industrialization, Taipei, Taiwan, 1-7 September.

ปราณี ทินกร และฉลองภพ สุสังกรกาญจน์, 2537. ประสิทธิภาพการผลิตในประเทศไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*, ปีที่ 12, ฉบับที่ 4, หน้า 5-41.

6. ต้นฉบับจะต้องผ่านการกลั่นกรองและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งนี้ กองบรรณาธิการอาจขอให้ผู้เขียนปรับปรุงแก้ไขตามที่เห็นสมควรก่อนได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร

Submission of papers for publication in Thammasat Economic Journal

1. The submission should be sent to Editor of Thammasat Economic Journal, Prachan Road, Bangkok 10200 Thailand. Both a hard copy and a file in MS Word format on floppy disc are required. Pictures, diagrams and tables should be in separate files.
2. The article must be written in Thai or English and prefaced by an abstract.
3. The copy must be printed on one side only of the A4-size paper, double spaced with a margin of at least 1.5" on the left-hand and right-hand sides. Footnotes should be kept to a minimum, indicated by superscript numbers in the text. The context of footnote and the superscript numbers of reference must also be in the same page.
4. Mathematics should be used only if it is necessary. The definitions of mathematical terms and variables must be provided. The sources, definitions and the study period of any empirical data must be clearly specified.
5. Citations in the text use the Harvard System of short references (e.g., Miller and Fisher, 1995, pp.125-127; Davidson, 1984, pp.220-221) with a full alphabetical list at the end in the following style:

Davidson, C., 1984. Cartel stability and tariff policy. *Journal of International Economics*, Vol.17, pp.219-37

Miller, R.L. and Fische, R.P.H., 1995. *Microeconomics: Price Theory in Practice*. New York: Harper Collins College Publishers.

Siamwalla, A., 1990. *Land-Abundant Growth and Some of Its Consequences*. Paper presented at IFPRI Conference on Agricultural on the Road to Industrialization, Taipei, Taiwan, 1-7 September.

6. The submission will be reviewed by readers. Editor may ask the author to revise the article before publication in the journal.

ใบสมัครสมาชิกรวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์

สำนักงาน : โครงการวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์
คณะเศรษฐศาสตร์ ชั้น 5
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200

วารสารรายไตรมาส กำหนดออก *มีนาคม *มิถุนายน *กันยายน *ธันวาคม
สมัครสมาชิกใหม่ ต่ออายุสมาชิก (ขอรับวารสารตั้งแต่ฉบับที่.....ถึงฉบับที่.....)

สมัครส่วนตัว (ชื่อ/นามสกุล)
หรือสมัครในนามหน่วยงาน (บริษัท)
ที่อยู่เลขที่ ถนน ตำบล/แขวง
อำเภอ/เขต จังหวัด รหัสไปรษณีย์
โทรศัพท์

ออกใบเสร็จในนาม :

อัตราสมาชิก : สมาชิกทั่วไป 400 บาทต่อปี
พิเศษสำหรับนักศึกษาทุกสถาบัน 200 บาทต่อปี
(กรุณแนบบัตรนักศึกษา และเซ็นรับรอง ส่งมาพร้อมกับใบสมัคร)

- ชำระค่าสมาชิกโดย เงินสด
- เช็คไปรษณีย์/ธนาณัติ เป็นเงิน บาท

ส่งจ่าย ผู้จัดการโครงการวารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ **ป.ณ.หน้าพระลาน กทม.10202**

- ชำระค่าสมาชิกโดย โอนเงินเข้าธนาคารกรุงไทย สาขาท่าเตียน ประเภทออมทรัพย์
ชื่อบัญชี โครงการวารสารเศรษฐศาสตร์ มธ.
บัญชีเลขที่ 026-1-03991-1

กรุณแนบบสำเนาใบโอนมาพร้อมกับใบสมัครสมาชิกหรือส่งโทรสาร เบอร์ 224-9428 ถึงคุณสำอางค์ นิลอนันต์

- ชำระค่าสมาชิกโดย เช็คขีดคร่อม ส่งจ่าย โครงการวารสารเศรษฐศาสตร์ มธ.

สอบถามรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ คุณสำอางค์ นิลอนันต์ โทร. 02-2259578, โทรสาร. 02-2249428
E-mail: samang@econ.tu.ac.th
ดูรายละเอียดทาง Internet ได้ที่ <http://econ.tu.ac.th> หัวข้อ Thammasat Journal of Economics